

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Mindaugas RAUSTYS

JAUNIMO PADĖTIS BALTIJOS ŠALIŲ DARBO RINKOJE

MAGISTRO DARBAS

Šiauliai, 2008

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Leidžiama ginti:
Ekonomikos katedros vedėja
Data:

JAUNIMO PADĖTIS BALTIJOS ŠALIŲ DARBO RINKOJE

MAGISTRO DARBAS
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)

Magistro darbo autorius Mindaugas Raustys.....

Darbo vadovas Doc. Dr. D.Beržinskienė.....

Recenzentas .....

.....

Mindaugas Raustys. Jaunimo padėtis Baltijos šalių darbo rinkoje: ekonomikos magistro baigiamasis darbas / mokslinė vadovė doc. dr. D.Beržinskienė; Šiaulių universitetas, Ekonomikos katedra. – Šiauliai, 2008. – 75 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama jaunimo padėtis Baltijos šalių darbo rinkoje. Siekiant įvertinti jaunimo užimtumo ir nedarbo lygio kitimo tendencijas, pateikiama statistinių skaičiavimų bei teorinių prielaidų, nurodančių, kokie veiksniai lemia jaunuolių įsidarbinimo galimybes ir kokios galimos to priežastys. Darbe siekiama pateikti Lietuvos, Latvijos ir Estijos jaunimo užimtumo situaciją, ją palyginti su Europos Sąjungos šalių vidurkiu. Užimtumo ir nedarbo lygio kitimo tendencijų palyginimas su darbo užmokesčio, išsilavinimo, infliacijos lygio pokyčiu leidžia plačiau įvertinti šių rodiklių tarpusavio priklausomybės ryšius pasirinktu laikotarpiu. Magistro baigiamasis darbas susideda iš dviejų dalių. Teorinėje darbo dalyje yra nagrinėjama darbo rinkos reikšmė, jos struktūra, darbo išteklių, veiksnių įtaka, jaunimo darbo rinkos kitimo tendencijos. Tiriamojoje darbo dalyje yra atliktas Baltijos šalių jaunimo užimtumo ir nedarbo lygio dinamikos tyrimas, įvertinti veiksniai, įtakojantys užimtumo ir nedarbo lygį, nustatytas jų tarpusavio priklausomybės ryšys bei svarba, taip pat atlikta jaunimo užimtumo Baltijos šalyse prognozė. Tiriamosios darbo dalies galutinis rezultatas - jaunimo užimtumo didinimo galimybių modelio pritaikymas Baltijos šalyse.

SUMMARY

Mindaugas Raustys. Situation in Youth Labour Market throughout the Baltic States: Master Final Work of Economics / Research Advisor: doc. dr. D.Beržinskienė; Šiauliai University, Department of Economics. – Šiauliai, 2008. – 75 p.

The aim of the master thesis is to analyze the situation in youth labour market of the Baltic countries. In order to estimate tendencies in changing rates of youth employment and unemployment, statistic data and theoretical forecast have been provided which indicate the factors determining possibilities for young people to become employed and problems this might cause. The paper aims at presenting the situation of youth employment in Lithuania, Latvia and Estonia while comparing it with corresponding average statistics of the Europe Union. The comparison of tendencies in changing rates of both employment and unemployment with rotational payment, education and inflation rates helps to take a wider view over the subjection of the indicated rates during a certain period. The Master's Final Work consists of two parts. The theoretic part contains data on importance of labour market, its structure and labour resources as well as determining factors and tendencies of the market in question. The empiric part of the work is dedicated to the research of dynamics in youth labour market of the Baltic countries estimating the key factors determining the rate of employment and unemployment and subjection as well as importance of those two objects; this part also provides tendencies in youth employment of the Baltic countries. The empirical part of the work results in presenting the model of employment increase which might be adjusted throughout the Baltic countries.

TURINYS

ĮVADAS	7
1. DARBO RINKOS IR JOS ELEMENTŲ YPATUMAI TEORINIU ASPEKTU	9
1.1. Darbo rinkos reikšmė ir nedarbo samprata.....	9
1.2. Darbo jėgos ištekliai ir jų struktūra	15
1.3. Veiksnių įtaka nedarbo ir užimtumo reguliavimui	19
1.4. Jaunimo, kaip darbo jėgos sudedamosios dalies kitimo prielaidos	22
1.5. Jaunimo padėties darbo rinkoje tyrimo metodikos pagrindimas	28
2. JAUNIMO PADĖTIES BALTIJOS ŠALIŲ DARBO RINKOJE ANALIZĖ	33
2.1. Jaunimo užimtumo ir nedarbo ir lygio dinamika Baltijos šalyse 2003 – 2007 m.	33
2.2. Jaunimo užimtumą ir nedarbą įtakojančių veiksnių analizė.....	39
2.2.1. Jaunimo užimtumo ir pajamų tarpusavio priklausomybės tyrimas	40
2.2.2. Jaunimo išsilavinimo įtakos užimtumui analizė.....	46
2.2.3. Jaunimo nedarbo lygio ir infliacijos tarpusavio priklausomybės tyrimas	52
2.3. Jaunimo užimtumo Baltijos šalyse prognozė	54
2.4. Jaunimo užimtumo didinimo galimybių modelio pritaikymas Baltijos šalyse.....	58
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	62
LITERATŪRA	66
ŽODYNĖLIS.....	70
PRIEDAI	71
Nr. 1 Darbo jėgos pasiūlą įtakojantys veiksniai	71
Nr. 2 Darbo jėgos paklausą įtakojantys veiksniai.....	72
Nr. 3 Darbo rinkos struktūra.....	73
Nr. 4 Užimtų gyventojų klasifikacija pagal grupes	74
Nr. 5 Baltijos šalių darbo jaunimo darbo rinkos įvertinimo modelio statistiniai duomenys	75

LENTELĖS

1 lentelė.	Pasaulio jaunimo nedarbo lygis	23
2 lentelė.	Vidutinio bruto darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšys Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m.	43
3 lentelė.	Minimalaus darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšys Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m.	44
4 lentelė.	Aukštąjį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičiaus ir jaunimo užimtumo lygio tarpusavio priklausomybė Baltijos šalyse, 2003 – 2006 m	49
5 lentelė.	Infliacijos lygio ir jaunimo nedarbo lygio tarpusavio ryšys Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m.	53
6 lentelė.	Jaunimo užimtumas Lietuvoje 2003 - 2013 m., tūkst.	54
7 lentelė.	Jaunimo užimtumas Latvijoje 2003 - 2013 m., tūkst.	55
8 lentelė.	Jaunimo užimtumas Estijoje 2003 - 2013 m., tūkst.	55

PAVEIKSLAI

1 pav.	Darbo rinkos lankstumas tarptautiniame kontekste	10
2 pav.	Šalies gyventojai ir darbo jėgos ištekliai	18
3 pav.	Šalių segmentacija pagal įėjimo į darbo rinką galimybes	24
4 pav.	Jaunimo integracijos į darbo rinką schema	27
5 pav.	Infliacijos ir nedarbo lygis Vakarų šalyse 1956 -1975 m.	31
6 pav.	Užimtumo augimas Baltijos šalyse 2003 – 2007 m., proc.	33
7 pav.	Užimtųjų jaunuolių skaičius Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., tūkst..	34
8 pav.	Jaunimo užimtumo lygis Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., proc.	35
9 pav.	Jaunimo nedarbo lygio dinamika Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., proc.	36
10 pav.	Neaktyvaus darbo rinkoje jaunimo skaičiaus dinamika Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., tūkst.	37
11 pav.	Naujų darbo skelbimų skaičius palyginti su užimtųjų skaičiumi Baltijos šalyse 2005 – 2007 m., proc.	38
12 pav.	Jaunimo užimtumo ir aktyvumo santykis naujose ES narėse 2003-2007 m., proc.	39
13 pav.	Vidutinis bruto darbo užmokestis Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., Lt	40
14 pav.	Vidutinio bruto darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo pokyčio tendencijos, 2003 – 2007 m.	41
15 pav.	Minimalus darbo užmokestis Baltijos šalyse, 2003 - 2008 m., Lt	42
16 pav.	Darbo jėgos apmokestinimas Baltijos šalyse 2003 – 2007 m., proc.	45
17 pav.	Jaunimas anksti palikęs vidurines mokyklas, proc. nuo visų.	46
18 pav.	Jaunimas turintis vidurinį išsilavinimą, proc. nuo visų	47
19 pav.	Jaunuolių, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičiaus ir užimtumo pokyčio tendencijos, 2003 – 2006 m.	48
20 pav.	Išvykstančių į kitas šalis ir atvykstančių studijuoti Baltijos šalyse studentų skaičius 2004 – 2006 m., proc. nuo visų studentų	50
21 pav.	Išlaidos darbo rinkos priemonėms, proc. nuo BVP	51
22 pav.	Infliacijos ir jaunimo nedarbo lygio tarpusavio priklausomybė.	52
23 pav.	Jaunimo užimtumo prognozė Lietuvoje 2008-2010 m., tūkst.	56
24 pav.	Jaunimo užimtumo prognozė Latvijoje 2008-2010 m., tūkst.	56
25 pav.	Jaunimo užimtumo prognozė Estijoje 2008-2010 m., tūkst.	57
26 pav.	Europos Sąjungos šalių skirstymas pagal integravimosi į darbo rinką klasterinę analizę	58
27 pav.	Baltijos šalių darbo jaunimo darbo rinkos įvertinimo modelis	59

IVADAS

Įstojusios į Europos Sąjungą, Lietuva, Latvija bei Estija kaip ir kitos šalys privalėjo sukurti funkcionuojančią rinkos ekonomiką bei sugebėti atsilaikyti Europos Sąjungos konkurenciniam spaudimui ir rinkos jėgoms. Plėtojantis globalizacijos procesams, vis aiškiau suvokiama, kad svarbiausias visuomenės ekonominės pažangos variklis šiais laikais yra nebe tiek gamtos ir finansų ištekliai, kiek „žmogiškasis“ kapitalas, t.y. darbo jėga, kuri šiandien sensta, todėl atsiranda labai svarbus momentas, kaip integruoti jaunimą į darbo rinką bei apskritai skatinti jo, kaip darbo rinkos dalyvio aktyvumą. Nykstant politinėms ir ekonominėms valstybių sienoms, Baltijos šalys vis labiau atsiveria pasauliui, ir apsisprendimas integruotis į ekonomines bei politines Europos struktūras kelia neišvengiamą poreikį šiuo metu peržvelgti Lietuvos, Latvijos ir Estijos darbo išteklius, jų kokybinius ir kiekybinius pokyčių aspektus jaunimo darbo rinkos integracijos kontekste.

Tyrimo aktualumas. Nedarbas yra viena svarbiausių ir daugiausiai dėmesio reikalaujančių šiandienos ekonominių ir socialinių problemų visame pasaulyje. Todėl pagrindinis valstybės uždavinys, bandant pasiekti ir išlaikyti palankią situaciją darbo rinkoje, yra sukurti ekonominę ir socialinę aplinką, palankią optimaliam žmogiškųjų išteklių panaudojimui. Šiuo metu Lietuvoje gyvena per 700 tūkstančių jaunų -15-24 metų amžiaus žmonių. Tai didžiulis potencialas, kurį valstybė gali ir turi panaudoti. Todėl dar prieš integraciją į Europos sąjungą dėmesys jauno žmogaus vietai darbo rinkoje išaugo ypatingai. Buvo skiriami milijonai eurų, kuriamos naujos ir tobulinamos jau esamos integravimo į darbo rinką, nedarbo mažinimo programos, reformuojama švietimo sistema - visa tai tam, kad jaunas žmogus galėtų rasti savo vietą darbo rinkoje. O ar jos buvo veiksmingos, pamatysime darbo eigoje. Dažniausiai užimtumas ir nedarbas analizuojami šalies mastu: regionuose, apskrityse, rajonuose. Mes pasirinkome atskiras šalis, t.y. Lietuvą, Latviją ir Estiją. Trys Pabaltijo šalys Lietuva, Latvija ir Estija - kartu išsivadavusios iš sovietinių gniaužtų, kartu kūrusias demokratines respublikas, kartu integravusiosios į Europos sąjungą, kartu pradėjo rūpintis ir jaunų žmonių vieta darbo rinkoje. Nagrinėjant jaunimą kaip darbo rinkos dalyvį, neišvengiamai atsiranda skirtumai, kurie kyla dėl nevienodų nacionalinių ūkių vystimosi, skirtingų darbo galimybių bei darbo užmokesčio. Todėl pastaruoju metu vis didesnis dėmesys skiriamas Baltijos šalių darbo rinkų pusiausvyros pasiekimui ir išlaikymui, ypač akcentuojant jaunimą. Visose trijose šalyse užimtumas ir nedarbas įvardijamas kaip viena aktualiausių jaunimo problemų. Tuo ši tema ir aktuali.

Darbo problema. Nedarbo didėjimas ir abejotinų darbo sąlygų atsiradimas paveikia kiekvieno atskiro jaunuolio gyvenimą, todėl jie dažniausiai yra pažeidžiami būtent šiuo atžvilgiu. Jaunimas susiduria su tam tikrais sunkumais ateinant į darbo rinką, dažnai akcentuojamos rizikingos bei nepatikimos darbo sąlygos. Ši neapibrėžta situacija neleidžia jaunuoliams pasiekti jų pilną potencialą

darbe, taip pat trukdo jiems visiškai integruotis į visuomenę ir pasiekti pilnaverčio individo statusą, bei naudotis visomis pagrindinėmis žmogaus teisėmis. Tai yra vienas iš esminių kritinių veiksnių lemiančių jaunimo apsisprendimą dirbti vienokią ar kitokią darbą savoje ar svetimoje šalyje. Visgi jaunimo darbingumo gerinimas, ir jaunimą samdančių organizacijų produktyvumas, tapo vieni iš pagrindinių ekonomikos išsivystymo tikslų daugelyje Vakarų valstybių. Pastebima, kad ir Baltijos šalys vienaip ar kitaip yra suinteresuotos jaunimo, kaip darbo rinkos dalyvio, darbo sąlygų bei produktyvumo vystymu. Darbo rinkoje šiomis dienomis matyti, kad bendri rinkos mechanizmai, kurie lemia atskiro darbuotojo elgseną, jo, kaip darbo rinkos dalyvio ir galimybę pasirinkti darbą, yra iš esmės tie patys atskirose šalyse. Ne išimtis ir Baltijos šalys, kuriose situacija gana panaši. Tačiau, bendrai nustatytos normos ir struktūrinės programos, kurių pagrindu jauni asmenys priima sprendimą dirbti vieną ar kitą darbą, atskirose šalyse taip pat gali nuolat keistis. Vadinasi, kad surastume ir suprastume panašumus ir skirtumus tarp šalių, svarbu susipažinti su situacija, kuri vaizduoja šias šalis nacionaliniame lygmenyje, įskaitant ir švietimo sistemą, užimtumo programų skatinimą, infliacijos įtaką, taip pat socialinių sąlygų gerinimo būdus, kurie vienaip ar kitaip veikia jaunimo, kaip darbo rinkos dalyvio, įsitraukimą į darbo rinką motyvus. Šie veiksniai ir jų tarpusavio sąveiką siekiant palyginti atskiras Baltijos šalis ir bus nagrinėjami šiame darbe.

Darbo objektas. Jaunimo padėtis Baltijos šalių darbo rinkoje.

Darbo tikslas. Išanalizuoti jaunimo užimtumo bei nedarbo dinamiką, įvertinti kitimo tendencijas.

Darbo uždaviniai:

- Pateikti bei įvardinti darbo rinkos reikšmę, jos struktūrą bei išteklius;
- Iširti jaunimo užimtumo ir nedarbo dinamiką Baltijos šalyse.
- Įvertinti jaunimo užimtumą ir nedarbą įtakojančius veiksnius Baltijos šalyse.
- Atlikti Baltijos šalių jaunimo užimtumo prognozės tyrimą.
- Pateikti išvadas, siūlymus bei jaunimo užimtumo didinimo galimybių modelį, kuris galėtų būti taikomas Baltijos šalių darbo rinkoje.

Darbe panaudoti metodai – mokslinės literatūros analizė; statistinių duomenų lyginamoji analizė; absoliutinių, santykinų ir vidutinių dydžių skaičiavimas; duomenų sisteminimas ir grupavimas; grafinis matricos duomenų atvaizdavimas; prognozavimas; modeliavimas, apibendrinimas.

1. DARBO RINKOS IR JOS ELEMENTŲ YPATUMAI TEORINIU ASPEKTU

1.1. Darbo rinkos reikšmė ir nedarbo samprata

Šiame darbe gana dažnai susidursime su darbo rinkos, užimtumo ir nedarbo sąvokomis (žr. žodynėlį), tačiau jų kaip atskirų sąvokų nenagrinėsime, o pasistengime detaliau aptarti įvairių autorių nuomonę bei interpretavimus, susijusius su šių sąvokų aiškinimu.

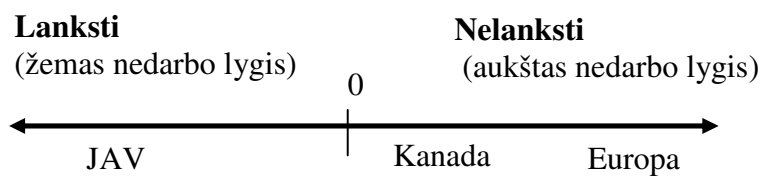
Taigi pradėdant nagrinėti darbo rinką, kaip ekonomikos sistemos sudėtinę dalį, svarbu apibrėžti darbo prasmę ir reikšmę. Kiekvieno žmogaus gyvenime darbas yra svarbus dėl kelių priežasčių. Visų pirma, žmogus turi užsidirbti lėšų pragyvenimui, patenkinti savo fiziologinius, buitinius, kultūrinius ir kitus poreikius; antra, darbinė veikla leidžia užimti tam tikrą padėtį visuomenėje ir suteikia tam tikrą identitetą (Darbo paieškos vadovas, 2000). Verta paminėti, kad darbas - žmogaus fizinių bei protinių sugebėjimų naudojimas ekonominėms gėrybėms gaminti. Tai žmonių visuomeniškai naudinga (asmeninių ir visuomeninių interesų suderinamumo prasme) veikla, kurioje jie santykinai tarpusavyje gamindami ekonomines gėrybes (Darbo rinkos terminai ir sąvokos, 1998). Taigi darbas - pirmoji ir svarbiausioji žmogaus egzistavimo ir jo tobulėjimo sąlyga.

Norint geriau suprasti visuomenėje vykstančius reiškinius, apsprendžiančius įsidarbinimo ir karjeros vystymo galimybes, būtina susipažinti su svarbiausiomis darbo rinkos charakteristikomis. Tai sudaro pagrindą joje vykstančių procesų sampratai ir adekvačiam savo profesinių ir karjeros siekių bei galimybių vertinimui ir realizavimui (Paulavičius, K. B., 2002). Terminas „darbo rinka“ savo pirmine, siaurąja prasme, reiškia vietą kurioje buvo perkama ir parduodama žmogaus darbo jėga. Žmogus yra universalus visuomeninis elementas, turintis sąmonę, pasaulėžiūrą; jis gali dirbti, mąstyti, kaupti žinias ir patyrimą, turi valią ir daugelį kitų savybių. Turėdamas tai, žmogus sugeba įvairiais būdais veikti aplinką, išgauti iš gamtos jam reikalingas medžiagas ir pritaikyti jas savo poreikiams (Paulavičius, K. B., 1998). Darbo jėga yra svarbiausias ūkinės veiklos veiksnys, be kurio kiti gamybos veiksniai - žemė, darbo įrankiai, kapitalas yra tikrai nenaudojami daiktai. Tobulindamas gyvenimo ir ūkininkavimo sąlygas žmogus tuo pačiu metu ugdo save, vysto savyje įvairias žmogiškas savybes ir sugebėjimus. Būtent šie sugebėjimai ir domina žemės ir darbo priemonių savininkus, verčia juos pirkti rinkoje darbo jėgą (Paulavičius, K. B., 1998).

Darbo rinka yra rinkos ekonomikos sudedamoji dalis. Pačia bendriausia reikšme ji reiškia darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių visumą, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei jo kaina - darbo užmokestis (Darbo paieškos vadovas, 2000). Šios rinkos subjektai turi specifinį socialinį statusą ir dažniausiai veikia kaip pirkėjas ir pardavėjas, tačiau šių santykių negalima suvesti tik į darbo jėgos pirkimą ir pardavimą, nes šių dienų darbo rinkoje sprendžiamos ne tik ekonominės, bet ir socialinės problemos. Tai darbo išteklių racionalus panaudojimas, gyventojų

užimtumo ir kovos su nedarbu programų įgyvendinimas, naujų darbo vietų kūrimas, bedarbių registravimas ir materialinis rėmimas, ieškančių darbo apmokymas ir perkvalifikavimas (Paulavičius, K. B., 1998).

Kalbant apie darbo rinką, Vakarų literatūroje dažnai susiduriama su darbo rinkos lankstumo paradigma, kaip vienu iš reiškinių, susijusių su atskirų šalių darbo rinkos vertinimu. "Darbo rinkos lankstumo paradigma" turėjo lemiamos įtakos darbo rinkos politikos kūrimui išvystytose industrinėse ekonomikose pastaraisiais metais. Ši paradigma remiasi bendru supratimu, kad konkurencinga darbo jėgos rinka apskritai pasieks efektyviausią suderinamumą tarp darbo pasiūlos ir darbo paklausos, vadinasi tuo pačiu pasiekti ir žemesnį ilgalaikio struktūrinio nedarbo lygį. Vyriausybės kišimasis, numatytas į tam tikrų darbo rinkos rezultatų reguliavimą (tokių kaip minimalus darbo užmokestis, bedarbių socialinio rėmimo programos, jungtinės profsajungų struktūros, ir kita darbuotojo apsauga), yra linkęs sužlugdyti šias konkurencingos rinkos jėgas, apriboti darbo rinkos dalyvių pasirinkimą priimant individualius sprendimus, ir sukurti mažiau lanksčią, nelabai prisitaikančią, ir neefektyvią darbo rinką, su aukštesniu nedarbo lygiu ilgoju laikotarpiu. (Howell, D., R., 2005).

1 pav. Darbo rinkos lankstumas tarptautiniame kontekste

Pastaraisiais metais ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) taip pat Tarptautinio valiutos fondo (IMF) buvo atlikti darbo rinkų pagal kontinentus tyrimai: naujausi tarptautiniai darbo rinkos struktūros ir politikos įgyvendinimo palyginimai buvo vertinti per tam tikrus „lankstumo lęšius.“ Tipiškas Kanados darbo rinkos tarptautiniame kontekste atvaizdavimas turėjo padėti surikikiuoti šalis vienoje skalėje pagal darbo rinkos lankstumą (kaip pavaizduota 1 pav.). Manoma, kad Jungtinės Valstijos turi „labai lanksčią“ darbo rinką (vadinasi efektyvesni rezultatai apima ir žemesnį nedarbo lygį). Manoma, kad žemyninė Europa turi "nelanksčią" darbo rinką (vadinasi mažiau efektyvūs rezultatai lemia aukštesnį nedarbo lygį). Taigi, šiuo atveju Kanada atsiranda kažkur tarp šitų dviejų kraštutinumų. Atsiradęs nedarbo lygio atotrūkis tarp Kanados ir Jungtinių Valstijų po praėjusių dviejų dešimtmečių yra dažnai priskiriamas Kanados darbo rinkos nelankstumui. Įvairios lankstumą didinančio priemonės, pagrįstos JAV modeliu, yra pasiūlytos Kanados darbo rinkai, siekiant ją padaryti efektyvesnę, tokiu būdu mažinant ilgalaikį nedarbą. (Howell, D., R., 2005).

Grįžtant prie darbo rinkos elementų reikėtų įvardinti du svarbiausius akcentus – tai darbo pasiūla ir darbo paklausa. Darbo jėgos pasiūla gali būti suprantama kaip tas visuomeninio darbo kiekis,

kurį darbo rinkoje siūlo samdomieji darbuotojai (Paulavičius, K. B., 1998). Taip pat darbo jėgos pasiūla gali būti apibrėžiama kaip galinčių ir norinčių dirbti žmonių skaičius ir jų socialinė - demografinė bei profesinė - kvalifikacinė struktūra. Darbo jėgos pasiūla plačiaja prasme apima užimtuosius ir bedarbius, siaurąja - tik bedarbius. Pagal tarptautinius standartus darbo pasiūlą apibūdina gyventojų, kurie tyrimo momentu siūlo savo darbą prekių ir paslaugų gamybos sferoje, skaičius; darbo laiko kiekis, kurį gyventojai dirba ar galėtų dirbti; gyventojų profesinio pasirengimo lygis (Martinkus B., 2006). Dauguma šių duomenų gaunami atliekant namų ūkių darbo jėgos atrankinius tyrimus, kuriuos atlieka specialūs statistikos organų padaliniai arba Statistikos departamentas Lietuvoje (ar kitos atitinkamas funkcijas atliekančios institucijos kitose valstybėse) (Demografijos metraštis, 2007).

Darbo jėgos pasiūlai įtakos turi šie veiksniai: darbo užmokestis (darbo kaina); valstybės darbo apmokėjimo politika; laisvalaikio vertybės (Paulavičius, K. B., 1998). Šių veiksnių apibūdinimas pateikiamas 1 priede.

Darbo jėgos paklausa yra tas darbo kiekis, kurį nori ir gali samdyti darbdaviai - valstybė, įmonės, privatūs asmenys (Paulavičius, K. B., 1998). Darbo jėgos paklausa taip pat gali būti apibrėžiama kaip darbo jėgos poreikio, kurio panaudojimui yra atitinkamos darbo vietos ir darbo apmokėjimo fondas, apimtis ir struktūra darbo rinkoje. Darbo paklausos apimtį plačiaja prasme apibūdina dirbančiųjų skaičius plius laisvų darbo vietų skaičius; siaurąja - darbo biržose užregistruotų laisvų darbo vietų skaičius (Statistikos biuletenis, 2006). Darbdavių galimybes samdyti darbo jėgą lemia eilė veiksnių: darbo užmokestis (darbo kaina), ribinis pajamų produktas, prekių kainos rinkoje, verslo ciklo fazės, profesinių sąjungų veikla (Paulavičius, K. B., 1998). Šių veiksnių apibūdinimas pateikiamas 2 priede.

Besiformuojantys rinkos santykiai sudarė prielaidas naujo, adekvataus rinkos santykiams, institucinio požiūrio formavimuisi, nukreipto užimtumo turiniui pagrįsti, todėl pastarųjų metų užimtumo tyrimuose vyrauja ekonominė užimtumo sąvoka, pasireiškianti kaip visuomenių ekonominių santykių visuma, kurioje dalyvauja asmenys, savo veikla kreipiantys visuomenei naudingo darbo linkme bei siejantys ją su tam tikra darbo vieta (Saruchanov, 1993).

Užimtumas - daugialypė kategorija, pasireiškianti visišku, nevysišku, daliniu funkcionavimu, kuriam būdingas savitas pobūdis, struktūra, formos, tipai ir pan. Užimtumas - ekonominė kategorija, egzistuojanti visose ekonominėse formuose ir pasireiškianti per istoriškai susiformavusias užimtumo koncepcijas. Ši kategorija siejama su darbingo amžiaus asmenų veikla kuriant materialines bei dvasines vertybes (Saruchanov, 1993). Įvertinant tai galima teigti, kad užimtumas, išreikštas visuomeniniais tarpasmeniniais santykiais, nukreiptas darbo kooperacijai bei apibrėžtas konkrečia darbo vieta, atspindi įvairaus laikmečio ekonomikos vertinimo nuostata. (Beržinskienė, Stoškus, 2003). Užimtumas - teisėta (įstatymu nedraudžiama) darbinė žmonių veikla kuriant materialines

vertybes ir teikiant paslaugas, siekiant patenkinti asmeninius bei visuomeninius poreikius, ir teikianti jiems uždarbį (darbo pajamas) (Saruchanov, 1993). Užimtumas skirtingai nei darbas, yra ne tik veikla, bet ir ekonominiai bei teisiniai santykiai žmonių, dalyvaujančių darbo kooperacijoje. Skirtingi autoriai įvairiai interpretuoja užimtumo apibrėžimą. Pavyzdžiui I. Kulincev (2001) užimtumą apibrėžia kaip darbingo amžiaus asmenų veiklą, siekiant ją patenkinti asmeninius bei visuomeninius poreikius ir suteikiančią pajamų: tai makroekonominė kategorija, išreiškianti santykį tarp darbingo amžiaus dirbančių asmenų skaičiaus ir bedarbių skaičiaus tam tikrame ekonominiame regione.

Pasak Drilingo (1997), užimti gyventojai - tai dirbantys visų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ir organizacijose, įskaitant dirbančius ūkininkų ūkiuose, bei atliekantys karinę tarnybą ar esantys įkalinimo įstaigose. B. Martinkus (2001) šiai kategorijai priskiria ir per ataskaitinį laikotarpį nedirbusius dėl ligų, traumų, ligonių slaugymo, kasmetinių ir nemokamų atostogų, darbo trūkumo, prastovų, vaiko priežiūrai skirtų nemokamų atostogų, iki jiems sukaks 3 m., bet nenutraukusius oficialių ryšių su darboviete. Užimti gyventojai - tiriamojo amžiaus asmenys, tiriamąją savaitę dirbę bet kokį darbą ne trumpiau kaip 1 valandą ir gavę darbo užmokestį pinigais arba natūra (maisto produktais ar kitais gaminiais) ar turėję pelno (pajamų). Tai visi asmenys, turintys užimtumo statusą: darbdaviai, savininkai, ūkininkai, samdomi darbuotojai, šeimyninėje įmonėje dirbantys, gaunantys ir negaunantys atlyginimo šeimos nariai, savarankiškai dirbantys asmenys (Martinkus, 2001). Užimtaisiais laikomi ir darbingo amžiaus žemės naudotojai, neturintys kito pragyvenimo šaltinio, o užsiimantys žemės ūkio produkcijos gamyba, augalininkyste ar gyvulininkyste. Jei namų ūkis prie namų esančią žemę naudoja verslui (pvz., augina daržoves, gėles ir pan.), o užaugintą produkciją parduoda, namų ūkio nariai taip pat priskiriami prie užimtųjų.

Pabrėžtina, kad užimtumas — tai realiojo darbo užmokesčio ir žmonių, sugebančių susirasti darbą, sąryšis. Augant realiajam darbo užmokesčiui, atsiranda vis daugiau žmonių, radusių darbą. Be to, dauguma žmonių atsisako dirbti už esamą realųjį užmokestį, nors jie yra darbo jėga ir užregistruoti kaip ieškantys darbo. Į šį skaičių įeina ir žmonės, kurie laikinai nedirba, nes keičia darbo vietą. Kiti, įeinantys į darbo jėgos skaičių, tikisi gauti viliojantį pasiūlymą dirbti už didesnę negu vidutinis darbo užmokestį, todėl laukia tokio siūlymo. (Juozapavičienė, A., 2001)

Viena svarbiausių makroekonominių problemų yra nedarbas. Daugelis žmonių, netekę darbo, praranda pajamų šaltinį, patiria gyvenimo lygio smukimą, psichologinį diskomfortą. Todėl nedarbo problema yra politinių ir ekonominių diskusijų objektas. Daugelis politikų, įvertindami ekonomikos būklę ar ekonominės politikos efektyvumą, nedarbo lygį vertina kaip vieną ekonomikos „sveikatos“ rodiklių. Ekonomistai tyrinėja nedarbą, norėdami nustatyti jo lygį, priežastis, makroekonominius ir mikroekonominius nedarbo nuostolius, parengti ir tobulinti vyriausybės užimtumo politiką. Gyventojų užimtumas tapo civilizuotų šalių ekonominės politikos tikslu. Aukštu nedarbo lygiu susirūpino ne tik

atskirų šalių vyriausybės, bet ir Europos Sąjungos institucijos, Tarptautinė darbo organizacija ir kt. Todėl akivaizdu, kad nedarbas kaip problema egzistuoja. (Snieška, 2005).

Priežastys, dėl kurių žmonės tampa bedarbiais būna labai įvairios. Galbūt laikinai būti be darbo atitinka kai kurių žmonių poreikius. O gal apskritai mažėja tam tikrų specialybių darbuotojų poreikis. Aiškinantis nedarbo kilmę, svarbią reikšmę turi jo skirstymas į tipus. Galima išskirti šiuos nedarbo tipus (Snieška, 2005):

- 1.Laikinas (frikcinis, migracinis) nedarbas.
- 2.Struktūrinis nedarbas.
- 3.Ciklinis (nepakankamos paklausos) nedarbas.

Laikinas (frikcinis) nedarbas - tai trumpalaikis, neišvengiamas nedarbas. Jis atsiranda normaliaame darbo paieškos procese. Vieni darbuotojai keičia darbo vietą dėl šeimyninių aplinkybių, kiti ieško naujo darbo, atleisti iš ankstesnio, pasibaigus darbo sutarčiai ar dėl pražangų. Treti baigę mokslus pirmą kartą ieško darbo, ketvirtieji nedirba, nes baigėsi jų darbo sezonas ir t.t. Tuo pačiu metu, kai visi žmonės ankščiau ar vėliau susiranda naują juos tenkinantį darbą arba grįžta į senąjį, kiti išeina iš darbo ar pirmą kartą prisijungia prie darbo jėgos, pakeisdami pirmuosius bendrame bedarbių būryje. Kadangi laikinas nedarbas atsiranda esant normaliai darbo jėgos apyvartai, kai žmonės keičia darbus ir išeina ar grįžta į darbą, šis nedarbas dažnai vadinamas apyvartiniu. Dėl to, kad konkretūs dėl kokių nors priežasčių likę be darbo žmonės pakeičia vieni kitus, šis nedarbo tipas nuolatos išlieka, nors yra gana dinamiškas. Taigi laikinas nedarbas yra neišvengiamas

Struktūrinis nedarbas — tai nedarbo forma, kurią sąlygoja gamtos techninio lygio augimas, kai esamoji dalies darbuotojų kvalifikacija neatitinka darbo paklausos (techninio lygio) reikalavimų. Nedarbas, atsirandantis, kai darbo paklausos struktūra neatitinka darbo pasiūlos struktūros. Keičiantis vartotojų prekių bei paslaugų struktūrai ir jų gamybos technologijoms, keičiasi ir bendrosios darbo jėgos paklausos sudėtis. Dėl tokių pokyčių, kai kurių profesijų paklausa sumažėja arba visiškai išnyksta, tuo tarpu paklausa kitų, įskaitant naujas profesijas, išauga. Nedarbas atsiranda dėl to, kad darbo rinka į šiuos pokyčius reaguoja lėtai, darbo jėgos struktūra neatitinka naujos darbo vietų struktūros. Struktūrinį nedarbą sukelia ir kiti rinkos mechanizmo veikimo apribojimai: minimalaus darbo užmokesčio įstatymų taikymas; profsąjungų reikalavimai stabilų darbo užmokesčių, mažinančių atlyginimų diferenciaciją; skatinančio darbo užmokesčio sistemų įvedimas ir kt. Tokios priemonės pažeidžia rinkos dėsnių veikimą darbo rinkoje, ir dėl to dalis darbuotojų (jaunimas, moterys, nekvalifikuoti vyresnio amžiaus darbuotojai) netenka darbo, nes įstatymuose nustatytas darbo užmokesčio minimumas yra per didelis siūlomas darbo funkcijoms apmokėti. Kitaip tariant, nesutampa laisvų darbo vietų reikalavimai žinioms ir bedarbių turimos žinios.

Laikinąjį nedarbą atskirti nuo struktūrinio nelabai paprasta. Esminis skirtumas tas, kad prie laikinojo nedarbo priskiriami bedarbiai, turį darbo įgūdžių, kuriuos gali parduoti. Tuo tarpu „struktūriniai“ bedarbiai negali iš karto gauti darbą, nes jiems reikia arba keisti profesiją, arba

papildomai mokytis, o kartais pakeisti ir gyvenamąją vietą. Be to, laikinasis nedarbas dažniausiai yra trumpalaikis, o struktūrinis - ilgesnės trukmės.

Ciklinis nedarbas - tai nedarbas, sąlygojamas bendro ekonomikos nuosmukio. Ciklinį nedarbą sukelia tokia ūkinės veiklos ciklo fazė, kuriai būdingas visuminių (bendrujų) išlaidų nepakankamumas. Gamybos mažinimo ir nuosmukio laikotarpiu, kai visuminė paklausa prekėms ir paslaugoms mažėja, krinta užimtumas, ir nedarbas didėja. Dėl to ciklinis nedarbas kartais vadinamas nedarbu, sąlygojamu paklausos deficito. Jis tiesiogiai susijęs su verslo ciklu. Ciklinis nedarbas sumažėja, kai ekonominis aktyvumas išauga.

R. Vonnacott (VVonnacott, 1993) teigimu, nedarbo kiekybinis įvertinimas ribojamas ne tik esamosios nedarbo tipų įvairovės, bet ir matavimo problemų, kurios sąlygoja paklaidų susidarymą (VVonnacott, 1993). Minėtos paklaidos apibrėžiamos prislėgto, paslėpto, šešėlinio arba netikro, nedarbo sąvokomis (Basseler, 1995; McConnel, 1993; Brue, 1994; Harges, 1994; Wonnacott, 1994).

Prislėgto nedarbo turinį formuoja nusivylę, norintys dirbti, tačiau nebesitikintys surasti darbo asmenys. Tokie asmenys neįtraukiami nei į darbo išteklių, nei į bedarbių kategoriją, o tai sąlygoja statistinį nedarbo sumažėjimą (VVonnacott, 1994). B. Martinkaus, A.Savanevičienės teigimu, prislėgtas nedarbas sudaro 0,1 - 0,5 proc. darbo jėgos (Martinkaus, Savanevičienės, 1996). U. Basseler mano, kad tokio tipo nedarbą sudaro trečdalis bedarbių (Basseler, 1995).

Paslėptas, arba dalinis, nedarbas oficialioje statistikoje taip pat neatsispindi (Mc. Conell, 1994; Brue, 1994). Tai ne visos darbo dienos ar savaitės darbas, dažnai išreiktas žemesnės kvalifikacijos nei asmens turima panaudojimu. Nevisiškai užimtus asmenis statistika priskiria prie visiškai užimtųjų kaip dirbančiuosius pagal lanksčias užimtumo sąlygas, ir taip pat sumažina realų nedarbo lygį. Kiekybinė paslėpto nedarbo išraiška sudaro 6 proc. visos darbo jėgos.

Šešėlinis arba netikras, nedarbas realiai didina oficialųjį nedarbo lygį (Harges, 1999) ir yra sąlygojamas asmenų noro nuslėpti neoficialiai gaunamas pajamas ar siekio su nedarbo susijusių išmokų. D. H. Harges (1999) teigimu pastarasis nedarbas sudaro 10-20 proc. registruotų bedarbių skaičiaus.

Prislėgto, paslėpto, šešėlinio arba netikro, nedarbo sąvokomis apibrėžtos paklaidos apriboja oficialų darbo ieškančių asmenų skaičiaus nustatymą. Šių nedarbo rūšių santykis priklauso nuo šalies ekonominio lygio, darbo tarnybų veiklos, nedarbo išmokų dydžio bei trukmės. Augantis bendras šalių ekonominis lygis eliminuoja ar žymiai sumažina prislėgto ir šešėlinio nedarbo rodiklius, palyginti su šalimis, kurioms būdingi ekonomikos smukimo požymiai.

Yra dar vienas nedarbo tipas - sezoninis nedarbas, kintant darbo galimybėms skirtingais sezonais. Pvz. šalto klimato rajonuose statybų darbininkai savaitėmis ar mėnesiais atleidžiami iš darbo. Vidutinis metinis statybininkų nedarbo lygis yra aukštas, net jei ir kiekvienas statybininkas įdarbinamas tais mėnesiais, kai oras atšyla, nes vidutinis metinis nedarbo lygis yra šalto ir šilto nedarbo lygių vidurkis. Išnagrinėję nedarbo tipus, panagrinėkime nedarbo lygius.

Kadangi laikinasis ir struktūrinis nedarbas yra neišvengiami, todėl visiško užimtumo būti negali. Tačiau galimas tam tikras užimtumo lygis, kurį ir apibūdina visiška užimtumo sąvoka. Visiškas užimtumas - tai darbo išteklių (darbo jėgos) panaudojimo lygis, kai ekonomikoje yra tik laikinasis ir struktūrinis nedarbas. Vadinasi, esant visiškam užimtumui nedarbas egzistuoja. Todėl vietoj visiško užimtumo sąvokos ekonomikos teorijoje dažniausiai vartojama „natūraliojo nedarbo lygio“ sąvoka. Natūralus bedarbystės lygis - kai ciklinis bedarbystės lygis lygus nuliui. (Ciklinė bedarbystė - fenomenas atsirandantis esant nestabiliai ekonominei situacijai, kai mažinamas darbo vietų skaičius. Tai ypatingai nepageidautina bedarbystės rūšis.). Jei vertintume ir ciklinį nedarbą, kuris turi reikšmės faktiškam nedarbo lygiui, tai natūralusis nedarbo lygis bus lygus skirtumui tarp faktiškojo (bendrojo) nedarbo ir ciklinio nedarbo lygio. Natūralus nedarbo lygis - tai nedarbo lygis, susidarantis esant stabiliam infliacijos lygiui, ir šiomis sąlygomis gaminant potencialų bendrąjį nacionalinį produktą. Jį galima apskaičiuoti. Natūralusis nedarbo lygis yra laikinojo ir struktūrinio nedarbo sumos procentinis santykis su šalies darbo jėga. (Snieška, 2005).

1.2. Darbo jėgos ištekliai ir jų struktūra

Darbo išteklių samprata. Darbo ištekliai - šalies darbingi gyventojai, dirbantys ir nedirbantys, bet potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje, kurdami materialines vertybes ir teikdami paslaugas. Darbo išteklius apibūdina darbingų gyventojų skaičius. Čia priskiriami visi darbingo amžiaus dirbantys gyventojai, visi iki darbingo ir po darbingo amžiaus dirbantys piliečiai: pensininkai, paaugliai, riboto darbingumo piliečiai. Darbo ištekliai skirstomi į Objektyvius (faktiškai užimtus) ir pasyviuosius (tai mokiniai, studentai, asmenys dirbantys namų ūkyje). Juos galima planuoti, analizuoti įmonės, ūkio veiklos ar valstybės lygiu (Martinkus, 2001).

Darbo jėga - fiziniai ir protiniai žmonių sugebėjimai, kuriuos galima panaudoti ekonominėje ar kitoje visuomeniškai naudingoje veikloje. Darbo jėgos pagrindą sudaro žmogaus darbingumas, t.y. sveikatos būklė, žinios, įgūdžiai, kurie leidžia atlikti tam tikro sudėtingumo ir apimties darbą. Sąvoka darbo jėga vartojama dvejopa prasme: kaip visuminis žmonių gebėjimas dirbti; kaip statistinis rodiklis, apibūdinantis ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičių. Taigi darbo jėga - visi užimti bedarbiai ir gyventojai (Martinkus, 2001). Darbo jėgos sąveika turi tiesioginį ryšį su gyventojais.

Visi šalies gyventojai skirstomi į priklausančius darbo ištekliams ir nepriklausančius. Neįeinantys į darbo išteklius yra žmonės įkalinimo įstaigose taip pat dėl sveikatos sutrikimų negalintys dirbti ir kt. Visi likusieji priklauso darbo ištekliams ir pagal Tarptautinę Darbo Organizaciją (TDO) ir yra skirstomi į aktyvius ir neaktyvius gyventojus.

Darbo rinkoje darbuotojai konkuruoja tarpusavyje, stengdamiesi gauti darbo vietą ar geriau apmokamą darbą. Šioje rinkoje konkurencija būtinai susiduria su nedarbu kaip neišvengiamu reiškiniu

rinkos sąlygomis. Nedarbo lygis svyruoja priklausomai nuo šalies išsivystymo ir darbo rinkos specializacijos laipsnio, kuris pasireiškia vyriausybei ir profsąjungoms aktyviai reguliuojant darbo rinkos procesus, ypač veikiant nedarbo lygį (Martinkus, B. 2006). Darbo rinkos struktūra pateikta 3 priede.

Rinką veikia ne tik ekonominiai veiksniai: rinkos kaina, pasiūla ir paklausa. Taip pat egzistuoja ir socialinis aspektas, kuris suprantamas kaip veikiančių visuomeninių institutų (profsąjungos, vyriausybės, įstatymų, diskriminacijos, kuri svarbi tik tam tikroms grupėms žmonių, bet ne visai darbo rinkai), susiklosčiusių tradicijų kišimasis į darbo rinkoje vykstančius procesus. Šie visuomeniniai institutai padeda reguliuoti darbo rinką ir yra darbo socializacijos prielaida (Martinkus, B., 2006).

Darbo rinkos socializacijos procesas susiduria su daugeliu spęstinių socialinių ekonominių klausimų. Svarbiausi iš jų: nedarbas ir infliacija. Milžiniški vyriausybės indėliai į darbo rinką ne visuomet teikia naudą. Viena vertus, vyriausybės išleidžia didžiules lėšas naujoms darbo vietoms kurti, darbuotojams mokyti, perkvalifikuoti, o antra vertus - nedarbo augimą lydi ne ką menkesni nuostoliai. Vyriausybės pastangos kontroliuoti nedarbą neišvengiamai veikia ir infliaciją, nes dar 1958 m. anglų ekonomistas A. Filipsas nustatė, kad nedarbą ir infliaciją sieja atvirkštinė priklausomybė, t.y. didėjant nedarbui infliacija mažėja, ir atvirkščiai (Martinkus, B., 2006).

Darbo rinkos struktūrą taip pat veikia ir darbo jėgos mobilumas. Darbo jėgos mobilumas yra esminis darbo rinkos bruožas, apibūdinantis jos plėtrą (Martinkus, B., Beržinskienė, D., 2005). Nors daugumai šalių yra būdingi bendri ekonominiai ir socialiniai vystymosi bruožai, tačiau yra ir skirtumų, kuriuos sąlygoja tautos tradicijos ir papročiai, moralė ir etika, mokslas ir švietimas, pasiektas ekonominės veiklos rezultatyvumas. Šie veiksniai turėjo įtakos ir skirtingų darbo rinkos modelių susiformavimui atskirose šalyse (Navickas, V., 2004). Šiai darbo rinkų įvairovei būdingas dualumo kriterijus, išsiskiriantis į (Martinkus, B., Beržinskienė, D., 2005):

- Uždarą darbo rinką, pagrįstą darbo jėgos judėjimu įmonės (firmos, korporacijos, koncerno) viduje arba tarp įmonių priklausančių tam pačiam juridiniam asmeniui.
- Atvirą (profesinę) darbo rinką, kurioje darbuotojų srautas juda tarp juridškai savarankiškų tos pačios šakos arba skirtingų gamybos šakų įmonių.

Dualus rinkos modelis pasižymi ir skirtinga darbuotojų profesinio rengimo sistema (Martinkus, B., Beržinskienė, D., 2005):

- Uždaroje darbo rinkoje žmogaus profesija ir gamybinė patirtis integruojama į įmonės technologinius procesus ir gali būti panaudota tik tos įmonės viduje. Taigi darbo jėga netenka profesinio mobilumo savybių ir yra priversta prisitaikyti prie specifinių darbo sąlygų.

- Atvira (profesinė) darbo rinka orientuota į baigtinį profesinį parengimą patvirtintą mokslo baigimo diplomu arba sertifikatu. Įgyta profesija pritaikymo prasme yra universali, gali būti panaudota skirtingų šalių įmonėse. Taip išsaugomas didelis socialinis darbo jėgos mobilumas.

Palyginus šiuos du darbo rinkos modelius, pastebėta, kad atvira darbo rinka yra pagrindinis perteklinių darbuotojų šaltinis. Jai ypač būdinga tekamoji ir ciklinė nedarbo forma. Tuo tarpu uždara rinka jautriai reaguoja į struktūrinius ūkio pertvarkymus ir jai būdinga struktūrinė nedarbo forma (Navickas, V., 2004).

Darbo rinka betarpiškai susijusi su šalies darbo ištekliais ir jų pasiskirstymu ekonominėse veiklose (Paulavičius, K. B., 1998). Darbo ištekliai - darbingi šalies gyventojai, užimti ir neužimti, bet potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje, kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas (Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė A., 2006).

Darbo išteklius apibūdina darbingų gyventojų skaičius. Jam priskiriami: visi darbingo amžiaus dirbantys gyventojai ir visi iki darbingo ir po darbingo amžiaus dirbantys piliečiai, kaip antai: pensininkai, paaugliai, riboto darbingumo piliečiai (Paulavičius, K. B., 1998). Darbo ištekliai išreiškia gyvojo darbo kiekį, kuriuo disponuoja visuomenė ir kuris gali būti panaudotas prekių bei paslaugų gamyboje. Potencialūs darbo ištekliai žymiai skiriasi nuo realiai naudojamų darbo jėgų, nes dėl vienokių ar kitokių priežasčių, dalis darbingo amžiaus gyventojų nedalyvauja visuomeniniame darbe (Paulavičius, K. B., 1998).

Darbo jėgos ištekliai apima visus 16 metų ir vyresnius gyventojus, kurie dirbą taip pat tuos, kurie šiuo metu nedirbą bet aktyviai ieško darbo. Žmonės, kurie nedirba ir aktyviai neieško darbo nėra priskiriami darbo jėgai (Schiller, B. R., 2006). Gyventojų ir darbo išteklių savitarpio priklausomybė pateikiama 2 paveiksle.

Gyventojai - tai nuolatiniai šalies gyventojai, skaičiuojamų metų pradžiai, netaikant jokių lyties, amžiaus, tautybės ar kitu apribojimų (Martinkus, B., 2006). Gyventojai, kurie turi pragyvenimo šaltinius ir savo noru atsisako dalyvauti ūkinėje veikloje, yra eliminuojami iš darbo jėgos išteklių ir vadinami ekonomiškai neaktyviais gyventojais. Prie pastarųjų gyventojų kategorijos priskiriami: dieninio skyriaus moksleiviai ir studentai; namų šeimininkės; nedarbingi pensininkai ir invalidai; rentininkai; asmenys, gaunantys materialinę pagalbą iš visuomeninių fondų ar privačių asmenų; visuomeniniais pagrindais dirbantys žmonės; darbingi, bet neieškantys darbo asmenys; taip pat visi 16 metų ir vyresnio amžiaus darbingi asmenys, nepriskirti užimtųjų ar bedarbių grupei (Paulavičius, K.B., 1998).

2 pav. Šalies gyventojai ir darbo jėgos ištekliai
Šaltinis: Paulavičius, K. B. (1998)

Užimti ūkyje ir aktyviai ieškantys darbo bedarbiai vadinami ekonomiškai aktyviais gyventojais. Aktyvūs gyventojai atstovauja realius darbo jėgos išteklius ir yra svarbiausias darbo rinkos santykių objektas. Prie ekonomiškai aktyvių gyventojų, kurie įvardijami kaip „darbo jėga“, priskiriami visi darbuotojai, kurie dalyvauja ekonominėse veiklose arba ieško darbo (Martinkus, B, 2006). Ekonomiškai aktyviais gyventojais yra laikomi: darbininkai ir tarnautojai; savaveiksmiai darbuotojai ir darbdaviai; sezoniniai ar atsitiktinį darbą turintys darbuotojai; laikinai nedirbantys žmonės (dėl ligos, atostogų ar pan.); moksleiviai derinantys mokymąsi su darbu, kurį atlieka dirbdami nepilną darbo savaitę; mokiniai ir asmenys, apmokami profesinėje gamyboje ir gaunantys stipendiją arba darbo užmokestį; neturintys darbo, bet aktyviai ieškantys apmokamos darbo vietos (Paulavičius, K.B., 1998).

Darbo išteklius (ekonomiškai aktyvius gyventojus) sudaro dvi stambios dalys: užimti gyventojai ir bedarbiai. Užimti darbuotojai - asmenys, dirbantys visų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ir organizacijose, įskaitant ūkininkų ūkius, bei atliekantys karinę tarnybą ar esantys įkalinimo įstaigose. Šiai kategorijai priskiriami ir per ataskaitinį laikotarpį nedirbę dėl ligų, traumų, atostogų, prastovų ar kitų priežasčių, bet nenutraukę oficialių ryšių su darbovieta (Martinkus, B, 2006).

Bedarbiai - nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys, nesimokantys dieninėse mokymo įstaigose, užsiregistravę gyvenamosios vietos valstybinėje darbo biržoje kaip ieškantys darbo ir pasirengę profesiniam mokymuisi. Pagal oficialią statistiką - nedirbantis, bet neieškantis darbo žmogus bedarbio kategorijai nepriskiriamas (Paulavičius, K.B., 1998).

Darbo išteklius valstybėje būtina įvertinti kokybinėmis ar kiekybinėmis charakteristikomis. Darbo išteklių įvertinimas imlumo aspektu leidžia sugretinti darbo išteklių poreikį ir pasiūlą. Antra vertus, darbo išteklių struktūra ir kiekis kaip kintančios ekonominės charakteristikos gali transformuotis tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai dėl išorinių ir vidinių paskatų. Darbo ištekliai atlieka labai svarbų vaidmenį visose šalies gyvenimo srityse. Kiekybinės ir kokybinės charakteristikos lemia vystimosi sėkmę ir kartu yra šalies vystimosi sėkmės rezultatas. Kuo aukštesnis šalies ekonominis potencialas, tuo aukštesnis gyvenimo lygis, geresnės mokymosi, sveikatos apsaugos sąlygos ir t.t. Ir atvirkščiai, darbo ištekliai, apimantys gausybę gerai išsimokslinusių darbingų žmonių, yra svarbus ekonomikos sėkmės veiksnys. Ne paskutinę vietą užima ir tokie materialūs veiksniai, kaip darbo išteklių kultūra: lietuviškas charakteris, požiūris į darbą ir kt. Darbo išteklių ir jų struktūros formavimas ir efektyvus jų naudojimas yra sudėtingas uždavinys; jo sprendimas priklauso ir nuo vyriausybės, ir nuo atskirų įmonių vykdomos politikos, tiek ir nuo darbuotojų dalyvavimo šios problemos sprendime. Kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai šalies ūkyje formuoja naują darbo jėgos struktūrą. Darbo jėgos struktūra - tai procentinis šalies darbuotojų pasiskirstymas pagal tam tikrus požymius (Kinderis, 2004).

1.3. Veiksmų įtaka nedarbo ir užimtumo reguliavimui

Darbo rinkos terminų ir sąvokų žodyne užimtumas apibūdinamas kaip teisėta (įstatymu nedraudžiama) darbinė žmonių veikla kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas, siekiant patenkinti asmeninius ir visuomeninius poreikius, duodanti jiems uždarbį (darbo pajamas). Užimtumas, skirtingai nei darbas, yra ne tik veikla, bet ir ekonominiai bei teisiniai santykiai tarp žmonių, dalyvaujančių darbo kooperacijoje. Žmogus laikomas užimtu ir tuomet, kai jis laikinai nedirba: atostogaujant poilsiaujant gydomosi ir pan. Svarbu, kad jis tam tikru būdu yra susijęs su konkrečia darbo vieta įmonėje, įstaigoje, organizacijoje, savo versle ir pan. (Damidavičius, M., Pocius, A. 1998).

Gyventojų užimtumas - labai svarbus kriterijus, rodantis visuomenės gamybinių jėgų būklę, darbo išteklių panaudojimą. Darbingo amžiaus žmonės priskiriami asmenys nuo 16 metų iki pensinio amžiaus. Tačiau ekonominėse veiklose užimti ne tik darbingo amžiaus gyventojai, bet taip pat jaunesni nei 16 metų ir pensinio amžiaus sulaukę šalies gyventojai. Todėl užimti šalies gyventojai - tai visi 15-74 metų amžiaus piliečiai, dirbantys įvairiose nacionalinio ūkio šakose (Paulavičius, K. B., 1998). Atliekant darbo rinkos tyrimus, laikomasi tam tikrų užimtumo kriterijų. (žr. 4 priedą).

Analizuojant gyventojų užimtumą svarbu išskirti visišką užimtumą. Visiškas užimtumas - ekonominė situacija kai nedarbo lygis yra kuo žemiausio lygio ir nesąlygoja infliacijos padidėjimo; tai maksimalus gyventojų (darbo išteklių) ekonominio panaudojimo lygis (Martinkus, B. ir kiti, 2006). Makroekonomikos teorijoje, visišką užimtumą apibrėžiamas kaip toks darbo išteklių (darbo jėgos) panaudojimo lygis, kai ekonomikoje yra tik laikinasis ir struktūrinis nedarbas (Snieska, V., 2005).

Visiškas užimtumas yra sąvoka, reiškianti optimalų šalies darbinio užimtumo lygį; todėl net ir esant visiškam užimtumui nedarbas egzistuoja. Todėl ekonomikos teorijoje vietoj visiško užimtumo sąvokos dažniausiai vartojama natūraliojo nedarbo lygio sąvoka (Makroekonomika, 2001).

Visiškas užimtumas labai dažnai apibrėžiamas kaip vienas pagrindinių makroekonomikos politikos tikslų. Tačiau realiai rinkos ūkis daugiau ar mažiau nutolsta nuo šio tikslo, nes jis negali darbo vietomis aprūpinti visų norinčių dirbti. Taigi visų šalių vyriausybės susiduria su nedarbo mažinimo priemonėmis (Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė A., 2006).

Kita problema, su kuria susiduria vyriausybė stengdamasi didinti gyventojų užimtumą, yra neoficialus arba nelegalus užimtumas. Neoficialus užimtumas nuo oficialaus skiriasi tuo, kad tai yra juridiskai neįforminta darbinė veikla, už kurią gaunama pajamų, be to, nesumokami mokesčiai [5].

Nelegalus užimtumas nėra vienareikšmis socialinis ekonominis reiškinys. Jis turi ir pozityvių, ir negatyvių bruožų. Pozityvus šešėlinės darbo rinkos bruožas yra tas, kad ji atlieka savotišką „ekonominio vožtuvo“ vaidmenį, per kurį išleidžiamas darbo neturinčių žmonių socialinio nepasitenkinimo „garas“. Ši rinka didina realią darbo jėgos paklausą, užtikrina darbo vietas ir pragyvenimo šaltinį ekonomiškai aktyviems gyventojams, o joje atliekamas darbas yra dažnai visuomeniškai reikalingas ir naudingas (Paulavičius, K. B., 2002).

Remiantis darbo rinkos terminų ir sąvokų žodynu, nedarbas - tai darbo jėgos, kaip gamybos veiksnio, neužimtumas. Tai rinkos ekonomikos šalims būdingas socialinis reiškinys, kurio esmė ta, kad dalis šalies gyventojų, galinčių ir norinčių dirbti samdos pagrindais, neturi darbo (Damidavičius, M., Pocius, A. 1998).

Pagal Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) metodologiją, prie bedarbių priskiriami darbingo amžiaus gyventojai, užsiregistravę arba neužsiregistravę darbo biržoje ir atitinkantys tris reikalavimus vienu metu (Paulavičius, K. B., 2002):

1. Tiriamą savaitę neturėjo darbo arba privačios veiklos.
2. Per paskutines keturias savaites aktyviai ieškojo darbo.
3. Jeigu bus pasiūlytas darbas, pasiruošę pradėti dirbti dviejų savaitių laikotarpyje.

Ekonominis rodiklis, rodantis kokia darbo jėgos dalis yra neužimta, vadinamas nedarbo lygiu. Jis apskaičiuojamas užregistruotų bedarbių ir visos darbo jėgos (ekonomiškai aktyvių gyventojų) santykiu procentais:

$$Ur = \frac{U}{LF} \quad (1)$$

Čia: Ur - nedarbo lygis, proc; LF - darbo jėga, žm. sk.; U - bedarbiai, žm. sk..

Taigi nedarbo lygis parodo, koks yra visų darbo išteklių bedarbių procentas. Nedarbo mastas panašus į vandens baseiną: jis kyla, kai pritekėjimas (t.y. nauji bedarbiai) viršija nuotėkį (t.y. žmones, gaunančius darbą) (Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė A., 2006).

Visiškas užimtumas nereiškia, kad absoliučiai nėra bedarbių. Nedarbo lygis, kai ieškančiųjų darbo skaičius lygus laisvų darbo vietų skaičiui, vadinamas natūraliu nedarbo lygiu, [vairiose šalyse jis būna nevienodas. Paprastai jis būna 4-6 proc. (Schiller, B.R., 1991). Dėl kokių priežasčių egzistuoja neužimtos darbo vietos, nors yra asmenų, norinčių dirbti? Ši būklė susijusi su struktūriniais ekonomikos pertvarkymais, su kvalifikuotos darbo jėgos nebūvimu bei jos nemobilumu. Natūralųjį nedarbo lygį didina migracija, ji paprastai didina žmonių, nenorinčių dirbti arba neatitinkančių gamybos reikalavimų, skaičių. Suinteresuotumą ieškoti darbo mažina, nedideli atlyginimai, didelis pajamų mokestis bei nedarbo pašalpų lygis. Darbuotojams, gaunantiems labai mažą atlyginimą, tokia situacija gali būti tokia pat nemaloni, kaip ir darbo neturėjimas (Adnett N., 1999). Profsąjungų reikalavimai nuolat didinti atlyginimus verčia įmones atleisti darbuotojus dėl struktūrinių pertvarkymų. (Pauliulytė R., 2004).

Tačiau egzistuoja ir kitos priežastys, labiau priklausančios nuo pačių bedarbių kokybinių charakteristikų. Tai gali būti menkas išsilavinimas ir kvalifikacija, nepakankama darbo patirtis, užsienio kalbų nemokėjimas, neigiamas darbdavių požiūris į ilgalaikius bedarbius, pasyvus gyvenimo būdas ir žalingi įpročiai, sveikatos būklė, nepakankamas informuotumas apie padėtį darbo rinkoje ir kitos priežastys. Kaip pastebi Pasaulio banko viceprezidentas Ismail Serageldin (1999), nepakankamai išsilavinusio, bedarbio jaunimo, kuris yra be perspektyvos integruotis į socialinę visuomenę bei geresnę ateitį, padėtis yra tarsi nurodymas būsimai katastrofai. Jei jaunimas neturi savo dalies egzistuojančioje visuomeninėje santvarkoje ir politiniame gyvenime, jei jis nejaučia, kad yra būdas jiems tai pasiekti, kyla klausimas - kodėl jis turi aukotis šiandien dėl geresnio rytojaus? Kodėl jis turi turėti dar ir papildomus kaštus (palūkanas) dėl stabilumo ir socialinės apsaugos užtikrinimo vardan tos sistemos saugumo? (Ahluwalia, P., 2006).

Pasak Europos Sąjungos Komisijos nario (išsimokslinimui, mokymui, kultūrai ir jaunimui) Jjn Figel', milijonai jaunų europiečių sugrįžta į mokslus naujų mokslo metų pradžioje, mes turime padvigubinti mūsų pastangas sukurti geresnes sąlygas jaunimui, kad išvystytume jų įgūdžius ir aktyvesnį dalyvavimą visuomenėje. Jaunimas turi jausti, kad jie turi tam tiką padėtį visuomenėje.”.

Vladimir Špidla, Europos Sąjungos Komisijos narys (darbui, socialiniams reikalams ir lygioms teisėms) pasakė: “Mes turime atkreipti dėmesį į paradoksalią situaciją, viena vertus kuomet Europos Sąjunga turi darbo jėgos trūkumą, ir kita vertus per didelį jaunimo bedarbių skaičių – dukart didesni nei bendras Europos Sąjungos nedarbo lygis.” “Mes turime skirti daugiau dėmesio visa apimančios visuomenės kūrimui, kurioje joks vaikas ir jaunas asmuo nėra atstumti ir palikti likimo valiai.”

Iššūkiai, kuriuos patiria jaunimas augdamas, kaskart tapo sudėtingesni negu tie, su kuriais susidūrė jų tėvų kartos. Perėjimas iš mokyklos į darbą yra gana sudėtingas. Pusei šiandienų darbo vietų reikalinga aukšto lygio kvalifikacija, o taip pat kitur reikalaujama daug įvairesnių įgūdžių negu praityje. Apie ketvirtis Europos paauglių neturi įgūdžių bei gebėjimų, reikalingų įsijungti į darbo rinką. Daugelyje Valstybių narių, kas trečias jaunuolis vis dar lieka bedarbis net po metų įgijus atitinkamą išsimokslinimą. (Communication EC, 2005).

1.4. Jaunimo, kaip darbo jėgos sudedamosios dalies kitimo prielaidos

Jaunimas yra vienas dažnesnių sociologinių tyrimų objektų Lietuvoje. Tai rodo atliekami fundamentalūs jaunimo profesinių ir vertybinių orientacijų tyrimai. Sociologai nustatė, kad jaunumo įsijungimas į visuomeninį gyvenimą pirmiausiai yra jo socialinės-profesinės orientacijos susiformavimo rezultatas (Matulionis A., Mikšys A., 1992).

Lietuvoje „jaunimo“ sąvoką apibrėžia valstybinė jaunimo politikos koncepcija, patvirtinta 1996 m. Pasak šios koncepcijos, jaunimas gali būti apibrėžiamas kaip 16-29 metų amžiaus žmonių grupė, išgyvenanti formavimosi bei integravimosi į visuomenės socialinį, politinį-ekonominį ir kultūrinį gyvenimo laikotarpį (Valstybės žinios, 1996). Anot koncepcijos, jaunystė yra amžiaus tarpsnis, kai formuojasi žmogaus asmenybė, kai jis savarankiškai pradeda dalyvauti visuomenės gyvenime ir daryti jam įtaką. Tačiau pagal Jungtinių tautų rekomendacijas jaunimui priskiriami 15-24 metų amžiaus žmonės, nors įvairiose šalyse šis apibrėžimas yra skirtingas, priklausanti nuo kultūrinių, institucinių ir politinių veiksnių (Occasional Paper series, 1994). Lietuvoje darbo rinkos politikos požiūriu jaunimui priskiriami 16-24 metų amžiaus asmenys. Atitinkamai darbe pasirinktume būtent jungtinių tautų rekomendacijas nagrinėjant jaunimo užimtumą ir nedarbą pagal 15-24 metų amžiaus grupę.

Šių dienų jaunimas dažnai svarsto apie perėjimo galimybes iš vaikystės į pilnametystę. Tai yra perėjimas nuo išlaikomo žmogaus statuso į nepriklausomo ir savimi besirūpinančio žmogaus statusą. Vienas iš reikšmingiausių faktorių šio perėjimo metu yra jaunimo darbo padėtis. Jaunimas dažnai jaučia, kad darbo turėjimas yra tarsi nepriklausomybės ženklas, kuris gali vesti juos į jų pasirinkimo laisvę gyvenime.

Deja, ne visada lengva surasti darbą. Dėl skirtingų priežasčių, jaunimui vis sunkiau surasti darbą. Tai yra globali tikrovė. Bedarbio jaunimo skaičius didėjo nuolat per praėjusį dešimtmetį iki 88 milijonų bedarbių pasauliniu mastu (detaliau žr. 1 lentelę). Bendras jaunimo nedarbo lygis išlieka dvigubai didesnis nei vyresnių gyventojų - darbuotojų. Nors pasauliniu mastu jaunimas sudaro tik 25 % dirbančio amžiaus gyventojų, jie atstovauja 47 proc. visų bedarbių skaičiaus, kuris yra tik „ledkalnio viršūnė“, nenusakanti, kad dar daug milijonų jaunuolių yra priversti siekti pragyvenimo

neoficialioje ekonomikoje, dažnai pavojingomis sąlygomis, be socialinės apsaugos, ir su nustatytais ilgomis darbo valandomis esant mažam darbo užmokesčiui.

1 lentelė

Pasaulio jaunimo nedarbo lygis

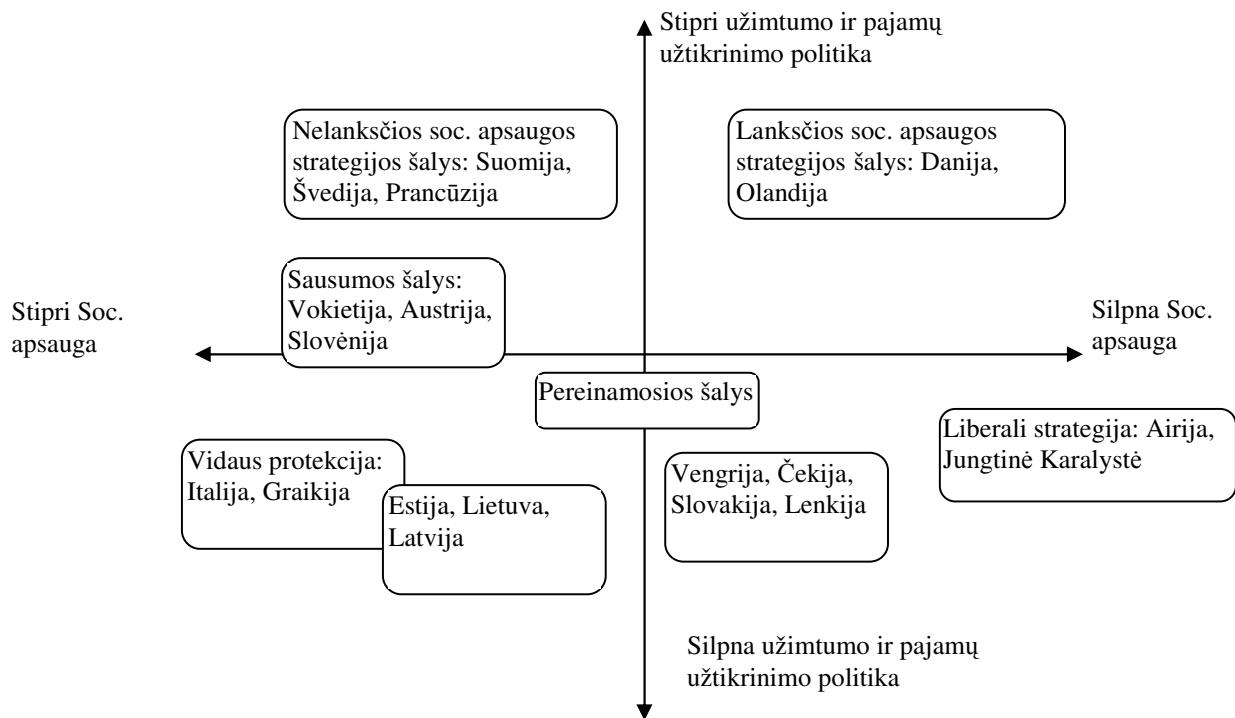
Jaunimo nedarbas, proc.	1991	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Pasaulis	12,1	12,1	13,4	13,8	14,2	14,1	13,8
Išsivysčiusios valstybės ir Vakarų Europa	14,2	15,2	12,9	13,1	14,1	14,4	13,6
Centrinė ir Rytų Europa	17,5	16,9	17,9	17,8	18,1	17,5	18,3
Rytinė Azija	7,4	7,1	7,9	8,1	7,3	7,6	7,5
Pietryčių Azija	8,5	9,4	12,9	15,4	17,7	17,2	17,1
Pietų Azija	10,0	9,0	10,5	10,4	10,5	10,8	10,8
Lotynų Amerika	16,2	14,6	16,7	17,1	17,4	17,0	15,3
Artimieji Rytai ir Šiaurės Afrika	24,0	26,7	25,9	26,6	26,4	26,4	26,3
Vidurio Afrika	21,1	19,2	20,0	19,8	20,2	20,2	19,7

Šaltinis: Tjahjono, B. (2006)

Jaunimas susiduria ir su daugiau kliūčių, kurios veikia socialiniu, ekonominiu, fiziniu ir psichologiniu aspektu. Sunkumas susirasti darbą gali privesti prie jaunuolių pažeidžiamumo ir asmenybės tuštumos jausmo.

Daug jaunimo niekada neužbaigia vidurinės mokyklos, t.y. apytiksliai du trečdaliai mokyklinių žmonių išmestų iš mokyklos yra jaunos mergaitės ir tik mažiau nei vienas ketvirtadalis mergaičių lanko vidurinę mokyklą daugelyje besivystančių šalių. Jaunimas su ribotu išsimokslinimu ir įgūdžiais susiduria su įvairiais sunkumais, kai jie siekia integruotis į darbo rinką. Dažnai besivystančiose šalyse darbo vietos, pasiekiamos jaunuoliams, yra su žemu darbo užmokesčiu, nesaugiomis darbo sąlygomis, ir apskritai su menkomis perspektyvomis. Jaunuoliai, ilgesnį laiką patyrę nesėkmę ir darbo trūkumą, susiduria su gyvenimo perspektyvų nuvertinimu bei nepilnavertiškumu. Be to jaunimas be išorinės paramos ar galimybių yra labiau neapsaugotas nuo dalyvavimo nusikalstamoje veikoje ar piktnaudžiaujant narkotikais (Tjahjono, 2006).

Bukodi ir kiti (2006) atsižvelgė į abi darbo rinkos reguliavimo puses: darbo apsaugos įstatymai taip pat darbas ir pajamų palaikymo politika. Jie priskyrė posocialistines šalis, artimas liberalioms šalims dėl perėjimo galimybių iš mokymosi įstaigų į darbo rinką (žr. 4 paveiksle). Vadinasi, dešinėje pusėje viršuje 3 paveiksle pavaizduotos viršūnės yra šalys, priimančios lanksčią soc. apsaugos strategiją (palyginti aukštas lankstumo, aktyvios darbo rinkos politikos ir aukšto pajamų saugumo laipsnis).

3 pav. Šalių segmentacija pagal įėjimo į darbo rinką galimybes

Šaltinis: Bukodi *et al.* (2006)

Liberalios šalys (Jungtinė Karalystė, Airija) turi žemą darbo apsaugą ir žemus darbo rinkos politikos matus. Pietų Europos šalys su vidaus-išorės darbo rinkomis turi žemą lankstumą ir darbo rinkos politikos stygių. Žemyninės Europos šalys (Vokietija, Austrija) turi aukštą darbo apsaugą (todėl žemas lankstumas) su pasyvia darbo rinkos skatinimo politika (akcentuojamas aukštas pajamų saugumas). Šalys turinčio nelanksčią (angl. „Inflex“) darbo rinkos sistemą turi griežtą darbinį reguliavimą, palyginti aukštą pajamų saugumą ir aktyvią darbo rinkos politiką. Jos yra išdėstytos paveikslo viršuje.

Kaip pažymi Bukodi, jaunimo darbo rinkos įėjimo struktūra Slovėnijoje, charakterizuota stiprios darbo apsaugos, pakankamas bedarbių pašalpų lygis (palyginti su kitomis posocialistėmis šalimis) ir palyginti aukšta profesinio švietimo sistemos specializacija, leidžia priskirti darbo rinkos politiką prie žemyninės Europos šalių, tokių kaip Vokietija, Austrija. Baltijos šalyse profesinio švietimo sistemos specializacija yra žema, dauguma mokinių baigia tik vidurinę mokyklą. Be to, egzistuoja tik nedidelė koordinacija ir bendradarbiavimas tarp mokyklų ir darbdavių. Todėl tai švietimo sistema Baltijos šalyse tampa panaši į Pietų Europos šalių. Manoma, kad darbo apsauga yra stipresnė negu liberaliose šalyse, bet silpnesnė palyginti su Pietų Europa. Visa apimančios išlaidos darbo rinkos politikai yra labai nedidelės. Atitinkamai Baltijos šalys yra jungiamos į grupes šalia Pietų

Europos šalių, kartu turint nemažai panašumų (ypač Lietuva), nors kai kurie kriterijai, panašūs ir į liberalias šalis (Estija) (Saar, E., 2005).

Jaunuolių elgsena darbo rinkoje priklauso nuo daugelio socialinių, ekonominių, demografinių ir kitų tarpusavyje glaudžiai susijusių veiksnių. Jaunimo nedarbas, kaip socialinis – ekonominis reiškinys, yra ypač nepalankus šių veiksnių tarpusavio sąveikos rezultatas. Jaunimo nedarbo problema aktuali visame pasaulyje. Beveik visose Europos valstybėse, išskyrus Austriją ir Vokietiją, jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį.

Anot Gruževskio ir Okunevičiūtės – Neverauskienės (2002), jaunimo integraciją į darbo rinką veikia daugybė įvairaus pobūdžio veiksnių: paslaugų ir gamybos sferos plėtojimas, išsilavinimas, motyvacija dirbti, sveikata, šeimos narių pragyvenimo šaltiniai bei gyvenimo lygis ir kt. Jie gali būti grupuojami pagal įvairius kriterijus. Galima būtų išskirti veiksnius, turinčius įtakos jaunimo integracijos į darbo rinką procesams, galima sugrupuoti į egzogeninius (išorinius) ir endogeninius (vidinius). *Egzogeniniai (išoriniai) veiksniai* - tai nuo konkretaus individo nepriklausantys veiksniai, kurių jis negali reguliuoti tiesiogiai. Jie apima bendraekonominius, socialinius, demografinius, geografinius, politinius (pvz., jaunimo užimtumo galimybes gerokai paveikia valstybės vykdoma aktyvi darbo rinkos politika) veiksnius. *Endogeniniai (vidiniai) veiksniai* - tai nuo konkretaus individo priklausantys veiksniai, kuriuos jis gali kontroliuoti. Jiems priskiriami psichologiniai, dalinai demografiniai veiksniai (pvz., šeimos dydis, jos gyvenimo ciklo etapas) ir kokybinės gyventojų charakteristikos (pvz., gyventojų išsilavinimo lygis, jų patirtis, įgūdžiai, sveikatos būklė, ir pan.). Jaunimo integracijos į darbo rinką procesą apsprendžia šių grupių veiksnių sąveika.

Pasak užsienio šalių mokslininkų, tyrinėjančių jaunimo integracijos į darbo rinką procesus, jaunimo, kaip ir bet kurios kitos gyventojų grupės, padėtis darbo rinkoje labiausiai priklauso nuo bendros ekonominės situacijos, o konkrečiau - nuo bendrosios paklausos. Tačiau kartu yra pastebima, jog jaunuoliai, tarp jų ir studentai, ieškantys darbo pirmą kartą, turi gerokai daugiau problemų už tuos, kurie prarado darbą. Jaunimas ne tik tampa ilgą laiką bedarbiais, bet ir gali būti pasmerktas psichologiniams išbandymams, jeigu neįstengs teorinių žinių paversti praktiniais gebėjimais, įgyti darbo įgūdžių, tobulėti profesiniu požiūriu.

Analizuojant jaunimo integracijos į darbo rinką problemas Lietuvoje svarbu pažymėti, jog aukštesnį, negu kitų demografinių socialinių bedarbių grupių, jaunimo nedarbo lygį, šalia ekonominių socialinių veiksnių ir sumažėjusios darbo paklausos, sąlygoja jų bendrojo išsilavinimo ir profesinio pasirengimo lygis. Nemaža dalis teritorinėse darbo biržose registruotų jaunų bedarbių, neturi jokios profesinės kvalifikacijos. Galima teigti, jog sėkmingas jauno žmogaus integravimasis į darbo rinką neįsivaizduojamas be atitinkamo išsilavinimo įgijimo. Užsienio šalių mokslininkai pažymi, kad individo socialinius ekonominius pasiekimus lemia jo išsilavinimo kokybė (O'Rand, 1990). Pastebima

tendencija, kad dideli profesionalumo reikalavimai darbo rinkoje pailgina jaunimo mokymosi laikotarpį ir žinoma atitinkamai atideda darbinės veiklos pradžią.

Naujų technologijų atsiradimas, pokyčiai pramonės ir verslo srityse reikalauja įvairialypio išsilavinimo, gerų darbo įgūdžių. Dažniausiai bedarbiais tampa mažiausiai išsilavinę ir neturintys reikiamų įgūdžių asmenys. Taigi, švietimo sistema yra ypač svarbi sprendžiant jaunimo integracijos į darbo rinką problemą (Pocius, 2003).

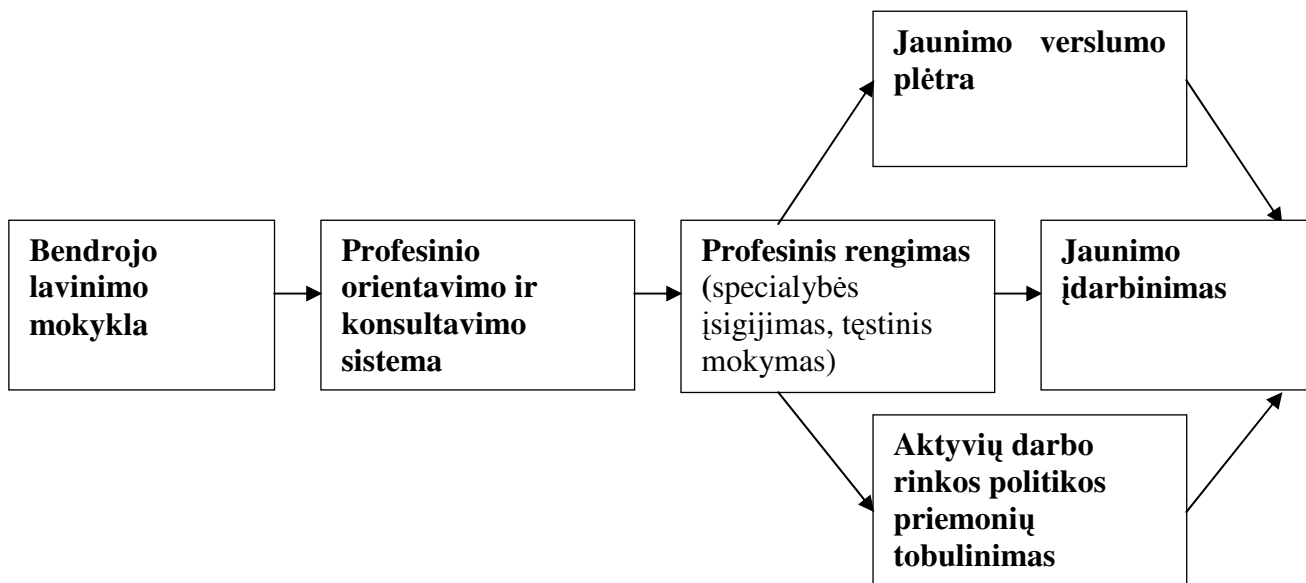
Norint geriau išsiaiškinti jaunimo nedarbo priežastis, įvertinti jo užimtumo galimybes bei sukurti užimtumo didinimo priemonių sistemą, labiau tenkinančią darbdavių poreikius ir kartu sudarančią didesnes įsidarbinimo galimybes, buvo atliktas Darbo ir socialinių tyrimų instituto mokslininkų tyrimas, kurio rezultatais remiantis galima išskirti 6 jaunimo užimtumo didinimo priemonių grupes:

1. bendrojo lavinimo tobulinimas;
2. profesinio orientavimo ir konsultavimo tobulinimas;
3. pirminio ir tęstinio profesinio mokymo tobulinimas;
4. jaunimo verslumo plėtra;
5. aktyvių darbo rinkos politikos priemonių tobulinimas;
6. jaunimo įdarbinimo mechanizmo tobulinimas.

Nepakankamas pasiruošimas bendrojo lavinimo mokykloje, nežinojimas, kur ir ko mokytis, ir neturėjimas paklausios profesijos, dažniausiai jauną žmogų atveda prie teritorinės darbo biržos durų. Todėl šalia aktyvių darbo rinkos politikos ir jaunimo įdarbinimo priemonių tobulinimo būtina stiprinti ir jaunimo nedarbo prevenciją, t. y. darbo jėgos formavimo grandį (žiūrėti 4 pav.).

Svarbiausia, sprendžiant jaunimo nedarbo problemas, užtikrinti sisteminių ir kompleksinių jų sprendimo būdą, tobulinti įdarbinimo priemones. Toliau šios grupės bus aptartos truputėli plačiau.

Bendrojo lavinimo tobulinimas. Efektyvus bendrasis lavinimas ne tik padeda spręsti jaunimo nedarbo problemas, bet ir yra žmogiškųjų išteklių plėtros pagrindas. Aukštesnis bendrasis išsilavinimas užtikrina besimokantiems didesnes profesinio išsilavinimo galimybes ir platesnes mokymosi perspektyvas. Nuo bendrojo žmogaus išsilavinimo priklauso jo kultūrinė ir visuomeninė vertė, socialinė karjera ir pripažinimas. Šioje grupėje galima išskirti tokius problemų pogrupius: mokyklos lankymo prieinamumas, mokymo kokybės tobulinimas, dalykų, atitinkančių šiuolaikinės visuomenės ir švietimo raidos tendencijas, mokymas, bendrojo lavinimo mokyklų mokymo materialinės bazės modernizavimas ir bendrųjų kvalifikacijų (gebėjimų) ugdymas (Gruževskis, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2002).

4 pav. Jaunimo integracijos į darbo rinką schema (Gruževskis, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2002)

Pasirodo, kad didelė dalis jaunimo yra mažai informuota apie padėtį Lietuvos ir savo miesto/rajono darbo rinkoje. Tą patį galima pasakyti apie bendrojo lavinimo mokyklų mokymo programas, kuriose nėra numatytas moksleivių informavimas apie padėtį darbo rinkoje, nedarbo problemas, įsidarbinimą ir pan. Svarbu dar mokykloje ugdyti asmens gebėjimus prisitaikyti nuolat kintančioje darbo rinkoje, supažindinti mokinius su pokyčiais ir problemomis darbo rinkoje, su verslo, vadybos, ekonomikos pagrindais. Papildomo ugdymo organizavimas galėtų būti didelė paspartis geriau suvokti minėtiems dalykams. Be to, reikėtų pažymėti, kad vykstant techninei ir technologinei pažangai, darbuotojų kvalifikacijos struktūros požiūriu vis didesnę reikšmę įgyja universalūs, bendrieji asmeninio pobūdžio mokėjimai ir įgūdžiai (bendrosios kvalifikacijos).

Darbdaviams šiandiena svarbūs ne tik jauno darbuotojo profesiniai įgūdžiai ir kvalifikacija, bet ir asmeninės bei moralinės savybės (atsakingumas, sąžiningumas, savarankiškumas, nuolatinis poreikis mokytis, punctualumas ir pan.). Vadinasi, siekiant tobulinti darbo jėgos pasiūlą ir žmogiškųjų išteklių potencialą, bendrojo lavinimo ir kitose mokyklose svarbu aktyviau ugdyti universaliuosius, bendruosius asmenybinio pobūdžio įgūdžius ir gebėjimus: kūrybiškumą, organizuotumą, komunikabilumą, savarankiškumą, nuolatinio mokymosi poreikį, atsakomybės jausmą, toleranciją ir t. t., orientuoti jaunimą į dorą ir sąžiningą darbą.

Nesumažėja ir paruošimo kokybės svarba. Trūkstamas jauno žmogaus paruošimas bendrojo lavinimo mokykloje, sumažina jo galimybes rinktis profesinio mokymo įstaigą ir žymia dalimi

sąlygoja jo tolesnį gyvenimo kelią. Todėl labai aktualus yra mokymo kokybės gerinimo klausimas. Nors mokymo procese naudojama vis daugiau įvairių mokomųjų priemonių, išskirtinę reikšmę turi kompiuterinės sistemos. Tuo tikslu būtina modernizuoti mokymo materialinę bazę, dar labiau kompiuterizuoti mokyklas ir aprūpinti jas reikiamos kvalifikacijos mokytojais.

Profesinio informavimo, orientavimo ir konsultavimo tobulinimas. Poindustrinėje visuomenėje svarbiausia yra informacija. Šita taisyklė aktuali ir darbo rinkai. Efektyvus profesinis informavimas, orientavimas ir konsultavimas, t. y., profesinis konsultavimas, gali ne tik padėti jaunam žmogui įgyti paklausią profesiją, bet ir efektyviai integruotis į darbo rinką. Tikslinga plėtoti bendrojo lavinimo mokyklų ryšius su darbdaviais. Tą patį galima pasakyti apie kitus socialinius partnerius, teritorines darbo biržas ir profesinio mokymo institucijas. Svarbu, kuo plačiau panaudoti vietos specialistų profesinį pajėgumą ryšiams su jaunimu ir darbo rinkos partneriais stiprinti. Siekiant, kad profesinio konsultavimo veikla būtų efektyvi, būtina ją koordinuoti, suvienijant visas šioje srityje dirbančias institucijas nacionaliniame, regioniniame, bei vietiniame lygmenyse.

Pirminio ir tęstinio profesinio mokymo tobulinimas. Turintis tinkamą profesinį paruošimą jaunas žmogus gali ilgesniam laikui užsitikrinti užimtumą, įsitvirtinti darbo rinkoje ir gauti pakankamas pajamas. Tačiau šiuo metu profesinio rengimo institucijos ne visada gali reikiamai reaguoti į rinkos poreikius. Galima būtų išskirti 3 pagrindines problemas:

- profesinio rengimo prieinamumas;
- mokymo atitikimas darbo rinkos poreikiams;
- profesinio mokymo kokybė.

Profesijos įsigijimas yra labai svarbi integracijos į darbo rinką prielaida. Mažai išsilavinusiam jaunimui gresia didesnis pavojus būti išstumtam iš darbo rinkos. Aukštesnė kvalifikacija užtikrina didesnes įsidarbinimo galimybes, o aukštasis išsilavinimas beveik garantuoja užimtumą (statistiniais duomenimis, jauni bedarbiai turintys aukštąjį išsilavinimą, sudarė mažiausią dalį visų bedarbių). Todėl jaunimui būtina sudaryti sąlygas įgyti atitinkantį darbo rinkos poreikius pirminį profesinį pasirengimą nuosekliojo švietimo sistemoje: aukštosiose, aukštesniosiose ir profesinėse mokyklose (Gruževskis, Okunevičiūtė – Neverauskienė, 2003). Jaunimo mokymosi stokos problemą patvirtina ir mokymosi įstaigos pasirinkimo motyvai.

1.5. Jaunimo padėties darbo rinkoje tyrimo metodikos pagrindimas

Šiuolaikinė ekonomikos plėtra siekia didinti šalies ūkio konkurencingumą, užtikrinti ekonomikos efektyvumą ir suformuoti optimalią strateginę raidą. Šalies ekonomikos augimas tiesiogiai priklauso nuo darbo išteklių, jų struktūros ir jų panaudojimo efektyvumo. Mokslinėje literatūroje išskiriamas keletas rodiklių, nusakančių šalies makroekonominių rodiklių pasikeitimus. Šiuo atveju elementariosios dinamikos eilučių analizės metu apskaičiuojami šie rodikliai (Martišius, 2003):

1) Absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas):

$$\Delta y = y_n - y_{n-1} \text{ (grandininis); } \Delta y = y_n - y_1 \text{ (absoliutinis). (1.5.1)}$$

2) Vidutinis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas):

$$\bar{\Delta y} = \frac{y_n - y_1}{n - 1}; \text{ (1.5.2)}$$

3) Didėjimo (mažėjimo) tempas:

$$T_D = \frac{y_n}{y_{n-1}} * 100\% \text{ (grandininis); kitu atveju: } T_D = \frac{y_n}{y_1} * 100\% \text{ (bazinis); (1.5.3)}$$

4) Vidutinis didėjimo (mažėjimo) tempas:

$$T_D = \sqrt[n]{T_{D1} * T_{D2} * \dots * T_{Dn}}; \text{ (1.5.4)}$$

5) Padidėjimo (sumažėjimo) tempas):

$$T_P = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} * 100\% \text{ (grandininis); kitu atveju: } T_P = \frac{y_n - y_1}{y_1} * 100\% \text{ (bazinis) (1.5.5)}$$

6) Vidutinis didėjimo (mažėjimo) tempas):

$$T_P = T_D - 100\% \text{ (1.5.6)}$$

Be šių rodiklių tikslinga skaičiuoti ir tarpusavyje sąveikaujančius makroekonomikos rodiklius. Vienas svarbiausių ekonominės statistikos uždavinių – tai ryšių tarp reiškinių tyrimas. Pavyzdžiui, kaip šalies jaunimo užimtumas priklauso nuo išsilavinimo lygio, infliacijos lygio, darbo užmokesčio ir pan. Paprastai išskiriami nagrinėjamos visumos dviejų rūšių dydžiai – rezultatinis rodiklis ir faktoriai, lemiantys rezultatinio rodiklio kitimą.

Ryšio tyrimas privalo būti vykdomas dviem etapais, atsakant į tokius klausimus (Bartosevičienė, 2004):

- ar darbininko kvalifikacijos lygis, stažas, amžius ir pan. išreiškia darbo produktyvumą lemiančius veiksniai.
- kokius matavimus ir kaip naudoti įvertinant ryšius tarp rezultatinio rodiklio – darbo produktyvumo ir jį sąlygojančių faktorių.

Nagrinėjant sąsajas tarp reiškinių, išskiriami du ryšių tipai:

- 1) funkcinis, arba determinuotas ryšys, kai kiekvieną rezultatinio rodiklio reikšmę griežtai apibrėžia faktoriaus dydžio reikšmė.
- 2) Stochastinis (statistinis) ryšys, kuris pasireiškia kaip priklausomybė tarp atsitiktinių dydžių taip, jog vieno dydžio pokytis veikia kito dydžio pasiskirstymą.

Šiuo atveju stochastinio (statistinio) tipo ryšiams išreikšti paplitusios koreliacijos ir regresijos sąvokos. Koreliaciją nusako, ar yra ryšys tarp požymių, kokia jo kryptis ir stiprumas, o regresija – konkretizuoja ryšio formą. Žemiau pateikiami ryšio glaudumo rodikliai:

Mindaugas Raustys. Jaunimo padėtis Baltijos šalių darbo rinkoje.

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x}\bar{y}}{\partial_x * \partial_y}; \quad (1.5.7), \text{ kur } r - \text{tiesinės koreliacijos koeficientas,}$$

$$\partial_x = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n}}; \quad \overline{xy} = \frac{\sum xy}{n}; \quad \partial_y = \sqrt{\frac{\sum (y - \bar{y})^2}{n}}; \quad (1.5.8)$$

Tiesinio ryšio formos sąryšio tamprumo rodiklis nustatomas iš tiesinio koreliacijos koeficiento (pateikto aukščiau). Tačiau kreivinio ryšio atveju skaičiuojamas koreliacijos indeksas R :

$$R_x = \sqrt{1 - \frac{\sum (y - \hat{y})^2}{\sum (y - \bar{y})^2}}; \quad (1.5.9) \text{ kur } R_x - \text{koreliacijos indeksas; } R^2 - \text{determinacijos koeficientas.}$$

Koreliacinius ryšius tiriant koreliaciniais – regresiniais metodais, turi būti patenkinta keletas svarbių sąlygų (Bartosevičienė, 2004):

- visuma, kurios požymių tarpusavio ryšiai yra tiriami, turi būti kokybiškai vienu metu;
- turi būti pakankamai didelis nepriklausomų stebėjimų skaičius (šiuo atveju makroekonominių rodiklių), kadangi dėsningumą atskleidimas pagrįstas didžiųjų skaičių dėsniu;
- iš daugybės veiksnių reikia atrinkti pagrindinius, kurie sąlygoja didžiąją dalį rezultatinio požymio reikšmių variaciją.

Regresija vadiname kokio nors dydžio kitimą, kintant kitam dydžiui. Priklausomumas tarp požymių esti labai įvairus. Didėjant vienoms požymio reikšmėms (veiksniui x), kito požymio (rezultato) reikšmės y gali proporcingai didėti arba mažėti, gali kisti neproporcingai, tam tikra kreiva linija ir t.t. Žemiau pateikiama regresijos koeficiento formulė:

$$b = r \frac{\partial_x}{\partial_y} \quad b - \text{regresijos koeficientas (1.5.10)}$$

Galima daryti prielaidą, jog pasirinktų makroekonominių rodiklių regresijos koeficientas parodys, kaip tarpusavyje yra susiję makroekonominiai rodikliai, ir kas lemia jų pasikeitimą (pvz., išsilavinimo lygis, infliacija, darbo užmokesčio lygis ir pan.).

Užimtumo ir darbo užmokesčio tarpusavio priklausomybė.

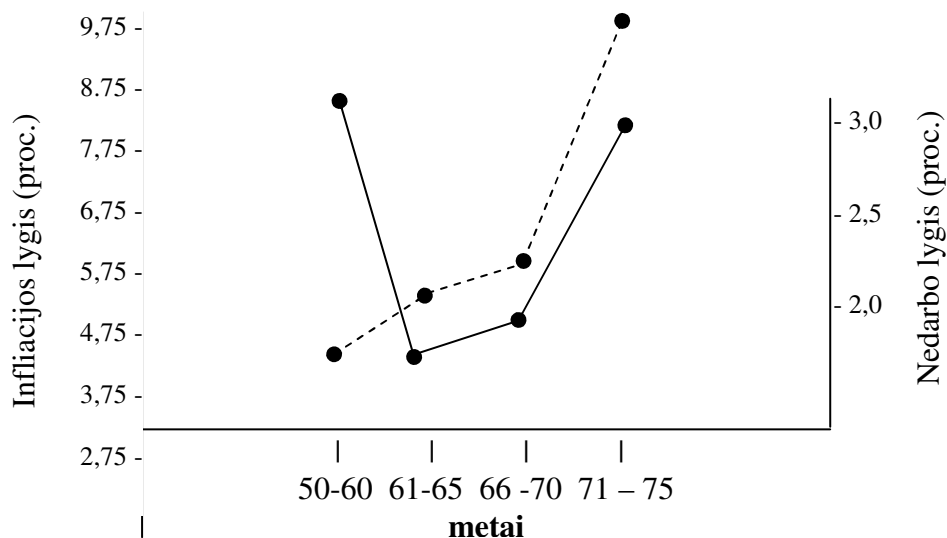
Siekiant nustatyti užimtumo ir darbo užmokesčio tarpusavio priklausomybę, Lietuvos ūkis išskiriamas pagal pagrindines ekonomines veiklas, o paskui, dėl plataus ūkio šakų spektro, jos detalizuojamos pagal atskiras paslaugų, pramonės sektorių ūkio šakas ir žemės ūkį. Kiekybinio įvertinimo metodas apima tokias priklausomybes (Boguslauskas, 1999):

- nustatomas ryšys tarp užimtumo ir darbo užmokesčio kitimo.
- nustatomas ryšys tarp nedarbo ir minimalaus darbo užmokesčio kitimo;
- nustatomas ryšys tarp užimtumo ir atskirų ūkio sektorių darbo užmokesčio kitimo.

Remiantis šiomis priklausomybėmis bei atliktų kiekybinio įvertinimo rezultatų interpretavimu, bus galima įvertinti užimtumo ir darbo užmokesčio tarpusavio priklausomybės kitimo tendencijas.

Nedarbo ir infliacijos tarpusavio priklausomybė.

Sisteminiai infliacijos ir nedarbo lygio nagrinėjimo tyrimai praėjusiame šimtmečiuje yra pavaizduoti 5 paveiksle, kuris rodo infliacijos ir nedarbo lygį septyniose industrinėse šalyse per du dešimtmečius. Pagal penkių metų vidurkius, infliacijos ir bedarbystės lygis judėjo priešingomis kryptimis - pagal Phillips'o kreivės kitimo tendenciją - penki iš septynių šalių tarp pirmų dviejų penkių metų laikotarpių; ir tik tai keturiuose iš septynių šalių tarp antro ir trečio penkių metų laikotarpių. (Friedman, M., 2000). Naudojant atitinkamą nedarbo ir infliacijos kitimo tendencijas bus galima įvertinti santykinį ryšį ir Baltijos šalių darbo rinkoje.

5 pav. Infliacijos ir nedarbo lygis Vakarų šalyse 1956 -1975 m.

Šaltinis: Friedman M., 2000

Išsilavinimo įtaka nedarbo lygiui.

Viena svarbiausių ekonominių ir socialinių problemų yra gyventojų užimtumo didinimas, naujų darbo vietų kūrimas ir nedarbo mažinimas. Darbas, ne tik žmogaus pajamų, bet ir socialinio statuso, pilnavertiškumo šaltinis. Todėl kiekvienas visuomenės narys turi turėti galimybę užsidirbti pragyvenimui laisvai pasirinkdamas darbą.

Jei norime darbo išteklių įvertinti ekonominiu požiūriu, išskiriame kiekybinis ir kokybinis darbo potencialas. Kiekybinį potencialą parodo šalies gyventojų skaičius, o kokybinį – techninis ekonominis ir teisinis gyventojų išsimokslinimo lygis. Kuo daugiau aukštesnės kvalifikacijos žmonių dalyvauja gamybos procese, tuo daugiau sukuriama materialinių vertybių ar suteikiama paslaugų, didėja BVP. Gerėjant šiems rodikliams, valstybės biudžetas surenka daugiau mokesčių, daugiau lėšų galima skirti šalies gyventojų socialiniams, ekonominiams ir kultūriniais poreikiams. Tik didinant darbo vietų skaičių ir darbo intensyvumą galima pasiekti norimus rezultatus rinkos ekonomikos sąlygomis.

Užimtumo ir nedarbo lygiui būtų tikslinga įvertinti prognozavimą. Šiuo atveju TREND funkcijos pagalba galima numatyti, kiek ateityje keisis užimtumas ir nedarbo lygis. Pati paprasčiausia trendo funkcija gali būti užrašyta taip:

$$y = a_0 + a_1 t^1 ; \text{ (1.5.10)}$$

kur čia:

$$a_1 = \frac{n \sum ty - \sum t * \sum y}{n \sum (t^2) - (\sum x)^2} ; \quad a_0 = \frac{1}{n} (\sum y - a_1 \sum t) \text{ (1.5.11)}$$

Dirbant su funkcijomis y – tai kintamieji, kurie yra prognozuojami, x – kintamieji, pagal kuriuos atliekama prognozė.

Tiesiniai regresijos trendai gali būti plačiai naudojami skaičiuojant vidutinės trukmės prognozes. Ne tik gaunama tikėtiniausia prognozių reikšmė, bet ir nusakomas jų tikslumas. Pasirinkus tikimybę, galima nusakyti, nagrinėjamo rodiklio prognozinius intervalus, konkrečių metų apatinę ir viršutinę rodiklių reikšmę (Martišius, 2003).

Galutinę prognozę galima atlikti dar vienu būdu – metinius makroekonominių rodiklių prognozuoti ateinantiems 5-10 metų į priekį, o nuo sekančių metų – skaičiuojamas vidurkis iš prieš tai buvusių prognozės skaičiavimų atitinkamais metais. Prognozės rezultatai turėtų atspindėti realią šalies makroekonominių rodiklių padėtį bei jaunimo užimtumo kitimo prielaidas Baltijos šalyse.

---

¹ Skaičiuojant ir pateikiant grafikuose $t = x$

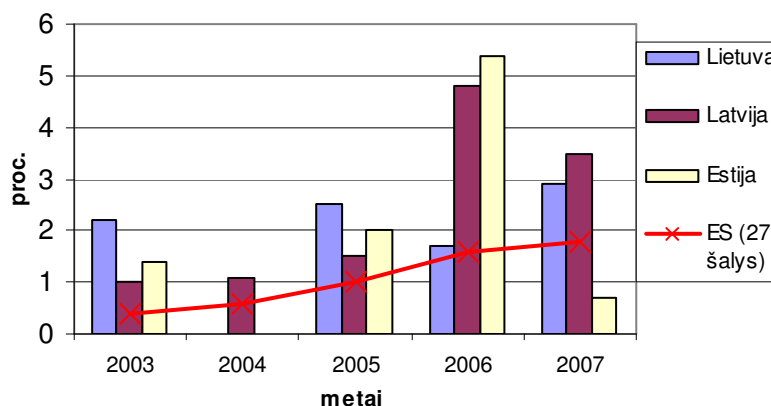

2. JAUNIMO PADĖTIES BALTIJOS ŠALIŲ DARBO RINKOJE ANALIZĖ

2.1. Jaunimo užimtumo ir nedarbo ir lygio dinamika Baltijos šalyse 2003 – 2007 m.

Iš esmės nagrinėjant Baltijos šalių darbo rinką, pastebima tam tikrų jų panašumų, lyginant jaunuolių iki 24 metų užimtumo skaičių, tai pat nedarbo lygio kitimo tendencijas. Šioje darbo dalyje stengsimės atskleisti jaunimo, kaip sudedamosios darbo jėgos dalies, kitimo tendencijas, įvardinti atskirų šalių jaunimo darbo rinkos pasikeitimo ypatumus ir pan.

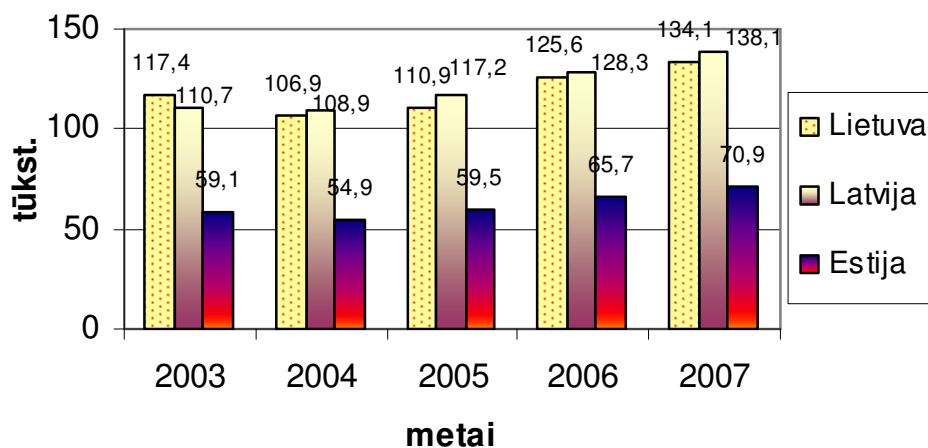
Pastebėta, kad užimtumas Baltijos šalyse kinta daugmaž vienodu tempu, tačiau lyginant su ES 27 (šalių) vidurkiu, matome, kad Baltijos šalyse dirbančių jaunuolių skaičius auga beveik perpus greičiau nei tuo pačiu metu Europos Sąjungoje (žr. 6 pav.)

6 pav. Užimtumo augimas Baltijos šalyse 2003 – 2007 m., proc.
Šaltinis: Eurostat

Kaip matyti iš 6 paveikslo, Europoje jaunuolių užimtumas kasmet santykinai didėjo apie 1,1 proc., tuo tarpu Baltijos šalyse šis rodiklis buvo kur kas didesnis: Lietuvoje ir Estijoje apie 1,9 proc., o Latvijoje net 2,4 proc. Tokį skirtumą iš dalies lėmė tiek ekonominiai tiek ir politiniai motyvai (juos plačiau aptarsime 2.2 skyriuje). Nors Lietuvoje jaunuolių užimtumo augimas nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje buvo pastebimai didesnis nei kitose kaimyninėse šalyse, pastebėta, kad nuo 2006 m. šis rodiklis ėmė mažėti (iki 1,7 proc. ribos), o 2007 m. jis kilstelėjo tik iki 2,9 proc. ribos. Latvijoje jaunuolių iki 24 metų užimtumo augimas 2003 m. buvo vienas iš mažiausių tarp Baltijos šalių, tačiau priešingai nei kitose kaimyninėse šalyse, 2004 m. užimtųjų jaunuolių skaičius padidėjo net 1 proc., kai tuo tarpu Latvijoje bei Estijoje šis rodiklis buvo artimas 0 proc., t.y. užimtųjų jaunuolių skaičius ne tik kada nepadidėjo, bet ir turėjo tendenciją tapti neigiamu. Šis reiškinys labiausiai sietinas su Baltijos šalių įstojimu į Europos Sąjungą, kai įstojusios šalys atvėrė galimybę mobiliam jaunimui judėti į kitų šalių darbo rinkas. Įdomu, tai, kad Estijoje 2006 m. užimtų jaunuolių skaičiaus augimas buvo vienas didžiausių nagrinėjamuoju laikotarpiu – net 5,4 proc.

Atsižvelgus į prieš tai paveiksle pateiktus santykinius duomenis ir juos palyginus su absoliučiais jaunimo užimtumo duomenimis, matyti tos pačios jaunimo užimtumo kitimo tendencijos. Visų pirma, kaip matyti iš 7 paveikslo, Latvijoje užimtų jaunuolių skaičius gana artimas užimtų jaunuolių skaičiui Lietuvoje, nors įvertinus bendrus gyventojų šalyse skaičius, pastebima tai, kad užimtų jaunuolių skaičius Latvijoje paskutiniaisiais metais viršijo net šį rodiklį Lietuvoje.

7 pav. Užimtųjų jaunuolių skaičius Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., tūkst.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas, Latvijos Statistikos Departamentas, Estijos Statistikos Departamentas

Taigi, Latvijoje užimtų jaunuolių skaičiaus dinamika tolygiai didėjanti. Nuo 2003 m. iki 2007 m. užimtų jaunuolių skaičius nuolat didėjo vidutiniškai beveik po 5,5 tūkst. kasmet, atitinkamai užimtų jaunuolių skaičius per nagrinėjamą laikotarpį padidėjo net 25 procentais, arba 27,4 tūkst.

Lietuvoje, kitaip nei Latvijoje, pastebimas tam tikras užimtų jaunų žmonių skaičiaus svyravimas nagrinėjamoju laikotarpiu. Per 2003-2007 metus bendras užimtų jaunų žmonių skaičius Lietuvoje padidėjo 14 procentų, t.y. beveik apie 17 tūkst. Didžiausias sumažėjimas pastebimas 2004 metais, kada jaunų žmonių užimtumas sumažėjo net 9 procentais, arba 10,5 tūkstančių. Lyginant 2004 ir 2005 metais užimtųjų skaičius kito nežymiai ir didėjo apie 3,7 proc. Tačiau nuo 2006 metų šis skaičius pradėjo didėti ir pakito net 13 proc., iki 125,6 tūkst. ribos, o 2007 – užimtųjų skaičius Lietuvoje buvo net 134,1 tūkst.

Estijoje užimtų jaunuolių skaičius per 2003 – 2007 m. laikotarpį padidėjo net 20 procentų, t.y. šis rodiklis padidėjo 11,8 tūkst., arba 2,36 tūkst. kasmet. Labiausiai užimtumas didėjo 2006 ir 2007 metais, kuomet užimtumas, lyginant su praėjusiais metais, padidėjo 8-10 procentų. Tiesa, 2004 m. pastebimas sumažėjimas - vidutinis metinis užimtųjų jaunuolių skaičius sumažėjo 4,2 tūkst. arba 7,7 proc.

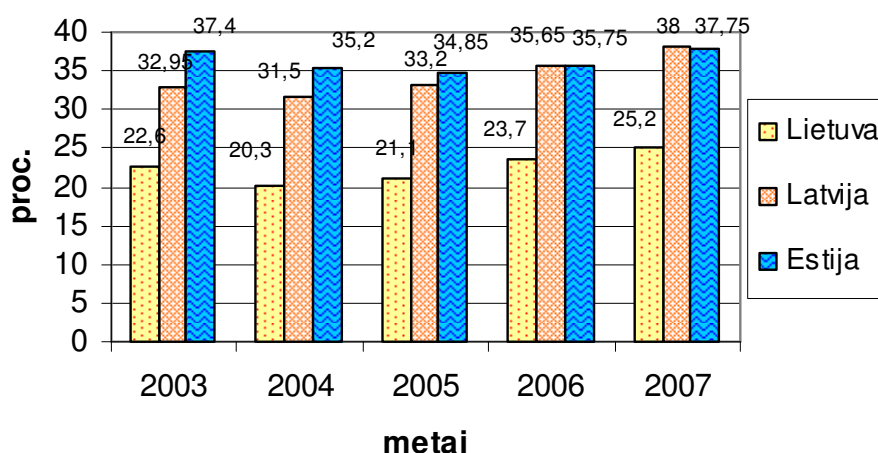
Kadangi užimtumo lygis yra labai svarbus struktūrinis šalies rodiklis, todėl būtina ir jaunimo užimtumo lygio analizė. Šis rodiklis parodo šalies ekonomikos augimą ir situacijos gerėjimą, todėl ir jo

augimas yra skatinamas įvairiomis užimtumą didinančiomis priemonėmis. 8 paveikslas aiškiai pavaizduoja, kaip kito užimtumo lygis visose trijose Baltijos šalyse.

Estijoje jaunų žmonių užimtumo lygis turėjo tendenciją didėti nedaug. Pavyzdžiui 2004 metais, palyginus su 2003 m., užimtumo lygis sumažėjo 2,2 procentinio punkto. Tuo tarpu 2007 metais, palyginus su 2006 metais, užimtumo lygis padidėjo net 2 proc. punkto. Tačiau lyginant visą nagrinėjamą laikotarpį, Estijoje jaunimo užimtumas padidėjo labai nežymiai 0,35 procentinio punkto.

Latvijoje jaunimo užimtumas kito labai nevienodai. 2004 metais šis lygis sumažėjo iki 31,5 proc. ribos, palyginti su 32,9 proc. 2003 metais. Tačiau nuo 2005 metų šis rodiklis ėmė didėti, ir 2005 metais jis padidėjo 1,7 procentinio punkto lyginant su 2004 metais. Per nagrinėjamąjį laikotarpį Latvijoje jaunų žmonių užimtumo lygis 5,05 procentinio punkto.

Lietuvoje užimtumo lygis tarp 15-24 metų amžiaus jaunuolių 2003-2007 m. laikotarpiu, kaip ir kaimyninėje Latvijoje turėjo tendenciją didėti nežymiai. Per visą laikotarpį jaunimo užimtumo lygis padidėjo 2,6 procentiniais punkto.

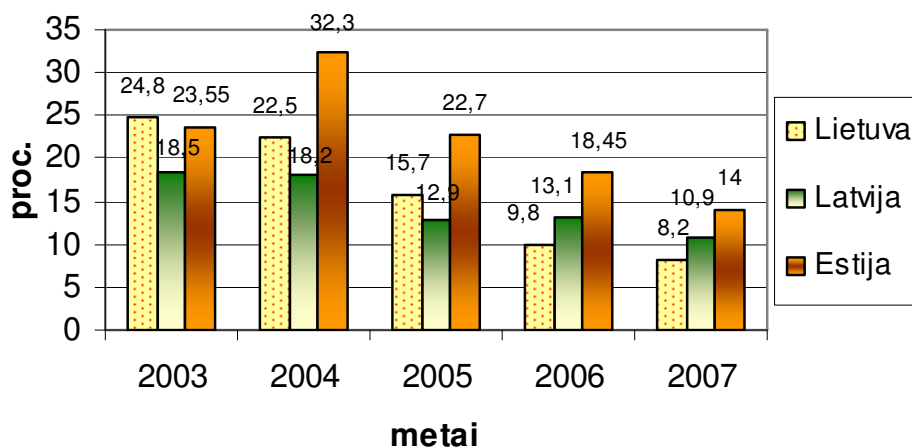
8 pav. Jaunimo užimtumo lygis Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., proc.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas, Latvijos Statistikos Departamentas, Estijos Statistikos Departamentas

Bendras užimtumo lygis ir užimtumas turi tiesioginę priklausomybę vienas nuo kito, todėl vieno rodiklio didėjimas turi įtakos kitam rodikliui. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad bendras užimtumo lygio didėjimas pasireiškia visose trijose Baltijos šalyse, tačiau šis rodiklis kinta santykinai nevienodai vertinant atskirų šalių jaunimo užimtumo lygį nagrinėjamoju laikotarpiu.

Apžvelgus jaunimo užimtumo lygį atskirose Baltijos šalyse, svarbu panagrinėti, koks yra santykis tarp norinčių ir galinčių dirbti jaunų žmonių, tačiau neturinčių darbo su visais darbingais 15-24 amžiaus gyventojais, t.y. nedarbo lygį (žr. 9 pav.). Nedarbo lygis tiesiogiai priklauso nuo bedarbių skaičiaus, todėl ir jo kitimas 2003-2007 metais Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje panašus į jaunų bedarbių skaičiaus pokytį. Estijoje per 2003-2007 m. laikotarpį nedarbo lygis jaunų žmonių tarpe sumažėjo 9,55 procentinio punkto (nuo 23,55 proc. 2003 m. iki 14 proc. 2007 m.), arba beveik du

kartus. Latvijoje 2003-2007 metais nedarbo lygis sumažėjo šiek tiek mažiau nei Estijoje – 7,6 procentinio punkto. 2003 ir 2004 m. nedarbo lygis Latvijoje beveik nekito: 2003 metais nedarbo lygis tarp jaunų žmonių sudarė 18,5 proc. punkto, o 2004 m. tik 18,2 proc. punkto. Tačiau 2005 metais jis stipriai sumažėjo (5,3 proc. punkto) ir pasiekė 12,9 procentų ribą. Per nagrinėjamąjį laikotarpį Lietuvoje jaunų žmonių tarpe nedarbo lygis mažėjo labiausiai – net 16,6 procentinio punkto, t.y. daugiausiai iš visų trijų Pabaltijo šalių (nuo 24,8 proc. 2003 m., iki 8,2 proc. 2007 m.), ir tai sudarė beveik tris kartus mažesnę nedarbo lygį laikotarpio pabaigoje lyginant su nedarbo lygiu nagrinėjamo laikotarpio pradžioje.

9 pav. Jaunimo nedarbo lygio dinamika Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., proc.

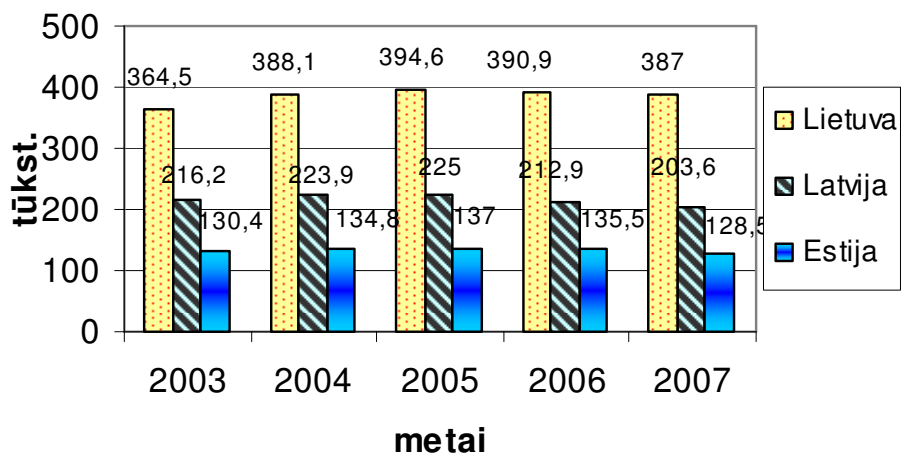
Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas, Latvijos Statistikos Departamentas, Estijos Statistikos Departamentas

Apibendrintai galima pasakyti, kad visose trijose Pabaltijo šalyse vykdomos jaunimo užimtumo didinimo programos veikė gana sėkmingai, kadangi tiek bedarbių skaičius, tiek nedarbo lygis per 2003-2007 metus šiose šalyse stipriai sumažėjo. Tinkamai parengtos jaunimo integracijos į darbo rinką programos garantuoja ne tik didesnę jaunų žmonių užimtumą, mažesnę nedarbą jų tarpe, bet ir geresnę socialinę gerovę. Tam tikros įtakos nedarbo lygio sumažėjimui 2003 – 2007 m. laikotarpiu turėjo ir jaunimo kaip darbo jėgos mobilumo didėjimas, t.y. išvykstant dirbti į kitas šalis.

Analizuojant Baltijos šalių darbo rinką ir jaunimo nedarbo lygio pasikeitimą paskutiniais metais, verta atkreipti dėmesį ir į kitų Europos Sąjungos šalių jaunimo nedarbo lygio kitimo tendencijas ir galimas to priežastis. Kaip teigia Europos jaunimo forumas [56], jaunimo nedarbo lygis yra labai glaudžiai susijęs su perėjimu iš mokymosi įstaigos į pagrindinį darbą. OECD santykinai apskaičiavo, kiek procentų jaunuolių susiduria su atėjimo į darbo rinką problemomis: 80 proc. jaunimo Suomijoje, Graikijoje ir Italijoje, tačiau Austrijoje, Vokietijoje ir Jungtinėje Karalystėje 20-25 proc., o Danijoje tik 15 proc. jaunuolių. Didelė įtaka jaunimo nedarbo lygio kitimui turi sunkumai, patirti jaunimui prieš ateinant į darbo rinką pirmą kartą. Tačiau, net kai jaunimas ir suranda savo pirmąjį

darbą, jų darbas yra dažnai nesaugus. Europos Komisija įvertino, kad 45 proc. jaunimo 15-24 metų amžiaus tampa bedarbiais bent vieną kartą, ir 20 proc. bedarbių tampa du ar tris kartus.

Dar vienas svarbus momentas nagrinėjant jaunuolių užimtumo ir nedarbo lygio kitimo tendencijas, yra neaktyvus jaunimo darbo rinkoje kitimas. Šį reiškinį iliustruoja 10 pav.

10 pav. Neaktyvus darbo rinkoje jaunimo skaičiaus dinamika Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., tūkst.
Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas, Latvijos Statistikos Departamentas, Estijos Statistikos Departamentas

Kaip matyti iš 10 paveikslo neaktyvus jaunimas sudaro nemažą dalį visų jaunuolių iki 24 m. amžiaus dalį. Šis rodiklis ypač akivaizdus Lietuvoje, kur per 2003 – 2007 m. laikotarpį neaktyvus jaunimo skaičius išaugo 22,5 tūkst., arba po 4,5 tūkst. kasmet. Didžiausias neaktyvus jaunimo skaičius užfiksuotas 2005 m. kada jis pasiekė beveik 395 tūkst. ribą. Tačiau 2006 ir 2007 m. šis rodiklis ėmė mažėti ir sumažėjo 2 procentais lyginant su 2005 m.

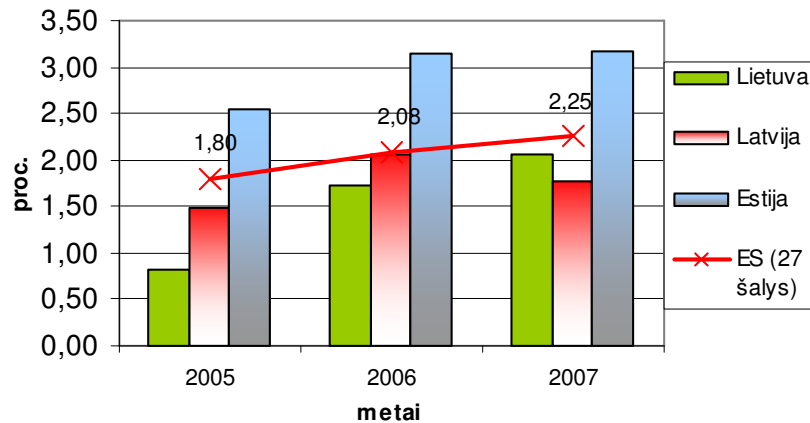
Kiek kitokia situacija pastebima Latvijoje, kur neaktyvus jaunimo skaičius per nagrinėjamąjį laikotarpį turėjo tendenciją ne didėti, o mažėti – beveik po 2,5 tūkst. kasmet. 2005 m. užfiksuotas didžiausias neaktyvus jaunimo skaičius šalyje – 225 tūkst., kuris palyginti su 2004 m. pakito labai nežymiai (padidėjo tik 0,5 proc.), tuo tarpu lyginant su 2003 m. šis rodiklis padidėjo net 4,1 proc. Įdomu ir tai, kad nuo 2006 m. neaktyvus jaunimo skaičius šalyje turėjo tendenciją mažėti ir 2007 m. pasiekė žemiausią neaktyvus jaunimo skaičiaus ribą per visą nagrinėjamąjį laikotarpį – 203,6 tūkst.

Estijoje šis rodiklis kito labai nežymiai, ir lyginant su jaunimu Latvijoje, neaktyvus jaunimo skaičius sumažėjo tik 1,4 proc., arba 0,38 tūkst. kasmet. Nors per nagrinėjamą laikotarpį neaktyvus jaunimo skaičius kito nežymiai, tačiau šis rodiklis didėjo 2004 ir 2006 m., kur atitinkamai neaktyvių 15-24 amžiaus jaunuolių buvo 134,8 ir 137 tūkst., o tai 3,3 – 5 proc. daugiau nei 2003 metais. 2007 metais neaktyvus jaunimo skaičius sumažėjo labiausiai ir pasiekė 128,5 tūkst. ribą šalyje.

Apibendrinant galima pastebėti, kad visose trijose Baltijos šalyse neaktyvus jaunimo skaičius turėjo tendenciją kisti nežymiai, tačiau Lietuvoje šis rodiklis tapo neigiamas, t.y. jis per

atitinkamą laikotarpį tik išaugo, tuo tarpu kaimyninėse šalyse šis rodiklis turėjo tendenciją mažėti ir artėti prie ES 27 šalių vidurkio.

Grįžtant prie užimtųjų skaičiaus kitimo, galėtume įvertinti ir darbo jėgos pasiūlos bei paklausos kitimo tendencijas, bei iš dalies palyginti jas su bendromis jaunimo užimtumo kitimo tendencijomis. 11 paveikslas iliustruoja darbdavių poreikio tam tikrų darbuotojų skaičiui dydį palyginti su jau esamų užimtųjų skaičiumi. Didesnis procentinis santykis simbolizuoja lengvesnes galimybes įsidarbinti.

11 pav. Naujų darbo skelbimų skaičius palyginti su užimtųjų skaičiumi Baltijos šalyse 2005 – 2007 m., proc.

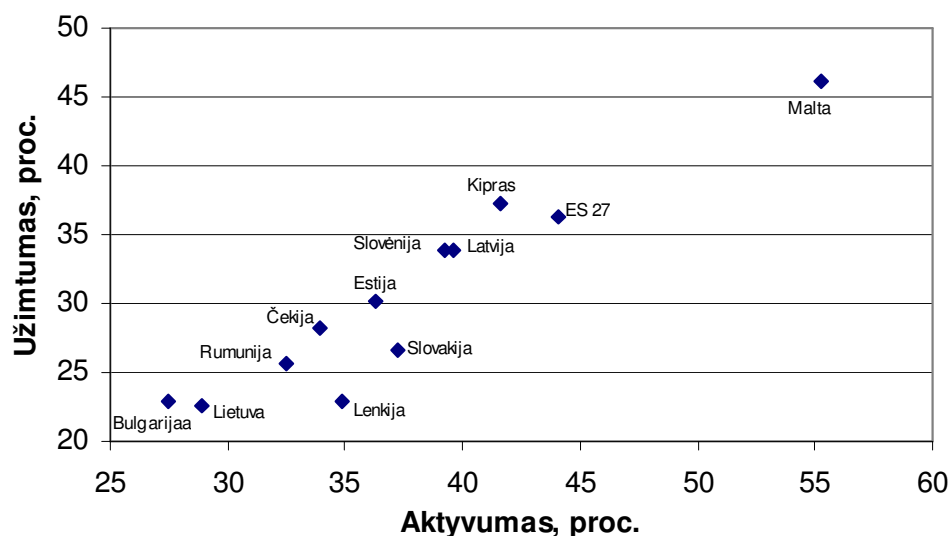
Šaltinis: Eurostat

Pagal 11 paveiksle pateiktus duomenis akivaizdžiai matyti, kad Estijoje darbo skelbimų skaičius palyginus su dirbančiųjų žmonių skaičiumi didesnis nei kitose kaimyninėse šalyse. Nuo 2005 m. iki 2007 m. poreikis naujoms darbo vietoms išaugo 24,5 proc. tuo tarpu latvijoje jis kito ne taip žymiai ir per nagrinėjamą laikotarpį pakito 20 proc. Įdomu pastebėti, kad Lietuvoje, priešingai nei kaimyninėse šalyse poreikis išaugo beveik 2,5 karto, t.y. nuo 0,8 iki 2,5 proc. Didžiausias darbuotojų poreikis per nagrinėjamą laikotarpį Baltijos šalyse išaugo 2006 m., kuomet jis kito nuo 23 proc. (Estijoje) iki beveik dviejų kartų (Lietuvoje). Tikslinga būtų paminėti ir tai, kad Estija iš visų Baltijos šalių vienintelė viršijo (2007 m. net 0,9 proc. punkto) ES 27 šalių darbuotojų poreikio rodiklį per visą nagrinėjamą laikotarpį, kai tuo tarpu Lietuva ir Latvija atsiliko nuo šio rodiklio atitinkamai 0,2 ir 0,5 procentinio punkto.

2.2. Jaunimo užimtumą ir nedarbą įtakojančių veiksnių analizė

Norint įvertinti jaunimo užimtumą ir nedarbo įtakojančius veiksnius, visų pirma turime susipažinti su atskirais makroekonominiais ir gyventojų soc. raidos rodikliais. Europoje šiomis dienomis labai akcentuojamas ir vidurinis išsilavinimas bei anksčiau laiko mokyklą paliekančių žmonių skaičius.

Lisabonos strategijoje yra numatyta, sumažinti ES šalyse mokinių skaičių, anksti paliekančius mokyklas, net 10 proc. iki 2010 metų. Kaip pažymi ES taryba, jaunimo užimtumo skatinimo veiksmai, iki šiol vykdyti Europos Sąjungos Valstybių narių, dauguma atvejų didžiąja dalimi neefektyvūs, arba su nedideliu progresu. Europos Jaunimo Forumas yra įsitikinęs, kad jaunimo užimtumo atskiruose sektoriuose politika, kuri apjungia ir atsako į iškilančias problemas, susijusiomis su šiuolaikinio jaunimo įsitvirtinimu Europos darbo rinkoje yra būtina. Tuo būdu, Europos Sąjunga turi priimti strateginį sprendimą, padedantį laikytis Europos Jaunimo Sutarties (angl. European Youth Pact²), kuri reikalinga efektyvesnių priemonių sukūrimui, skirtų kontroliuoti ir vykdyti nacionalinę ir regioninę politiką, pilnai bendradarbiaujant su jaunimu ir jų organizacijomis. Jaunimo užimtumo politika šiuo atveju grindžiama užimtumo ir aktyvumo didinimu.

12 pav. Jaunimo užimtumo ir aktyvumo santykis naujose ES narėse 2003-2007 m., proc.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis Eurostat

Vienas iš būdų vertinti jaunimo užimtumo padėtį atskiroje šalyje, yra jaunuolių užimtumo toje šalyje palyginimas su kitomis, analogiškėmis šalimis, pasitelkiant dar ir aktyvumo rodiklį. Analizei pasirinksiu naujas ES šalis, neseniai įstojušias į sąjungą. Kaip matyti iš 12 paveikslo, skirtumas tarp šalių yra matomas lyginant apatinėje kairėje diagramos pusėje esančias šalis su viršuje dešinėje pusėje

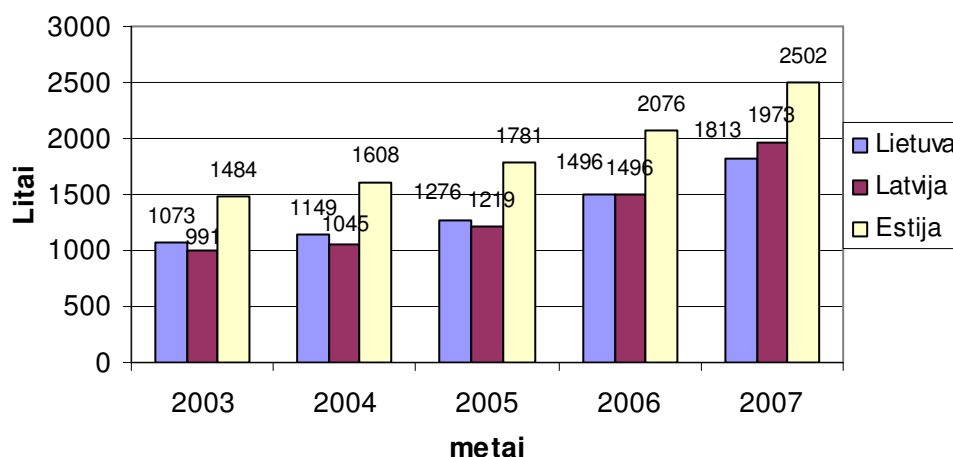
² Autoriaus pastaba

esančiomis šalimis. Atskirai nagrinėjant Baltijos šalis, matyti, kad Lietuvos jaunimo užimtumas ir aktyvumas (tik 27,4 proc.) vienas mažiausių iš ES naujokių, tuo tarpu kaimyninėse šalyse (Latvijoje ir Estijoje) šis rodiklis kur kas didesnis, atitinkamai 39,6 ir 36,3 proc. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, Lietuvoje vienas iš žemiausių užimtumo lygių tarp Baltijos šalių, todėl nenuostabu, kad santykis tarp užimtumo ir aktyvumo išryškina Lietuvos atsilikimą pagal šį rodiklį nuo Latvijos ir Estijos. Nors ES 27 šalyse užfiksuotas pakankamai aukštas jaunimo aktyvumo lygis (44 proc.), Lietuva pagal šį rodiklį sparčiai vežasi ES šalis kur pastaruosius metus jsi išliko daugmaž vienodo dydžio, o Lietuvoje jis didėjo beveik po 0,8 proc. punkto pastaraisiais metais.

Taigi palyginus jaunimo užimtumo santykį su aktyvumu, galima daryti išvadą, kad atskirų Baltijos šalių užimtumo ir nedarbo lygį lemia atskiri veiksniai, kurių kitimo tendencijos turėjo įtakos ir Lietuvos, Latvijos bei Estijos darbo rinkų struktūriniams pokyčiams. Toliau pabandysime panagrinėti atskirų veiksnių (tokių, kaip pajamų, infliacijos išsilavinimo) įtaką jaunimo užimtumui ir nedarbo lygiui.

2.2.1. Jaunimo užimtumo ir pajamų tarpusavio priklausomybės tyrimas

Kaip žinia, daugelis jaunuolių tik baigę studijas (mokslus) siekia įsitraukti į darbo rinką, vedami tam tikrų socialinių ir ekonominių motyvų. Jei dalis jaunimo galvoja apie karjeros perspektyvas bei darbo sąlygas, tai didžiajai daliai jaunimo išlieka aktualus darbo užmokesčio klausimas. Nors Baltijos šalių statistikos departamentai ir nepateikia darbo užmokesčio pasiskirstymo dydžių pagal amžiaus grupes, tačiau galime turimus duomenis apie bendrą darbo užmokesčio kitimą pabandyti palyginti su jaunimo užimtumo dinamika ir įvardinti tam tikras to priežastis.

13 pav. Vidutinis bruto darbo užmokesčio Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m., Lt

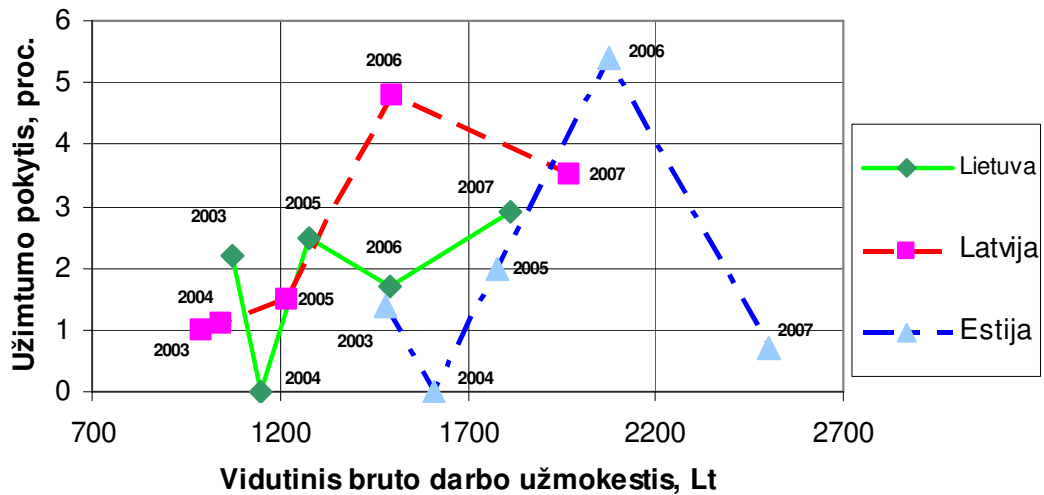
Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas, Latvijos Statistikos Departamentas, Estijos Statistikos Departamentas

13 paveikslas iliustruoja vidutinio darbo užmokesčio kitimą Baltijos šalyse 2003 – 2007 m. laikotarpiu. Kaip matyti iš paveikslo, iš visų Baltijos šalių Estija nuo nagrinėjamojo laikotarpio pradžios pasižymėjo aukštesniu darbo užmokesčiu nei kaimyninėse šalyse, nors bendras darbo

užmokesčio didėjimo tempas (14,05 proc.) buvo artimas didėjimo tempui Lietuvoje – 14,15 proc. Per 2003 – 2007 m. laikotarpį didžiausias didėjimo tempas užfiksuotas Latvijoje, kur jis buvo 1,4 karto didesnis nei kaimyninėse šalyse, t.y. beveik 19,2 proc. Įdomu ir tai, kad laikotarpio pradžioje absoliutiniu dydžiu vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje buvo didesnis nei Latvijoje, tačiau 2006 m. šis dydis abiejose šalyse susilygino, o nuo 2007 m. Latvijoje vidutinis darbo užmokestis savo dydžiu aplenkė Lietuvą, t.y. buvo didesnis 160 Lt. Estijoje 2007 m. vidutinis bruto darbo užmokestis buvo didesnis net 689 Lt palyginti su Lietuva.

Iš esmės nagrinėjant darbo užmokesčio kitimą, tikslinga būtų įvertinti ir jo kitimo tendencijas palyginus su užimtumo kitimu. Analizei pasirinksiame santykinį vidutinio bruto darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo lygio kitimą. Šią analizę iliustruoja 14 paveikslas, kuriame pavaizduotos vidutinio bruto darbo užmokesčio ir užimtumo pokyčio tendencijos 2003 – 2007 m. laikotarpiu.

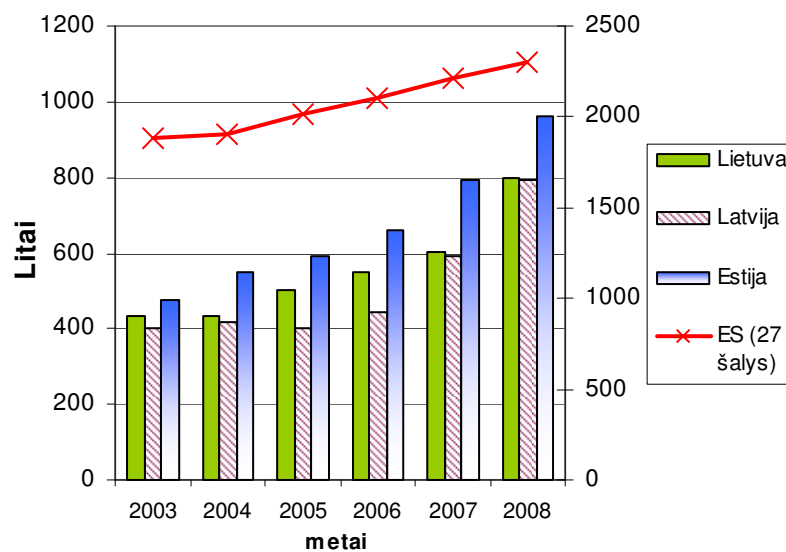

14 pav. Vidutinio bruto darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo pokyčio tendencijos, 2003 – 2007 m.
Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Eurostat ir Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenimis.

Kaip matyti iš 14 paveikslas, darbo užmokesčio kitimo ir užimtumo pokyčio tendencijos atskirose šalyse pasireiškė nevienodai. Jei vidutinis bruto darbo užmokesčio kitimas Latvijoje 2004 metais buvo nežymiai didesnis, tai 2006 jis šoktelėjo kur kas aukščiau – iki 1496 Lt ribos, o tai savo ruožtu lėmė net 5 proc. jaunimo užimtumo padidėjimą tais metais. Tačiau nuo 2007 metų užimtumo pokytis sumažėjo iki 3.5 proc., nors vidutinio darbo užmokesčio dydis padidėjo dar labiau – iki 1973 Lt ribos. Įdomesnė situacija susiklostė Estijoje, kur 2004 m. užimtumas praktiškai nekito, tačiau vidutinis bruto darbo užmokestis pakilo iki 1608 Lt ribos. Nuo 2004 iki 2006 m. Estijoje tiek užimtumas, tiek ir vidutinis bruto darbo užmokestis didėjo daugmaž tolygiai, taigi, bendras darbo užmokesčio pokytis buvo tiesiogiai proporcingas užimtumo pokyčiui. Nuo 2007 m. ši tendencija tapo priešingu scenarijumi – nors darbo užmokestis pakito net 20 proc., tačiau užimtumas padidėjo praktiškai visai nedaug, t.y. tik 0,5 proc. vadinasi šiuo laikotarpiu išryškėja atvirkštinė darbo

užmokesčio ir užimtumo kitimo priklausomybė. Lietuvoje per nagrinėjamąjį laikotarpį situacija buvo kiek panaši į Estijos, tačiau santykinai užimtumas ir vidutinis bruto darbo užmokestis didėjo mažesniu tempu. 2004 m. vidutinis bruto darbo užmokestis pakilo iki 1149 Lt ribos, tačiau tai neįtakėjo užimtumo augimo, kuomet tais metais jis buvo artimas 0. Galima pastebėti šiokių tokį paradoksą: jei Estijoje ir Latvijoje 2006 m. bene labiausiai didėjo tiek vidutinis darbo užmokestis, tiek ir užimtumo lygis, tai Lietuvoje tais pačiais metais vidutinio bruto darbo užmokesčio padidėjimas sąlygojo mažesnę nei 2005 m. užimtumo lygio didėjimą, t.y. tik 1,7 proc. palyginti su 2,5 proc. (2005 m.). Tačiau 2007 m. Lietuvoje, kitaip nei kaimyninėse Baltijos šalyse, užimtumo lygio pokytis (2.9 proc.) ir vidutinis bruto darbo užmokestis (1813 Lt) padidėjo daugiausiai nagrinėjamuoju laikotarpiu. Latvijoje ir Estijoje 2007 m. užimtumo pokytis turėjo tendenciją mažėti.

Nors jaunimo užimtumo įtakai didelės svarbos turi vidutinis darbo užmokestis, tačiau mokslo pabaigusio ir į darbo rinką įsitraukusio jaunuoliui ne ką mažesnę vaidmenį vaidina ir minimalaus darbo užmokesčio dydis. Studijas (mokslus) baigę jaunuoliai pradėdantys dirbti gana sąlyginai sutinka dirbti už mažesnę darbo atlygį nei turintys patirtį specialistai. Neretai tenka dirbti ir už minimalų darbo atlyginimą. Šiuo atveju labai svarbu aptarti įsidarbinimo perspektyvas atskirų šalių darbo rinkose, pabrėžiant ir minimalias pajamas, kurias jaunimas ir gauna. Šią situaciją pailiustruosime 15 paveiksle.

15 pav. Minimalus darbo užmokestis Baltijos šalyse, 2003 - 2008 m., Lt
Šaltinis: Eurostat

Kaip matyti iš 16 paveikslo, minimalus darbo atlyginimas (MMA) Baltijos šalyse kito nevienodai. Didžiausias MMA per 2003 – 2008 m. užfiksuotas Estijoje bei Latvijoje, kur jis per nagrinėjamąjį laikotarpį padidėjo dvigubai, tuo tarpu šiek tiek mažesnis MMA augimas pastebimas Lietuvoje – padidėjo 1,9 karto. Visgi, minimalus darbo užmokestis Baltijos šalyse ir ES 27 šalyse skiriasi pakankamai daug: jei per 2003 – 2008 m. ES 27 šalyse MMA padidėjo tik 1,2 karto, tai

absoliučiu dydžiu padidėjimas (70 Lt kasmet) buvo palyginti didesnis su tuo pačiu rodikliu Baltijos šalyse, kur Lietuvoje ir Latvijoje šis rodiklis atitinkamai buvo 61 ir 65 Lt kasmet. MMA absoliutus padidėjimas kasmet buvo didesnis tik Estijoje, kur per nagrinėjamąjį laikotarpį jis sudarė 80 Lt.

Nuo 2003 m. iki 2007 m. MMA Latvijoje kito gana nevienodai, ir gana keista, kad 2005 m. MMA sumažėjo -4 proc. palyginti su 2004 m. Didžiausias MMA padidėjimas užfiksuotas 2007 ir 2008 m. kuomet jis didėjo po 33 proc. kasmet. Akcentuojant, padėtį Lietuvoje, reikėtų atkreipti dėmesį į 2004 m. kuomet MMA išliko toks pat kaip ir 2003m. nors kaimyninėse šalyse jis didėjo po 4 proc. (Latvijoje) ir 15 proc. (Estijoje). Didžiausias MMA padidėjimas Lietuvoje užfiksuotas 2008 m. kuomet padidėjimo tempas buvo lygus kaimyninių šalių MMA padidėjimo tempui, t.y. apie 33 proc. Iš Baltijos šalių tik Estijoje MMA padidėjimo tempas per visą nagrinėjamąjį laikotarpį buvo ne mažiau nei 8 proc. kasmet (užfiksuotas mažiausias 2005 m.).

Atsižvelgus į MMA ir vidutinio darbo užmokesčio didėjimo tendencijas, galima iškelti tam tikrą hipotezę, kad darbo užmokesčio didėjimas Baltijos šalyse įtakoja jaunimo užimtumo didėjimą. Šiai hipotezei pagrįsti panagrinėsime koreliacinius ryšius tarp šių rodiklių.

2 lentelė

Vidutinio bruto darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšys Baltijos šalyse, 2003 – 2007 m.

	koreliacijos koef.	regresijos koef.
Lietuva	0,87	0,03
Latvija	0,98	-0,01
Estija	0,93	0,01

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenimis

Remiantis apskaičiuotais rodikliais (2 lentelė) pastebėta, kad koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse gana panašūs. Lietuvoje vidutinio bruto darbo užmokesčio ir užimtumo koreliacijos koeficientas lygus 0,87, kai tuo tarpu Estijoje bei Latvijoje šis rodiklis didesnis – atitinkamai 0,93 ir 0,98. Akivaizdu, jog Baltijos šalyse šių rodiklių tarpusavio ryšiai yra tiesioginiai ir yra labai glaudūs, jie turi didelę įtaką vienas kitam – darbo užmokesčio kitimas įtakoja užimtų jaunuolių skaičių, kur jaunuoliai, esant tam tikroms alternatyvoms (studijos arba darbas) pastaraisiais metais linkę įsitraukti anksčiau į darbo rinką. Verta paminėti, kad Lietuvoje šiek tiek mažesnis koreliacijos koeficientas leidžia manyti, kad šalyje darbo užmokesčio didėjimas nėra vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių spartų jaunimo užimtumo didėjimą. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje jaunimas skatinamas įsitraukti į darbo rinką ne vien ekonomiais motyvais (darbo užmokesčio klausimu), bet ir kitais veiksniais (socialiniais, demografiniais ir pan.), kurie taip pat įtakoja jaunuolių užimtumą.

Toliau analizuojant vidutinio darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšį buvo apskaičiuoti regresijos koeficientai šalyse. Apskaičiavus regresijos koeficientus, paaiškėjo, kad 1-u litu padidintas vidutinis bruto darbo užmokestis Lietuvoje vidutiniškai į darbo rinką pritraukia apie 30 jaunuolių, Estijoje apie 10, Latvijoje šis rodiklis rodo neigiamą tendenciją, t.y. 1-u litu padidintas darbo užmokestis priverčia iš darbo rinkos pasitraukti apie 10 jaunuolių. Atrodytų gana paradoksali situacija, tačiau kaip vėliau paaiškės, jaunimo užimtumą iį nedarbo įtakoja net ir tokie nelabai tarpusavyje susiję rodikliai kaip infliacija. Būtent dėl šios priežasties kylant darbo užmokesčiui, augant kainoms bei didėjant infliacijai, dalis darbdavių priversti peržiūrėti darbo jėgos sąnaudas, o tai savo ruožtu įtakoja ir žmonių atleidimą iš darbo. Infliacijos ir nedarbo tarpusavio ryšį aptarsime vėlesniuose skyriuose. Žemiau pateiktoje lentelėje pateikti minimalaus darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio priklausomybė.

3 lentelė

**Minimalaus darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšys Baltijos šalyse,
2003 – 2007 m.**

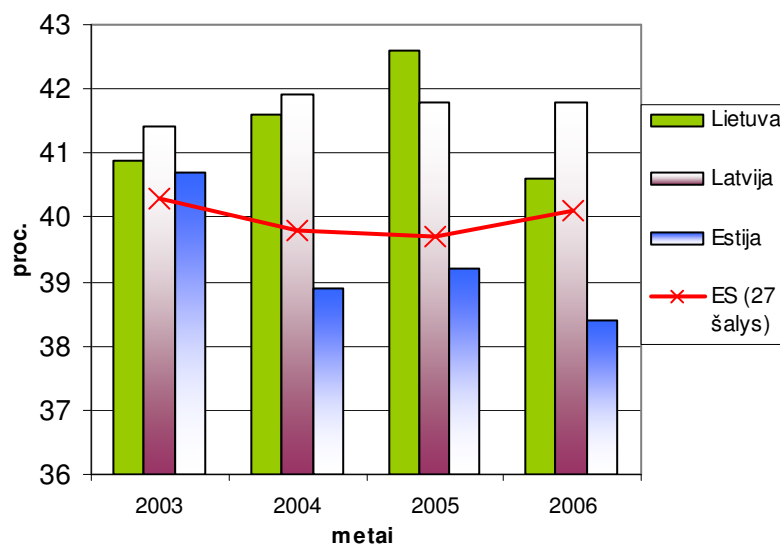
	koreliacijos koef.	regresijos koef.
Lietuva	0,85	0,13
Latvija	0,87	0,13
Estija	0,89	0,05

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenimis

Pagal 3 lentelės apskaičiuotus duomenis pastebėta, kad koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse labai panašūs. Lietuvoje minimalaus darbo užmokesčio ir užimtumo koreliacijos koeficientas lygus 0,85, Estijoje bei Latvijoje šis rodiklis atitinkamai 0,87 ir 0,89. Akivaizdu, jog Baltijos šalyse šių rodiklių tarpusavio ryšiai yra tiesioginiai ir yra glaudūs, jie turi didelę įtaką vienas kitam – minimalaus darbo užmokesčio kitimas įtakoja užimtų jaunuolių skaičių. Šiuo ruožtu minimalaus darbo užmokesčio padidėjimas iššaukia asmenų neturinčių reikiamos kvalifikacijos įsitraukimą į darbo rinką, renkantis mažiau kvalifikuotus darbus ir už tai atitinkamai gaunančius minimalų darbo užmokestį. Taip pat verta paminėti, kad Estijoje šiek tiek didesnis kitų šalių atžvilgiu koreliacijos koeficientas leidžia manyti, kad šalyje minimalaus darbo užmokesčio didėjimas, kuris yra ir vienas iš aukščiausių Baltijos šalyse vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių spartų jaunimo užimtumo didėjimą. Galima daryti prielaidą, kad Baltijos šalyse neturintis reikiamos profesinės kvalifikacijos jaunimas skatinamas įsitraukti į darbo rinką dėl minimalaus darbo užmokesčio padidėjimo, taip pat papildomų socialinių garantijų.

Analizuojant minimalaus darbo užmokesčio ir jaunimo užimtumo tarpusavio ryšį buvo apskaičiuoti regresijos koeficientai šalyse. Apskaičiavus regresijos koeficientus, paaiškėjo, kad 1-u litu

padidintas minimalus darbo užmokestis Lietuvoje ir Latvijoje vidutiniškai į darbo rinką pritraukia apie 130 jaunuolių, Estijoje tik apie 50. Kaip matyti iš šios analizės, jaunimas labiau reaguoja į minimalaus darbo užmokesčio pasikeitimą nei vidutinio darbo užmokesčio kitimą visose Baltijos šalyse. Kai kuriais atvejais būtų galima manyti, jog tam tikrą išsilavinimą ar profesinę kvalifikaciją turintis jaunimas skirtingai reaguoja į minimalaus ir vidutinio darbo užmokesčio pokyčius, kas sąlygoja nustatyti ir atskirus ryšius tarp jaunuolių išsilavinimo ir užimtumo pokyčius darbo rinkoje. Apie tai tolimesniame skyriuje.

16 pav. Darbo jėgos apmokestinimas Baltijos šalyse 2003 – 2007 m., proc.
Šaltinis: Eurostat

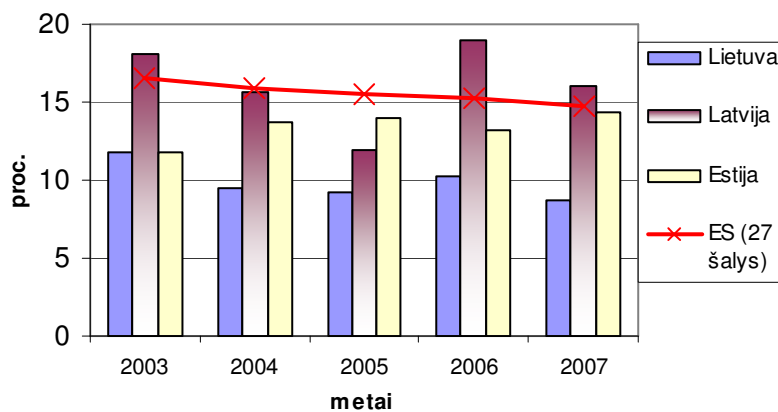
Dar vienas svarbus faktorius nurodantis tam tikrą įtaką jaunimo (ir ne tik jo) darbo užmokesčio kitimo tendencijas yra darbo jėgos apmokestinimas. Šioje analizėje nenagrinėsime detaliai atskirų darbo užmokesčiui taikomus mokesčius tarifus, o tiesiog įvardinsime bendras apmokestinimo tendencijas tam tikru periodu. Kaip matyti iš 16 paveikslo, Baltijos šalyse darbo jėgos apmokestinimas kito nevienodai. Visų pirma, reikėtų išskirti Lietuvą ir Latviją, kur darbo jėgos apmokestinimo lygis 2003 -2007 m. laikotarpiu buvo vienas didžiausių Baltijos šalyse, atitinkamai vidutiniškai po 41,4 ir 41,7 proc. Estijoje šis rodiklis buvo kur kas mažesnis, net palyginus ir ES 27 šalių vidurkį (39,9) – tik apie 39,3 proc. Įdomu, tai, kad Lietuvoje ir Estijoje darbo jėgos apmokestinimas per nagrinėjamąjį laikotarpį mažėjo atitinkamai po 0,08 ir 0,58 procentinio punkto, tuo tarpu Latvijoje darbo jėgos apmokestinimas turėjo tendenciją didėti, t.y. kasmet didėjo po 0,1 proc. punkto.

Taigi, galime pastebėti, kad Estijoje darbo rinka darbuotojams, jų tarpe ir jaunuoliams, tampa priimtinesnė dėl stipriai mažėjančio darbo užmokesčio apmokestinimo, tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje situacija kol kas susiklosto nedėkingai jaunuoliui, gaunančiam sąlyginai mažas pajamas.

2.2.2. Jaunimo išsilavinimo įtakos užimtumui analizė

Vertinant Lietuvos darbo rinkos perspektyvą jaunimo užimtumo didinimo klausimu, vertėtų paminėti tai, kad pastaraisiais metais buvo sukurta keletas programų, skirtų skatinti jaunimo užimtumo regioniniu mastu. 2001 - 2004 m. Lietuvoje buvo sudaryta užimtumo didinimo programa, orientuota į ką tik mokslo įstaiags baigusius jaunuolius. Programoje buvo numatytos penkios svarbiausios nedarbo mažinimo politikos įgyvendinimo kryptys: darbo vietų kūrimo sistemos; užimtumo rėmimo tobulinimas; gebėjimų pritaikyti prie pokyčių didinimas; lygių galimybių darbo rinkoje didinimas; užimtumo politikos integralumo didinimas. Iš esmės šios programos įgyvendinimas nemaža dalimi lėmė ir patarųjų metų jaunimo užimtumo ir nedarbo kitimo tendencijas. Taigi, šioje darbo dalyje pasistengsime plačiau apžvelgti jaunimo išsilavinimo įtaką užimtumo lygiui.

Pradėkime nuo jaunimo, kuris gana anksti baigęs mokyklą įsitraukia į darbo rinką dėl socialinių-ekonominių motyvų. 17 paveiksle pavaizduotas Baltijos šalių jaunimas, kuris anksti paliko vidurines mokyklas, t.y. nebaigė vidurinės mokyklos dėl tam tikrų priežasčių ir įsitraukė į darbo rinką.

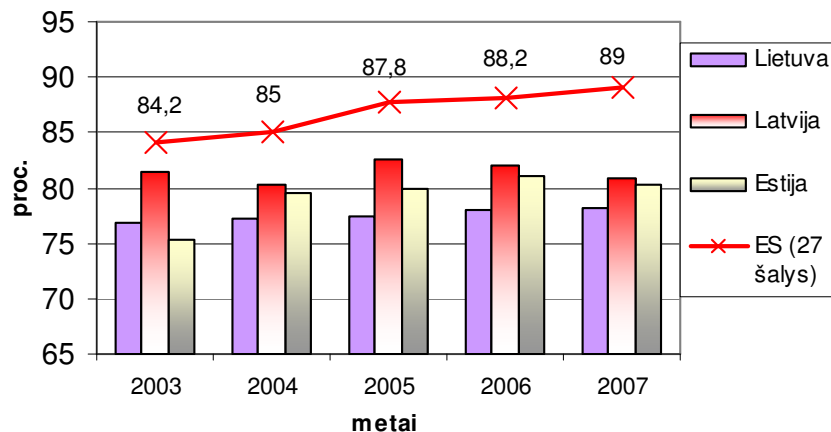
17 pav. Jaunimas anksti palikęs vidurines mokyklas, proc. nuo visų.

Šaltinis: Eurostat

Kaip matyti iš paveikslo, jaunimo, anksti palikusių vidurines mokyklas, santykinis dydis turi tendenciją kasmet nevienodai keistis. Jei Latvijoje šis dydis svyruoja pakankamai daug nuo 11,9 proc. (2005 m.) iki 19 proc. (2006 m.), kai tuo tarpu Estijoje šis dydis turi tendenciją didėti – nuo 11,8 proc. (2003 m.) iki 14,3 proc. (2007 m.). Lietuvoje šis rodiklis pastaraisiais metais išlieka gana pastovus, t.y. apie 9 proc. 15 – 24 m. amžiaus jaunuolių kasmet anksčiau laiko palieka vidurines mokyklas. Įdomu ir tai, kad Europos Sąjungos šalyse šis rodiklis turi tendenciją mažėti, kai tuo tarpu Latvijoje bei Estijoje šis rodiklis rodo priešingą kitimo tendenciją. Viena iš priežasčių lemiančių tokį jaunuolių apsisprendimą anksti palikti vidurines mokyklas, tai savo turimas žinias panaudoti profesinėje veikloje, t.y. įstojant į profesines mokyklas, kurios paruošia atitinkamos kvalifikacijos specialistus per

gana trumpą laiką. Kita priežastis galėtų būti jaunimo sprendimas migruoti kaip darbo jėgos dalyviui migruoti į kitų šalių darbo rinkas, tuo būdu ištraukiant į 16 -24 amžiaus jaunuolių darbo jėgos grupę.

Panagrinėjus jaunimo anksti baigusius vidurinę mokyklą, verta atsižvelgti į bendrą jaunimo, turinčio vidurinį išsilavinimą situaciją. Ši situacija iliustruota 18 paveiksle.

18 pav. Jaunimas turintis vidurinį išsilavinimą, proc. nuo visų

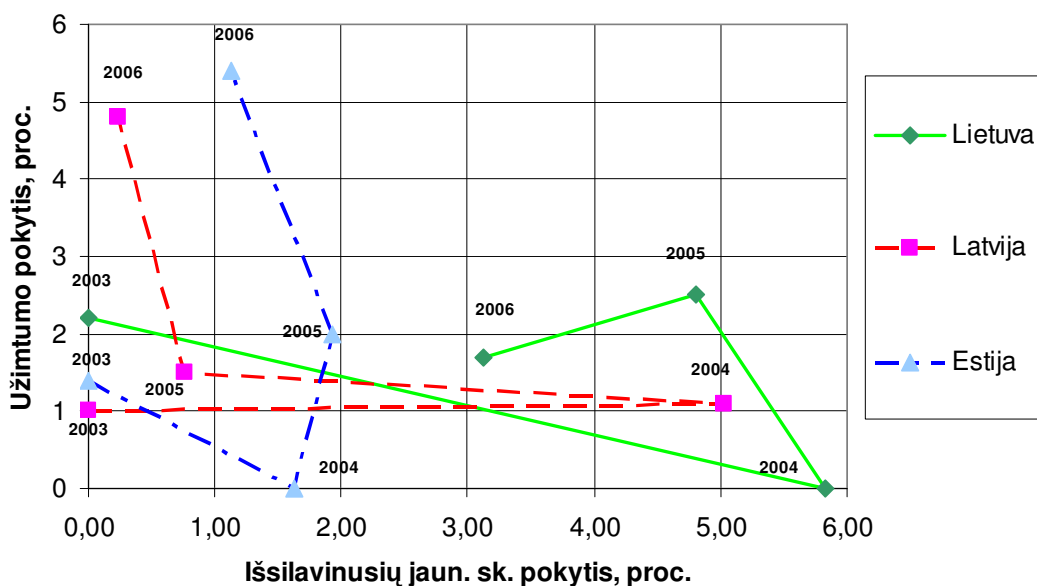
Šaltinis: Eurostat

Vertinant bendrą Baltijos šalių jaunuolių, turinčių vidurinį išsilavinimą, situaciją, matyti, kad šiose šalyse iš esmės vienodas jaunimo turinčių vidurinį išsilavinimą skaičius. Jeigu Latvijoje šis santykinis dydis (81,5 proc.) 2003 m. buvo didžiausias Baltijos šalyse tai 2007 m. šis dydis sumažėjo ir beveik susilygino su kitomis šalimis, t.y. buvo apie 80,9 proc. Tuo tarpu Lietuvoje ir Estijoje šis rodiklis turi tendenciją didėti - per 2003 – 2007 m. laikotarpį padidėjo atitinkamai po 1,2 ir 4,8 proc. punkto. Pažymėtina, kad Estijoje jaunimo, siekiančio įgyti vidurinį išsilavinimą, skaičiaus didėjimo tempai gana artimi ES 27 šalių vidurkiui, t.y. po 0,96 proc. punkto kasmet. Kaip jau minėjome, Europos Sąjungos šalyse šis rodiklis turi tendenciją didėti pakankamai dideliu tempu, nuo kurio atsilieka Latvija ir Estija. Vienareikšmiškai iškyla klausimas, per kiek metų Lietuvos ir Latvijos jaunuolių, įgijusių vidurinį išsilavinimą, skaičius pasivys ES 27 šalių vidurkį ir bus jam artimas? Tiesioginio atsakymo nerasime, tačiau galime panagrinėti bendras išsilavinimo ir užimtumo kitimo tendencijas.

Nagrinėjant jaunuolių užimtumo kitimą, tikslinga būtų įvertinti ir jo kitimo tendencijas palyginus išsilavinusių jaunuolių skaičiaus kitimu. Analizei pasirinksiame jaunuolių, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičiaus ir užimtumo lygio kitimą. Analizę iliustruoja 20 paveikslas, kuriame pavaizduotos išsilavinusių jaunuolių ir užimtumo pokyčio tendencijos 2003 – 2006 m. laikotarpiu.

Remiantis 19 paveikslu, matyti, kad išsilavinusių jaunuolių ir užimtumo pokyčio tendencijos atskirose šalyse pasireiškė nevienodai. Nors Estijoje ir Latvijoje išsilavinusių jaunuolių skaičiaus pokytis turėjo panašias tendencijas, tačiau Lietuvoje jis buvo kiek kitoks, nors ir visose Baltijos šalyse

jaunuolių, turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičius didėjo per nagrinėjamąjį laikotarpį. 2003 metais Lietuvoje jaunimo užimtumo pokytis (2,2 proc. punkto) buvo šiek tiek didesnis nei kaimyninėse šalyse, atitinkamai Latvijoje 1 proc. punkto, o Estijoje 1,4 proc. punkto. Tačiau kaip matysime vėliau, aukštąjį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičiaus pokytis 2004 m. buvo vienas didžiausių Baltijos šalyse nagrinėjamoju laikotarpiu. Jeigu Estijoje šis rodiklis sudarė apie 1,63 proc. punkto, t.y. beveik 3 kartus mažiau nei tuo tarpu Latvijoje (5,02 proc. punkto), ar Lietuvoje (5,83 proc. punkto). Visgi įgijusių aukštąjį išsilavinimą jaunuolių skaičius 2004 m. praktiškai nepakeitė darbo rinkos struktūros Lietuvoje ir Estijoje, kadangi šiais metais buvo užfiksuotas 0 proc. punkto jaunimo užimtumo pokytis. Vadinasi, aukštąjį išsilavinimą įgiję žmonės per pakankamai trumpą laikotarpį nespėjo pasirengti ir integruotis į darbo rinką. Tačiau Latvijoje 2004 m. vis dėlto užfiksuotas 1 proc. punkto jaunimo užimtumo pokytis, kas savo ruožtu leidžia manyti, kad Latvijoje studijas baigę jaunuoliai greičiau integruojasi į darbo rinką, taip padidindami bendrąjį užimtumo lygį. 2005 m. vienintelėje Estijoje išsilavinusių jaunuolių skaičius turėjo tendenciją didėti daugiau palyginti su 2004 m., t.y. iki 1,93 proc. punkto. Lietuvoje ir Latvijoje išsilavinusių jaunuolių skaičiaus pokytis tais metais atitinkamai sudarė 4,8 ir 0,76 proc. punkto.

19 pav. Jaunuolių, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičiaus ir užimtumo pokyčio tendencijos, 2003 – 2006 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Eurostat ir Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenimis

Verta paminėti, kad Lietuvoje 2005 m. išsilavinę jaunuoliai labiausiai papildė darbuotojų gretas tarp visų Baltijos šalių, t.y. užimtumo lygis padidėjo 2,5 proc. punkto. 2006 m. Iš visų Baltijos šalių tik Lietuvoje užimtumo pokytis (1,7 proc. punkto) buvo mažesnis nei prieš tai buvusiais metais, tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje šis rodiklis buvo vienas iš didžiausių, kur Latvijoje jis sudarė 4,8 proc. punkto, o Estijoje net 5,4 proc. punkto. Akivaizdu, kad 2003-2005 m. išaugęs išsilavinusių jaunuolių

skaičius sąlyginai lėmė ir didesnę jaunimo užimtumą 2006 m., kur įgijusių aukštąjį išsilavinimą jaunuolių skaičiaus pokytis kito nežymiai tarp visų Baltijos šalių.

Visgi, pastebima tam tikra tendencija: jei Estijoje ir Latvijoje nagrinėjamoju laikotarpiu išsilavinusių jaunuolių skaičius didėjo mažesniu nei Lietuvoje, tai vis dėlto, jaunuolių užimtumo pokytis padidėjo labiau nei Lietuvoje. Čia galime daryti išvadą, kad Lietuvoje užimtumo pokytį sąlygojo ir papildomi veiksniai, kitaip nei Latvijoje ar Estijoje.

Ryšį tarp išsilavinimo ir užimtumo pokyčių galime patikrinti koreliacijos ir regresijos koeficientų pagalba. 4 lentelėje pavaizduota aukštąjį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičius ir jaunimo užimtumo lygio tarpusavio priklausomybė.

4 lentelė

Aukštąjį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičiaus ir jaunimo užimtumo lygio tarpusavio priklausomybė Baltijos šalyse, 2003 – 2006 m.

	koreliacijos koef.	regresijos koef.
Lietuva	0,35	0,40
Latvija	0,55	2,43
Estija	0,68	3,55

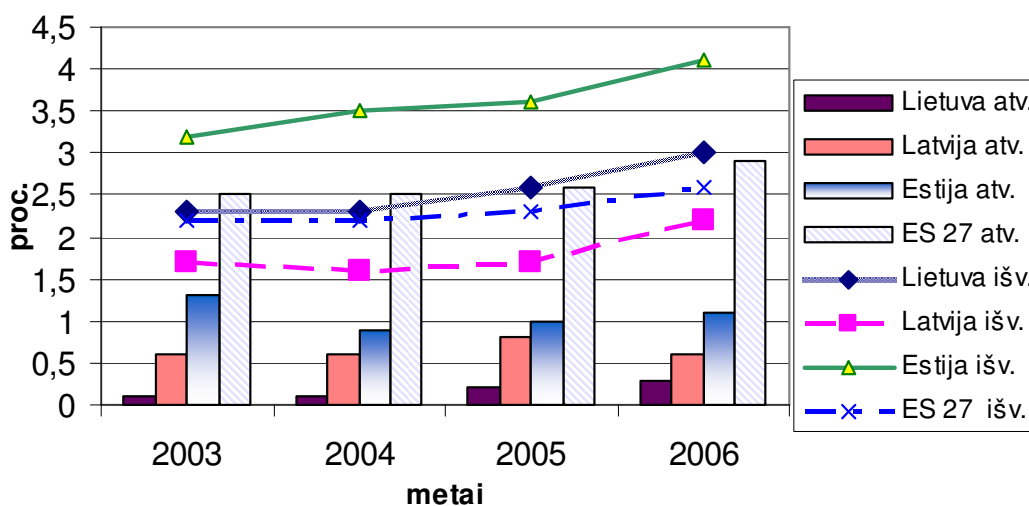
Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis Eurostat ir Lietuvos, Latvijos bei Estijos statistikos departamentų duomenimis

Kaip matyti iš lentelės, koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse pasiskirsto labai nevienodai. Lietuvoje išsilavinusių jaunuolių skaičiaus ir užimtumo koreliacijos koeficientas lygus 0,35, Latvijoje ir Estijoje šis rodiklis atitinkamai 0,55 ir 0,68. Pažymėtina, jog Lietuvoje pakankamai mažas koreliacijos koeficientas žymi, kad jaunuolių aukštasis išsilavinimas neturi labai didelės įtakos darbinantis ir iš esmės padidinant jaunimo užimtumą. Taigi, čia matome, kaip ir prieš tai nagrinėtame (19 paveiksle) tą pačią tendencija, jog jaunuolis įgijęs aukštąjį išsilavinimą neskuba įsitvirtinti darbo rinkoje per gana trumpą laiko tarpą, o yra linkęs rinktis kitas alternatyvas, kurių dėka jaunimas tikisi gauti didesnes pajamas (žr. 2 lentelę). Verta paminėti, kad Latvijoje ir Estijoje didesnis koreliacijos koeficientas leidžia manyti, kad šalyse įgytas aukštasis išsilavinimas suteikia kur kas didesnes galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje, nei jo neturint, kas savo ruožtu įrodo, jaunimo įsidarbinimo galimybes per trumpesnę nei Lietuvoje laikotarpį. Taigi, galime daryti prielaidą, jog Baltijos šalyse (ypač Lietuvoje) aukštąjį išsilavinimą įgijęs jaunimas renkasi ne vien galimybę įsitraukti į darbo rinką, bet ir rinktis iš kitų alternatyvų, t.y. tęsti aukštesnių pakopų studijas arba migruoti kaip darbo jėga į kitas šalis.

4 lentelėje pateikti regresijos koeficientai tik įrodo panašias jaunimo išsilavinimo ir užimtumo pokyčio tendencijas kaip ir nagrinėjant koreliacijos koeficientus. Apskaičiavus regresijos koeficientus, paaiškėjo, kad 100-as išsilavinusių jaunuolių Lietuvoje jaunimo darbo rinką vidutiniškai papildo 40

darbuotojų. Tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje šis santykis kiek kitoks: Latvijoje kartu su išsilavinusių jaunuolių darbo rinka papildoma dar 130 darbuotojų, o Estijoje net papildomai 250 darbuotojų. Iš analizės matyti tam tikras paradoksas, t.y. kartu su aukštąjį išsilavinimą įgijusiais jaunuoliais į darbo rinką įsitraukia ir kitą išsilavinimą turintys asmenys, kas nebūdingas Lietuvai, kur kaip jau minėjome, pakankamai maža dalis jaunuolių tik baigę aukštąsias mokyklas neskuba įsivertinti darbo rinkoje, ieškodami kitų alternatyvų. Be to kai kuriais atvejais būtų galima manyti, jog aukštąjį išsilavinimą turintis jaunimas atskirose Baltijos šalyse skirtingai suvokia integracijos į darbo rinką būtinumą ir reikšmę.

Grįžtant prie Lietuvos atvejo, kada studentai įgiję aukštąjį išsilavinimą ne taip greitai integruojasi į darbo rinką, galima iš arčiau panagrinti dar vieną iš jaunimo darbo jėgos praradimo priežasčių - studentų migraciją. Ši studentų migracija pavaizduota 20 paveiksle.

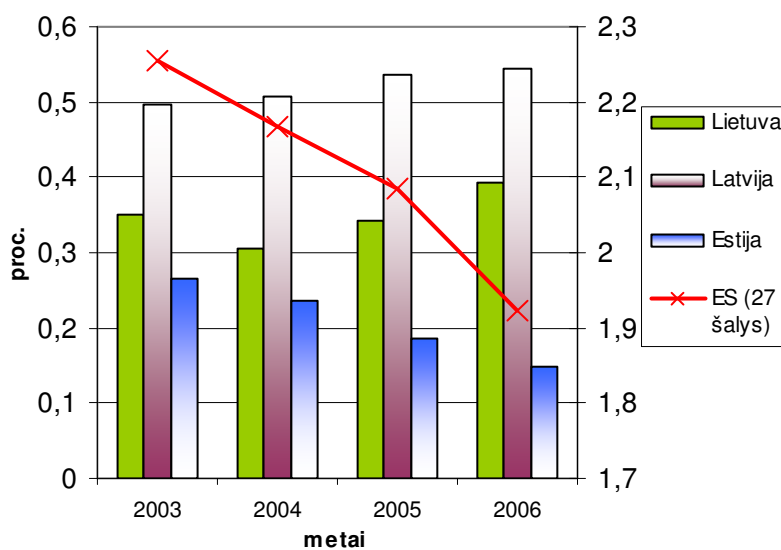

20 pav. Išvykstančių į kitas šalis ir atvykstančių studijuoti Baltijos šalyse studentų skaičius 2004 – 2006 m., proc. nuo visų studentų
Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis Eurostat

Analizei pasirinkome išvykstančių į kitas šalis ir atvykstančių studijuoti studentų skaičių. Per visą 2003 – 2006 m. laikotarpį tik vienintelėje Lietuvoje atvykstančių studijuoti studentų skaičius kasmet didėjo (iš viso padidėjo 0,2 proc. punkto), nors ir neviršijo 0,5 proc. ribos, kai tuo tarpu kaimyninėse šalyse šis rodiklis turėjo tendenciją kasmet mažėti (Estijoje -0,2 proc. per laikotarpį) ar išlikti pastovus (Latvijoje). Šiek tiek kitokia situacija matyti, išskiriant studentus išvykstančius studijuoti į kitas šalis. Vėlgi, matome, kad Lietuvoje išvykstančių studijuoti į kitas šalis studentų skaičius viršija pagal šį rodiklį Latviją ir Estiją, ir sudaro beveik 10 kartų didesnę skaičių nei atvykstančių studijuoti į pačią Lietuvą. Latvijoje ir Estijoje šių rodiklių skirtumas kur kas mažesnis, atitinkamai 3 ir 4 kartus. Taigi, šis skirtumas vėl parodo, jaunimo, šiuo atveju jau kitų šalių, susidomėjimą Lietuvos, kaip šalies, kur galima įgyti žinias aukštosiose mokyklose ir pritaikyti darbinę patirtį vietinėje darbo rinkoje, susidomėjimą. Tuo tarpu palyginus ES 27 šalis pagal šį rodiklį, galima

užfiksuoti tik 1,1 karto skirtumą tarp išvykstančių ir atvykstančių studijuoti studentų skaičiaus. Akivaizdu, kad Lietuvoje jaunuolių apsisprendimą studijuoti lemia ne tik mokslo žinių įgijimo motyvai, bet ir galimybė susirasti geriau apmokamą darbą. Tai vėlgi iššaukia jaunų žmonių migraciją bei mažina bendrą Lietuvos užimtumo lygį bei sąlyginai „pasendina“ jau esamą darbo jėgą. Plačiau migracijos reikšmę įvertinsime nagrinėdami jaunimo užimtumo didinimo galimybių pritaikymo modelį 2.4 skyriuje.

Dar vienas gana svarbus veiksnys, lemiantis jaunimo apsisprendimą įsitraukti į darbo rinką po bendrojo lavinimo mokyklų ar universitetų, tai sudarytos sąlygos įsidarbinti per užimtumo rėmimo programos, kurias vienaip ar kitaip ruošia atitinkamos darbo rinkos tarnybos: Lietuvoje – Lietuvos Darbo birža, Latvijoje – Valstybinė įdarbinimo agentūra, Estijoje – Estijos darbo birža. Kadangi šiose darbo biržų informaciniuose puslapiuose nepavyko rasti tikslinės informacijos apie jaunimo užimtumo programų rezultatus tam tikru laikotarpiu (negalimas duomenų palyginimas), tai remsimės prielaida, kad atskirų šalių darbo rinkos tarnybų efektyvumą galime pamatuoti per išlaidų skirtų darbo rinkos mokymo priemonėms dydį. Kaip tik šią situaciją ir iliustruoja 21 paveikslas.

21 pav. Išlaidos darbo rinkos priemonėms, proc. nuo BVP

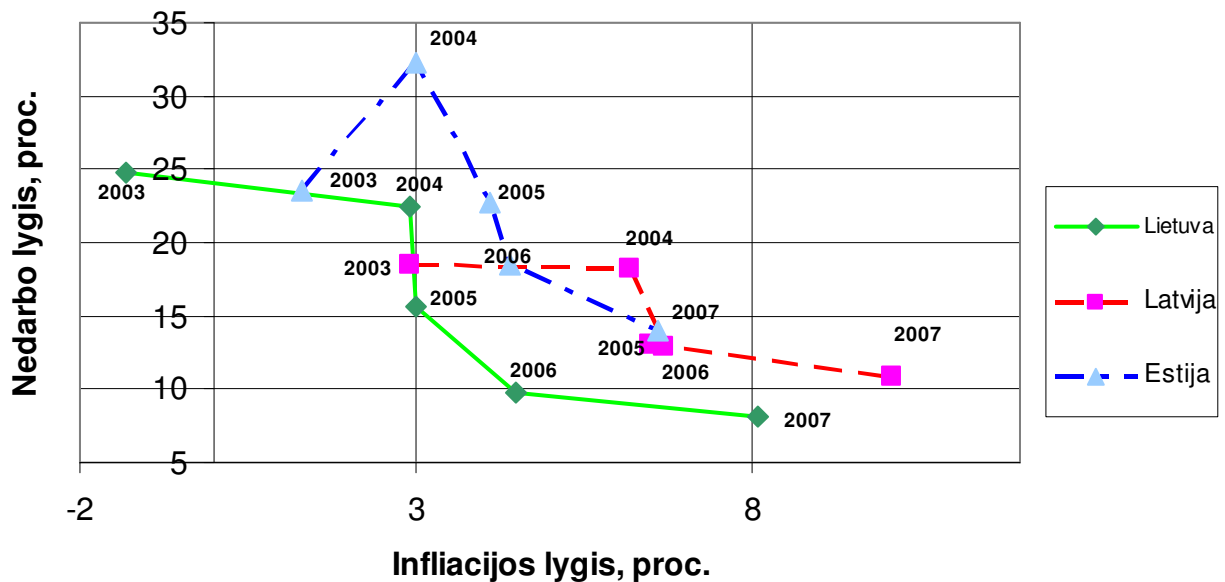
Šaltinis: Eurostat

21 paveiksle kairėje grafoje pavaizduotas procentinis dydis (proc. nuo BVP) rodo Lietuvos, Latvijos ir Estijos skiriamas pinigines lėšas darbo rinkos priemonių sukūrimui, o dešinėje grafoje nurodomas šių lėšų procentinis dydis, skiriamas ES 27 šalių. Per nagrinėjamą laikotarpį tik Lietuvoje ir Latvijoje šis dydis turėjo tendenciją didėti po 0,01 proc. punkto kasmet, tuo tarpu Estijoje, kaip ir ES 27 šalyse šis rodiklis mažėjo, atitinkamai po 0,03 ir 0,08 proc. punkto. Galime daryti tam tikrą prielaidą, kad išlaidų skiriamų darbo rinkos priemonėms kurti dydis ne visai apsprendžia darbo rinkos tarnybų įdarbinant efektyvumą (pvz., Lietuvoje skiriamos didelės lėšos palyginti su Estija, tačiau

jaunimas įsidarbina per kur kas ilgesnį laikotarpį), tuo parodant, kad darbo rinkos priemonėms skiriamos lėšos turėtų būti perskirstomos ar panaudotos kitu būdu kuriant tas pačias darbo vietas. Iš esmės tiek Lietuvos ir Latvijos darbo biržos yra orientuotos į didesnę darbo programų skaičių, bet ne į įdarbinimo galimybių didinimą, kas labiau aktualu Estijoje ar ES 27 šalyse.

2.2.3. Jaunimo nedarbo lygio ir infliacijos tarpusavio priklausomybės tyrimas

Nors darbo užmokestis ir išsilavinimas per pastaruosius 5 metus ir sąlygojo jaunimo užimtumą bei nedarbo lygį, tačiau nereikėtų atmeti ir kito gana svarbaus ekonominio reiškinių – infliacijos fenomeno. Būtent šis veiksnys, nemaža dalimi lemia ir bendrąjį šalies nedarbo lygio padidėjimą, įskaitant ir dirbančiuosius jaunuolius. Šiai situacijai įvertinti pasirinksiame infliacijos lygio ir jaunimo nedarbo lygio kitimą 2003 – 2007 m. laikotarpiu. Tai iliustruoja 22 paveikslas.

22 pav. Infliacijos ir jaunimo nedarbo lygio tarpusavio priklausomybė.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Eurostat ir Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenimis.

Kaip matyti iš 22 paveikslo, infliacijos ir nedarbo lygio kitimo tendencijos atskirose šalyse pasireiškė gana panašiai. Iš Baltijos šalių reikėtų išskirti Lietuvą, kur 2003 m. buvo nustatyta defliacija (-1,3 proc.), kai tuo tarpu kaimyninėse šalyse Latvijoje ir Estijoje šis rodiklis buvo teigiamas, t.y. infliacijos lygis siekė atitinkamai 2,9 ir 1,3 procento. Verta paminėti Estiją, kuomet 2004 m. bendram infliacijos lygiui šalyje išaugus iki 3 proc., jaunimo nedarbo lygis padidėjo iki 32,3 proc., ir buvo vienas didžiausių Baltijos šalyse per nagrinėjamą laikotarpį. Pastebima, kad Lietuvoje ir Latvijoje nuo 2004 m. jaunimo nedarbo lygis ėmė sparčiai mažėti, po 5-7 proc. punkto kasmet, Estijoje net 10 proc. punkto (2005 m.). Atitinkamai infliacijos lygis nuo 2005 m. kasmet didėjo Estijoje 0,9 proc. punkto, Latvijoje apie 1 proc. punkto, Lietuvoje net 1,3 proc. punkto. Akivaizdu, kad per gana trumpą 5 m.

laikotarpį infliacijos ir nedarbo lygio kitimas Baltijos šalyse vyksta priešingomis kryptimis, t.y. didėjant infliacijai, sąlyginai mažėja nedarbo lygis. Tačiau ilguoju laikotarpiu (žr. 5 pav.) ir toliau didėjant infliacijai, nedarbo ir infliacijos tarpusavio ryšys tampa tiesiogiai proporcingas – padidėjus infliacijos lygiui, padidėja ir nedarbo lygis. Šioms tendencijoms pagrįsti galime panagrinėti infliacijos ir nedarbo lygio tarpusavio priklausomybės ryšius koreliacijos ir regresijos koeficientų pagalba (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

Infliacijos lygio ir jaunimo nedarbo lygio tarpusavio ryšys Baltijos šalyse, 2003 – 2007

m.

	koreliacijos koef.	regresijos koef.
Lietuva	-0,88	-3,49
Latvija	-0,82	-1,10
Estija	-0,69	-2,41

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis Eurostat ir Lietuvos, Latvijos bei Estijos statistikos departamentų duomenimis.

Pagal 5 lentelės apskaičiuotus duomenis pastebėta, kad koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse gana panašūs ir yra neigiami. Lietuvoje infliacijos ir nedarbo lygio koreliacijos koeficientas lygus -0,88, Estijoje bei Latvijoje šis rodiklis atitinkamai -0,82 ir -0,69. Akivaizdu, jog Baltijos šalyse šių rodiklių tarpusavio ryšiai yra atvirkštiniai ir rodo neigiamą tendenciją – infliacijos lygio didėjimas priešingai veikia jaunimo nedarbo lygio kitimą. Šiuo atveju infliacijos lygio padidėjimas skatina didesnę užimtumo augimą, kas sąlygoja nedarbo lygio sumažėjimą trumpuoju periodu (2003 – 2007 m.), kas vėl įrodo ir jaunimo nedarbo lygio mažėjimo kitimo tendencijas. Taip pat verta paminėti, kad Estijoje šiek tiek mažesnis koreliacijos koeficientas leidžia manyti, kad šalyje infliacijos lygis per nagrinėjamąjį laikotarpį, kuris buvo vidutiniškai žemiausias tarp Baltijos šalių, turi mažiau įtakos jaunimo nedarbo lygio kitimui, nei kad kaimyninėse šalyse. Galima daryti prielaidą, kad Baltijos šalyse tik išitraukęs ar planuojantis ištraukti į darbo rinką jaunimas, gana jautriai reaguoja į ekonominius šalies pokyčius ir atitinkamai vertina savo galimybes įsidarbinti esant ekonomikos augimui, kuri sąlygoja nedidelis, tačiau būtinas infliacijos lygis (1-3 proc.). Deja, dėl duomenų stokos negalime apžvelgti tolimesnes infliacijos lygio kitimo tendencijas, kurios šiuo atveju jau sąlygoja ir nedarbo lygio kitimą esant didesniai infliacijos lygio kitimo tempui.

Įvertinę koreliacijos koeficientų dydį, galime vertinti ir infliacijos bei jaunimo nedarbo lygio tarpusavio ryšio regresijos koeficientus. Apskaičiavus regresijos koeficientus, paaiškėjo, kad 1-u procentu padidėjusi infliacija sumažina jaunimo nedarbo lygį Lietuvoje ir Estijoje, atitinkamai 3,49 ir 2,41 proc., tuo tarpu Latvijoje tik apie 1,1 proc. Remiantis šiais regresijos koeficientais, galime daryti prielaidą, kad tik Lietuvoje ir Estijoje infliacijos lygio didėjimas yra pakankamai teigiamas reiškinys,

kadangi nedarbo lygio kitimas vyksta didesniu tempu, nei pačios infliacijos. Kai kuriais atvejais būtų galima manyti, jog Latvijoje per nagrinėjamąjį laikotarpį (ypač 2006-2007 m.), jaučiamas tam tikras darbo rinkos sąstingis, įtakotas bendros ekonomikos būklės, t.y. galima fiksuoti net ekonomikos „perkaitimo“ galimybes, kas sekančiais laikotarpiais sąlygotų nedarbo lygio padidėjimą kylant tai pačiai infliacijai. Ši tendencija neatmetama ir Lietuvos bei Estijos darbo rinkoms. Užimtumo prognozes panagrinėsime tolimesniame skyriuje.

2.3. Jaunimo užimtumo Baltijos šalyse prognozė

Jaunimo darbo rinkos prognozei pasirinkome tik jaunimo užimtumo rodiklį, kuris savo ruožtu yra mums aktualiausias šiame darbe. Kaip jau buvo kalbėta, nedarbo lygio mažėjimas sąlygoja užimtumo didėjimą, taigi tolimesnei analizei panagrinėsime jaunimo užimtumo prognozes ateinantiems laikotarpiams. Jaunimo užimtumo prognozei pasirinksime du metodus: dinaminės eilutės išlyginimą ir tiesinio trendo funkciją.

Baltijos šalių jaunimo užimtumo prognozė dinaminės eilutės išlyginimu. Taikant šį būdą galima išlyginti dinaminės eilutės reikšmes ir atlikti trumpalaikį prognozavimą (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Jaunimo užimtumas Lietuvoje 2003 - 2013 m., tūkst.

t	y	Δy (prognozavimas vertine reikšme)
2003 m.	117,4	117,4
2004 m.	106,9	121,575
2005 m.	110,9	125,75
2006 m.	125,6	129,925
2007 m.	134,1	134,1
2008 m.		138,275
2009 m.		142,45
2010 m.		146,625
2011 m.		150,8
2012 m.		154,975
2013 m.		159,15

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Lietuvos Statistikos departamentu.

6 lentelėje pateikta Lietuvos jaunimo užimtumo prognozė 2008-2013 metams. Kaip matyti iš lentelės duomenų 2008 metais užimtumas turėtų padidėti 4,2 tūkst. arba beveik 3 proc. lyginant su 2007 metais. Analogiškai būtų skaičiuojami 2009-2012 metai, kur užimtų jaunuolių skaičius Lietuvoje turėtų sudaryti 142,5 – 155 tūkst. (taikant vidutinį absoliutinį padidėjimą). 2013 metais užimtumas Lietuvoje turėtų padidėti, net iki 159 tūkst., t.y. net 20 proc. daugiau nei 2007 metais.

Jaunimo užimtumas Latvijoje 2003 - 2013 m., tūkst.

t	y	Δy (prognozavimas vertine reikšme)
2003 m.	110,7	110,7
2004 m.	108,9	117,55
2005 m.	117	124,4
2006 m.	128	131,25
2007 m.	138	138,1
2008 m.		144,95
2009 m.		151,8
2010 m.		158,65
2011 m.		165,5
2012 m.		172,35
2013 m.		179,2

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Latvijos Statistikos departamentu.

Latvijoje situacija kiek kitokia. Kaip matyti iš 7 lentelės duomenų 2008 metais užimtų jaunuolių skaičius Latvijoje turėtų sudaryti 145 tūkst. arba 5 proc. daugiau lyginant su 2007 metais. 2009-2012 metais, Latvijoje jaunimo užimtumas turėtų sudaryti 152 – 172 tūkst. (taikant vidutinį absoliutinį padidėjimą). 2013 metais jaunimo užimtumas Latvijoje turėtų padidėti net 30 proc. (iki 179 tūkst.) lyginant su 2007 metais.

Jaunimo užimtumas Estijoje 2003 - 2013 m., tūkst.

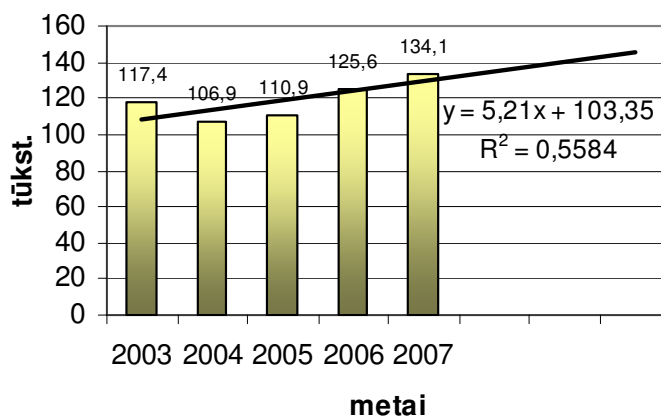
t	y	Δy (prognozavimas vertine reikšme)
2003 m.	59,1	59,1
2004 m.	54,9	62,05
2005 m.	59,5	65
2006 m.	65,7	67,95
2007 m.	70,9	70,9
2008 m.		73,85
2009 m.		76,8
2010 m.		79,75
2011 m.		82,7
2012 m.		85,65
2013 m.		88,6

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Estijos Statistikos departamentu.

Estijoje pastebimos panašios užimtumo kitimo tendencijos kaip ir Latvijoje, tik kiek mažesniu santykinu dydžiu. 8 lentelėje pateikta Estijos jaunimo užimtumo prognozė 2008-2013 metams. 2008 metais jaunimo užimtumas Estijoje turėtų padidėti beveik 3 tūkst. arba 4 proc. lyginant su 2007 metais. Situacija išlieka gana panaši ir 2009-2012 metams, kur užimtų jaunuolių skaičius Estijoje turėtų sudaryti 77 - 85 tūkst. 2013 metais užimtumas Estijoje turėtų padidėti iki 88,6 tūkst., t.y. beveik 25 proc. daugiau nei 2007 metais.

Taigi, kaip matyti, ryškiausios užimtumo kitimo tendencijos 2003-2013 metų laikotarpiu pastebimos Latvijoje. 2013 prognozuojama reikšmė lyginant su 2003 metais turėtų padidėti net 60 proc., kai tuo tarpu Estijoje ir Lietuvoje šis santykinis padidėjimas kur kas mažesnis, atitinkamai Estijoje 50 proc., o Lietuvoje tik 36 proc.

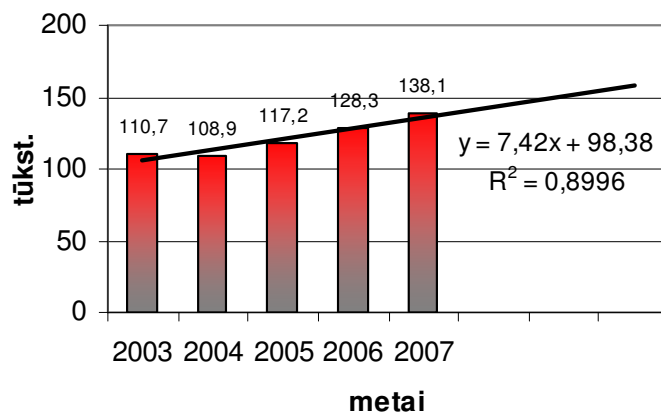
Dar vienas būdas aptarti jaunimo užimtumo perspektyvas, tai taikyti **Trend funkciją Baltijos šalių jaunimo užimtumo prognozavimui** atlikti. Baltijos šalių jaunimo užimtumo perspektyvų įvertinimui pasirinksime 3 periodus (metus) į priekį, Toliau pateikiamos atliktos Lietuvos, Latvijos ir Estijos jaunimo užimtumo prognozės 2008 - 2010 metams.

23 pav. Jaunimo užimtumo prognozė Lietuvoje 2008-2010 m., tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Lietuvos Statistikos departamentu.

Apskaičiavus Trend funkciją gaunama, kad kiekvienais metais užimtų jaunuolių skaičius Lietuvoje kasmet padidėja po 5,21 tūkst. (žr. 23 pav.). Apskaičiavus 2008 metų užimtumo prognozę pagal Trend funkciją, gauname, jog užimtų jaunuolių skaičius šalyje turėtų sudaryti 134,61 tūkst. $([5,21 * 6] + 103,35)$, o 2010 m. jis turėtų siekti jau 145 tūkst. $([5,21 * 8] + 103,35)$.

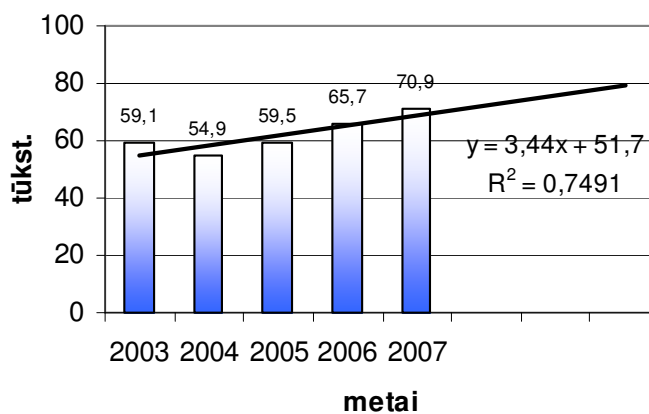
24 pav. Jaunimo užimtumo prognozė Latvijoje 2008-2010 m., tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Latvijos Statistikos departamentu.

Latvijoje matomos tos pačios jaunimo užimtumo kitimo tendencijos kaip ir Lietuvoje (žr. 24 pav.). Apskaičiavus tiesinę Trend funkciją gauname, jog užimtumas Latvijoje kiekvienais metais turėtų didėti vidutiniškai po 7,42 tūkst.

Estijoje, kitaip nei Lietuvoje ir Latvijoje, užimtųjų skaičius absoliutiniu dydžiu didėja kur kas mažiau (žr. 25 pav.). Apskaičiavę Trend funkciją gauname, kad kiekvienais metais užimtų jaunuolių skaičius Estijoje padidėja 3,44 tūkst. O atlikus skaičiavimus 2008 metams pagal Trendo funkciją, gaunama, jog užimtų jaunuolių skaičius šiais metais turėtų siekti 72,34 tūkst. ($[3,44 * 6] + 51,7$), o 2010 m. jis turėtų sudaryti 79,22 tūkst. ($[3,44 * 8] + 51,7$).

25 pav. Jaunimo užimtumo prognozė Estijoje 2008-2010 m., tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Estijos Statistikos departamentu.

Taigi, apibendrinant, galime teigti, kad atlikus prognozavimą dviem būdais, Baltijos šalyse jaunimo užimtumas turi tendenciją didėti, neatsižvelgiant į kitų makroekonominių veiksnių įtaką užimtumo pokyčiui (infliacija, pajamų pokytis ir pan.). Jaunimo užimtumo didinimas numatomas ir Lisabonos programoje, kur yra nustatyta Lisabonos ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija 2008–2010 m. (akcentuojant naująsias ES nares). Taip pat papildydama Europos Komisijos strateginę ataskaitą ir atsižvelgdama į atitinkamų sudėčių Tarybos darbą, Europos Vadovų Taryba pradėjo strategijos įgyvendinimo antrąjį trimetį ciklą, kuriuo remiantis yra patvirtintos dabartinės Integruotos gairės, Bendrosios ekonominės politikos ir Užimtumo didinimo gairės, kuriomis bus vadovaujama 2008–2010 m. laikotarpiu [15].

2.4. Jaunimo užimtumo didinimo galimybių modelio pritaikymas Baltijos šalyse

Darbo pradžioje kėlėme sau tikslą pateiktu jaunimo užimtumo didinimo galimybių pritaikymo modelį, kuris būtų gali taikomas ir Baltijos šalims. Iš esmės šis modelis turėtų remtis dabartinių šalių darbo rinkų situacija bei jaunimo pasirengimu integruotis į darbo rinką.

Kaip vienas iš pavyzdžių galėtų būti klasterinis šalių skirstymas pagal darbuotojų išitraukimo į darbo rinkas galimybes klasterinės analizės pagalba (žr. 26 pav.).

1	1 klasteris	2 klasteris	3 klasteris	4 klasteris
grupė	Austrija	Belgija	Jungtinė Karalystė	Graikija
	Vokietija	Prancūzija	Estija	Italija
	Danija	Suomija	Latvija	Lenkija
	Olandija	Ispanija	Lietuva	
	Airija	Portugalija	Čekijos Respublika	
	Liuksemburgas	Slovėnija	Slovakija	
		Vengrija		

2	1 klasteris	2 klasteris	3 klasteris	4 klasteris	5 klasteris	6 klasteris
grupė	Vokietija	Belgija	Estija	Lenkija	Graikija	Jungtinė Karalystė
		Prancūzija	Latvija	Slovakija	Italija	Danija
		Ispanija	Lietuva			
		Portugalija	Čekijos Respublika			
		Slovėnija	Vengrija			

26 pav. Europos Sąjungos šalių skirstymas pagal integravimosi į darbo rinką klasterinę analizę
Šaltinis: [47]

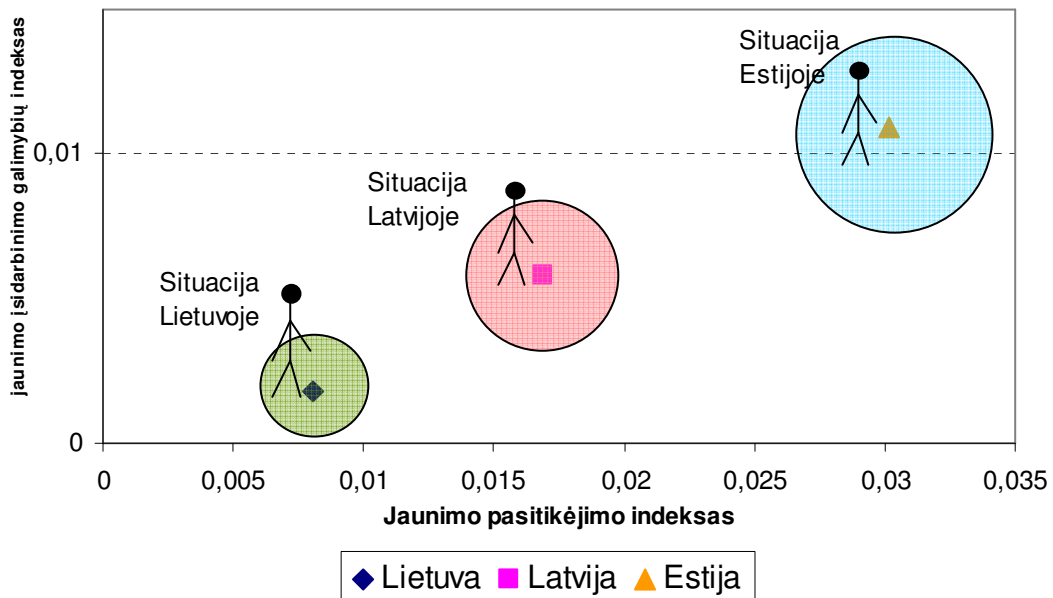
Ši klasterinė analizė paremta Ward'o logaritmu, naudojančiu Euklido matrica, paremtu taip pat darbo rinkos rodikliais (2 rezultatų grupės). Paveikslas vaizduoja įėjimo į darbo rinką galimybes atskirose šalyse, plačiau nenurodant absoliutiniu dydžiu, o išskaidant atskiras šalis pagal gautus rezultatus į atskirus klasterius. 1-mame klasteryje įtrauktos šalys kuriose, integravimasis į darbo rinką pakankamai lengvas. Sekančiuose klasteriuose pavaizduotos šalių grupės, kur įėjimas į darbo rinką įvertinamas sugrupuojant likusias šalis pagal integravimosi į darbo rinką galimybes, t.y. nuo geresnių (2 klasteryje) iki blogiausių (4 - 6 klasteryje) ir t.t.

Kadangi mums aktualiausias yra Baltijos šalys, tai galime panagrinėti jų padėtį bendrame ES šalių kontekste. 1-mos rezultato grupės atveju Lietuva, Latvija ir Estija atsiduria 3-iame klasteryje kartu su kitomis ES šalimis, tokiomis kaip Jungtinė Karalystė, Čekijos Respublika, Slovakija ir

Vengrija. 2-os rezultato grupės atveju Baltijos šalys taip pat atsiduria 3-iaame klasteryje, tik šiuo atveju jau su likusiomis Čekija ir Vengrija.

Tokia analizė reikšminga tuo atveju jei norime pakankamai nesunkiai įvertinti šalių darbo rinkas pagal integravimosi į jas galimybes. Tačiau visais kitais atvejais šioje analizėje nėra išskiriama jaunimo (15-24 m.) grupė, kuri ir yra šio darbo objektas. Siekdami plačiau panagrinėti Baltijos šalių darbo rinkas ir nustatyti jaunimo padėtį jose, pasitelksime grafinį atvaizdavimą ir indeksų panaudojimą. Šios analizės rezultatas - Baltijos šalių darbo jaunimo darbo rinkos įvertinimo modelis (žr. 27 pav.).

Visų pirma aptarkime rodiklius, kuriais remiantis pateiksime grafinį modelio atvaizdavimą. Bus naudojami šie rodikliai: Jaunimo ūgis (vertinamas jaunimo pasirengimo darbo rinkai kriterijus), jaunimo „erdvė“ (apskritas plotas žymintis, jaunimo įsidarbinimo/integravimosi į darbo rinką galimybes, bei jos patrauklumą), jaunimo pasitikėjimo indeksas (žymi, koks yra šalies jaunuolio požiūris į darbo rinką ir siūlomas darbo sąlygas, ir kiek jomis pasitikima), jaunimo įsidarbinimo galimybių indeksas (iš esmės nurodo atskirų šalių palyginamąjį vertinimą atvaizduotą skalėje tam tikru masteliu). Visi rodikliai nurodomi kaip vertinės išraiškos be matavimo vienetų. Atskirų rodiklių vertinės išraiškos pateiktos 5 priede.

27 pav. Baltijos šalių darbo jaunimo darbo rinkos įvertinimo modelis.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus.

Jaunimo „ūgis“ (žymėsime U raide). Jaunimo „ūgio“ rodiklis apskaičiuojamas kaip dviejų rodiklių suma, t.y. santykinio baigusių bent pagrindinę mokyklą dydžio ir investicijų skirtų mokslui proc. nuo BVP dydžio suma. 28 paveiksle šis „ūgis“ pavaizduotas žmogaus dydžio atvaizdu, santykinai pabrėžiant šalių skirtumus. Taigi Lietuvoje jaunimas turi 0,743, Latvijoje 0,693, Estijoje

0,682 „ūgi“. Iš esmės Lietuva pagal šį rodiklį lenkia kaimynines šalis, įrodant, kad jaunimas turi atitinkamą kvalifikaciją ir yra pakankamai pasiruošęs darbo rinkai.

Jaunimo „erdvė“ (žymėsime S raide). Jaunimo „erdvė“ sudaro apskritimas, kurio pagrindas yra apskritimo spindulys. Šį spindulį sudaro darbo programų skaičiaus ir bruto darbo užmokesčio vidurkio per paskutinius 5 metus suma. Šios erdvės vidurio taškas yra jaunimo pasitikėjimo (P) ir jaunimo įsidarbinimo galimybių (I) indeksų sandūroje, kartu su jaunimo „ūgiu“ (U), kuris telpa arba ne šioje erdvėje. Įvertinus atskirų šalių jaunimo „erdvę“ gauname tokius rodiklius: Lietuvoje jaunimo erdvės dydis 6179, Latvijos 9618, o Estijoje net 13221. Kaip matyti atotrūkis tarp Baltijos šalių gana žymus, ypačingai tai pasireiškia lyginant Lietuvos ir Estijos jaunimo „erdvių“ dydį, kur šios skiriasi net du kartus, t.y. sąlyginai darbo rinkos patrauklumas Lietuvos jaunuoliui dvigubai mažesnis nei Estijoje. Latvijoje šis rodiklis lenkia Lietuvą net 50 proc., t.y. jaunimo „erdvė“ patrauklesnė nei Lietuvoje.

Jaunimo pasitikėjimo indeksas (žymėsime P raide). Jaunimo pasitikėjimo indeksas apskaičiuojamas, kaip santykinis darbo skelbimų skaičiaus nuo užimtųjų ir migracijos saldo (įvedant 0,001 koef.) suma. Apskaičiavus jaunimo pasitikėjimo indeksą gauti tokie rezultatai: Lietuvoje 0,008, Latvijoje 0,016, Estijoje 0,030. Taigi iš šių indeksų galime spręsti, kad Lietuvoje jaunuoliai perpus mažiau pasitiki siūlomomis darbo rinkos sąlygomis nei tuo tarpu Latvijoje. Palyginti su Estija, šis atotrūkis padidėja dar iki beveik 4 kartų. Vadinasi Lietuva susiduria su gana rimtu pavojumi netekti jaunos ir perspektyvios darbo jėgos, esant tokiam mažam pasitikėjimo indeksui.

Jaunimo įsidarbinimo galimybių indeksas (žymėsime I raide). Šis rodiklis yra vienas iš pagrindinių rodiklių nurodančių, kokia yra reali padėtis jaunimui įsitraukti į darbo rinką, atsižvelgiant į savo amžiaus grupės darbo jėgos užimtumo lygį. Šis rodiklis skaičiuojamas kaip jaunimo pasitikėjimo indekso ir užimtųjų jaunuolių procentinio pokyčio sandauga. Pagal šį rodiklį Lietuva vėl atsiduria paskutinėje vietoje, t.y. $I=0,0018$, kai tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje atitinkamai šis rodiklis yra 0,0058 ir 0,011. Pagal šį rodiklį Lietuva atsilieka nuo Estijos 6 kartus, o nuo Latvijos 3,2 karto. Nors šis rodiklis ir sąlyginis, tačiau šių rodiklių skirtumas tarp Baltijos šalių tik įrodo, dabartinę Lietuvos jaunimo, kaip sudėtinės darbo jėgos, situaciją darbo rinkoje. Kaip matyti iš pateikto modelio, Latvijos ir Estijos jaunuolių padėtis darbo rinkoje kiek geresnė nei lyginant su Lietuva. Lietuvos darbo rinkos tarnybos turėtų būti orientuotos į pagalbą jaunimui greičiau integruotis darbo rinkoje, taip pat kurti kompleksinius užimtumo didinimo sprendimus.

Taigi, aptarus atskirų rodiklių dydžius ir atlikus palyginimą, vertėtų išskirti ir tam tikrus šio modelio privalumus ir trūkumus, kurie vienaip ar kitaip įtakoja galutinį rezultatą, taip pat nurodo tam tikras jaunimo įsivertinimo darbo rinkoje vertinimo gaires.

Modelio privalumai:

- Pritaikomas bendrai ar atskirai darbuotojų amžiaus grupei, taip pat atskiroms šalims ar regionams;
- Pateikiamas supaprastintas grafinis vaizdas;
- Suvienodinus statistinius duomenis pagal laikotarpius, galima jaunimo užimtumo prognozė tam tikram periodui;
- Modelio pagrindu galima kurti scenarijaus ar „sprendimų medžio“ metodą, kur būtų nurodyti ir įtakojantys veiksniai.

Modelio trūkumai:

- Nevienarūšės duomenų sistemos (santykinis ir absoliutinės, laikotarpių neatitikimas);
- Kai kuriuos rodiklius reikėtų praplėsti ar įvesti papildomų kintamųjų, tačiau nėra pakankamos informacijos;
- Tikslinga būtų įvesti mato vienetus atskiriems rodikliams (pvz. „ūgis“ - cm, „erdvė“ – m² ir pan.). Tačiau tam reikalingi papildomi svertiniai koeficientai, kurių savo analizėje netaikėme.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Įvardinus darbo rinkos reikšmę, jos struktūrą bei išteklius, ištyrus jaunimo užimtumo ir nedarbo dinamiką Baltijos šalyse, bei įvertinus jaunimo užimtumą ir nedarbą įtakojančius veiksnius, taip pat atlikus Baltijos šalių jaunimo užimtumo prognozės tyrimą ir įvertinus šalių jaunimo padėtį darbo rinkoje užimtumo didinimo galimybių modelio pagalba, galima teigti, jog jaunimo užimtumas vaidina ypatingai svarbų vaidmenį plėtojant šalies ūkį, keliant darbo jėgos efektyvumą. Tačiau to nepasiekama, jei šalyje vyrauja aukštas jaunimo nedarbo lygis, kuris lėtina ekonominę ir socialinę šalies raidą, neužtikrina pakankamų darbo jėgos išteklių ateityje. Atliekant Baltijos šalių jaunimo užimtumo ir nedarbo dinamikos tyrimą, buvo pastebėta, kad užimtumo ir nedarbo lygio netolygumas kiekvienais metais buvo įtakotas tam tikrų priežasčių ar veiksnių. Apibendrinant magistro darbą, galima daryti tokias išvadas ir pateikti tokius siūlymus, kurie turėtų įtakos jaunimo užimtumo galimybių didinimui Baltijos šalyse:

- Aptariant darbo rinkos reikšmę, jos struktūrą bei išteklius, galima paminėti, kad ji pasireiškia darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių visuma, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa ir ją apsprendžia darbo užmokestis. Besiformuojantys rinkos santykiai sudarė prielaidas naujo institucinio požiūrio formavimuisi, nukreipto užimtumo turiniui pagrįsti, kur vyrauja ekonominė užimtumo sąvoka, pasireiškianti kaip visuomenių ekonominių santykių visuma, kurioje dalyvauja asmenys, savo veikla kreipiantys visuomenei naudingo darbo linkme bei sėjantys ją su tam tikra darbo vieta. Taigi, darbo rinka betarpiškai susijusi su šalies darbo ištekliais ir jų pasiskirstymu ekonominėse veiklose. Šalies darbingi gyventojai, priskiriami prie darbo išteklių, tiek dirbantys, tiek ir nedirbantys, bet potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje, kurdami materialines vertybes ir teikdami paslaugas.
- Ištyrus jaunimo užimtumo ir nedarbo dinamiką Baltijos šalyse 2003 – 2007 m. laikotarpiu, matyti, kad Latvijoje užimtų jaunuolių skaičius gana artimas užimtų jaunuolių skaičiui Lietuvoje, nors įvertinus bendrus gyventojų šalyse skaičius, pastebima tai, kad užimtų jaunuolių skaičius Latvijoje paskutiniaisiais metais viršijo net šį rodiklį Lietuvoje. Latvijoje Nuo 2003 m. iki 2007 m. užimtų jaunuolių skaičius nuolat didėjo vidutiniškai beveik po 5,5 tūkst. arba 25 proc. kasmet, tuo tarpu bendras užimtų jaunų žmonių skaičius Lietuvoje padidėjo tik 14 procentų, t.y. beveik apie 17 tūkst. Tuo tarpu Estijoje padidėjo net 20 procentų, t.y. šis rodiklis didėjo po 2,36 tūkst. kasmet. Apibendrinant santykinį (procentinį) jaunimo užimtumo lygį, galima daryti išvadą, kad bendras užimtumo lygio didėjimas pasireiškia visose trijose Baltijos šalyse, tačiau šis rodiklis kinta santykinai nevienodai vertinant atskirų šalių jaunimo

užimtumo lygį nagrinėjamoju laikotarpiu. Nedarbo lygis Estijoje per 2003-2007 m. laikotarpį jaunų žmonių tarpe sumažėjo 9,55 procentinio punkto, arba beveik du kartus. Latvijoje nedarbo lygis sumažėjo šiek tiek mažiau – 7,6 procentinio punkto. Lietuvoje jaunų žmonių tarpe nedarbo lygis mažėjo labiausiai – net 16,6 procentų, t.y. daugiausiai iš visų trijų Pabaltijo šalių, t.y. sumažėjo beveik tris kartus.

- Vertinant jaunimo užimtumą ir nedarbą įtakojančius veiksnius Baltijos šalyse, būtų verta išskirti keletą aspektų – tai darbo užmokestis, išsilavinimas ir infliacija. Darbo užmokesčio ir užimtumo tarpusavio priklausomybė parodė, kad Baltijos šalyse šių rodiklių tarpusavio ryšiai yra tiesioginiai ir yra labai glaudūs, jie turi didelę įtaką vienas kitam – darbo užmokesčio kitimas įtakoja užimtų jaunuolių skaičių. Koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse gana panašūs: Lietuvoje koreliacijos koeficientas lygus 0,87, kai tuo tarpu Estijoje bei Latvijoje šis rodiklis didesnis – atitinkamai 0,93 ir 0,98. Apskaičiuoti regresijos koeficientai parodė, kad 1-u litu padidintas vidutinis bruto darbo užmokestis Lietuvoje vidutiniškai į darbo rinką pritraukia apie 30 jaunuolių, Estijoje apie 10, Latvijoje šis rodiklis nurodė, kad užmokesčio didinimas priverčia iš darbo rinkos pasitraukti apie 10 jaunuolių. Baltijos šalyse minimalaus darbo užmokesčio ir užimtumo koreliacijos koeficientai gana panašūs. Tačiau apskaičiavus regresijos koeficientus, paaiškėjo, kad 1-u litu padidintas minimalus darbo užmokestis Lietuvoje ir Latvijoje vidutiniškai į darbo rinką pritraukia apie 130 jaunuolių, Estijoje tik apie 50. Pagal aukštąjį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičiaus ir jaunimo užimtumo lygio tarpusavio priklausomybės tyrimą, nustatyta, jog koreliacijos koeficientai Baltijos šalyse pasiskirsto labai nevienodai. Lietuvoje išsilavinusių jaunuolių skaičiaus ir užimtumo koreliacijos koeficientas lygus 0,35, Latvijoje ir Estijoje šis rodiklis atitinkamai 0,55 ir 0,68. Analizė pagal regresijos koeficientus, parodė, kad 100-as išsilavinusių jaunuolių Lietuvoje jaunimo darbo rinką vidutiniškai papildė 40 darbuotojų, Latvijoje ir Estijoje atitinkamai papildoma apie 130 darbuotojų, o Estijoje net 250 darbuotojų. Atliktas infliacijos lygio ir jaunimo nedarbo lygio tarpusavio ryšių tyrimas, parodė, jog Baltijos šalyse šių rodiklių tarpusavio ryšiai yra atvirkštiniai ir rodo neigiamą tendenciją – infliacijos lygio didėjimas priešingai veikia jaunimo nedarbo lygio kitimą. Šiuo atveju infliacijos lygio padidėjimas skatina didesnę užimtumo augimą. Remiantis regresijos koeficientais, paaiškėjo, kad 1-u procentu padidėjusi infliacija sumažina jaunimo nedarbo lygį Lietuvoje ir Estijoje, atitinkamai 3,49 ir 2,41 proc., tuo tarpu Latvijoje tik apie 1,1 proc.

- Atlikus Baltijos šalių jaunimo užimtumo prognozę dinaminės eilutės išlyginimu, paaiškėjo, jog 2013 metais užimtumas Lietuvoje turėtų padidėti, net iki 159 tūkst., t.y. net 20 proc. daugiau nei 2007 metais, Latvijoje turėtų padidėti net 30 proc. (iki 179 tūkst.) lyginant su 2007 metais, o Estijoje turėtų padidėti iki 88,6 tūkst., t.y. beveik 25 proc. daugiau.

Latvijoje jaunimo užimtumo 2013 prognozuojama reikšmė lyginant su 2003 metais turėtų padidėti net 60 proc., kai tuo tarpu Estijoje ir Lietuvoje šis santykinis padidėjimas kur kas mažesnis, atitinkamai Estijoje 50 proc., o Lietuvoje tik 36 proc.

- Vertinant jaunimo užimtumo didinimo galimybių modelį, kuris galėtų būti taikomas Baltijos šalių darbo rinkoje, galime paminėti, kad jis gana ribotai taikomas, tačiau iš esmės atspindėjo bendras jaunimo padėties darbo rinkoje tendencijas. Apskaičiavus jaunimo pasitikėjimo indeksą (Lietuvoje 0,008, Latvijoje 0,016, Estijoje 0,030) matyti, kad Lietuvoje jaunuoliai perpus mažiau pasitiki siūlomomis darbo rinkos sąlygomis nei tuo tarpu Latvijoje. Palyginti su Estija, šis atotrūkis padidėja dar iki beveik 4 kartų. Pagal jaunimo įsidarbinimo galimybių indeksą ($I=0,0018$) Lietuva vėl atsilieka nuo kaimyninių šalių, tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje atitinkamai šis rodiklis yra 0,0058 ir 0,011. Pagal šį rodiklį Lietuva atsilieka nuo Estijos 6 kartus, o nuo Latvijos 3,2 karto. Nors šis rodiklis ir sąlyginis, tačiau šių rodiklių skirtumas tarp Baltijos šalių tik įrodo, dabartinę Lietuvos jaunimo, kaip sudėtinės darbo jėgos, situaciją darbo rinkoje. Pateiktas modelis įrodo, kad Latvijos ir Estijos jaunuolių padėtis darbo rinkoje kiek geresnė nei Lietuvoje.

Siekiant įvardinti Baltijos šalių jaunimo užimtumo ir nedarbo kitimo prielaidas bei numatyti bendras jų tendencijas, galime pateikti praktinius siūlymus, kurie atsispindi iš tiriamosios darbo dalies bei užimtumo didinimo galimybių pritaikymo modelio rezultatų:

- Nors vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumas didėjo, pastaraisiais metais daugelyje Europos Sąjungos valstybių, tame tarpe ir Baltijos šalyse, jaunimo padėtis darbo rinkoje blogėjo. Užimtumo evoliucija atspindi bendrąsias jaunimo veiklos Europoje tendencijas, t. y. dalyvavimo darbo rinkoje sumažėjimą, kuris sutampa su pastarojo laikotarpio jaunų žmonių polinkiu ilgiau mokytis ir studijuoti, ypač Lietuvoje. Reikėtų dėti daugiau pastangų siekiant jaunus žmones integruoti į darbo rinką ir juos remti, kai jie imasi ne vienakryptės profesinės veiklos – tokios veiklos, kai darbas kaitaliojamas su studijomis, nedarbo laikotarpiais ir persikvalifikavimu ar kvalifikacijos kėlimu. Baltijos šalių švietimo sistemos turėtų būti orientuotos į žmonių baigusią vidurines mokyklas skaičiaus didinimą palyginti su ES27 šalimis, t.y. Lietuva turėtų per artimiausius šis rodiklis didėti 10 proc., Estijoje ir Latvijoje po 9 proc.
- Baltijos šalys turėtų vadovautis pateiktomis sutartais bendrais darbo rinkos lankstumo ir užimtumo garantijų pusiausvyros principais 2008 m. nacionalinėse reformų programose apibrėžiant nacionalines šių principų įgyvendinimo priemones. Akcentuoti darbo rinkos lankstumą ir garantijas, kurios viena kitą sustiprina viso gyvenimo ciklo metu. Įgyvendinant Europos jaunimo paktą, nuolatinį dėmesys turi būti skiriamas jaunimo užimtumui, visų pirma

perėjimui iš švietimo sistemos į darbo rinką bei mažinti integravimosi į darbo rinką laikotarpį, ypač Lietuvoje. Taip pat mažinti lėšų, skirtų mokymuisi dydį iki 5 proc. nuo BVP (kaip yra ES27 šalių vidurkis), taip skatinant efektyvesnę švietimo sistemos reformų vystimą.

- Kaip viena iš alternatyvų galėtų būti darbdaviams lengvatinių sąlygų suteikimas tuo atveju, jei jie įdarbina jaunuolį: suteikiant lengvatines paskolas, mažinant mokesčių našta (pvz. pajamų mokesčių sumažinti iki 21 proc., o neapmokestinamą pajamų dydį priskirti maksimalų, t.y. apie 475 Lt), arba visai atleidžiant nuo mokesčių nors pirmuosius veiklos metus.
- Remiantis sociologų nuomone, galime nustatyti, kad bene svarbiausia jaunimo nedarbo priežastis yra ta, kad iki šiol mokymosi įstaigose nėra sistemingai ir kryptingai formuojamas moksleivių nusiteikimas dirbti, nesuteikiama ekonominių ir verslumo pagrindų. Todėl šiuolaikinis jaunimas pamažu tampa tik reikliais vartotojais ar socialinės paramos gavėjais, nes nei šeima, nei ugdymo įstaigos neorientuoja jo į savarankiškumą ir nuovoką praktiškai naudoti įgytas žinias. Neišvengiamai tiek Lietuvoje, tiek ir Latvijoje bei Estijoje tampa svarbus momentas daryti lankstesnę profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemą, atsakingiau orientuoti profesinį rengimą ir studijas konkurencingos darbo rinkos reikmėms. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje peržiūrėti ir palikti apie 80-90 proc. profesinių ir aukštojo mokslo studijų programų, išskiriant tik kertines, turinčias įtakas šalies darbo jėgos konkurencingumui ir nacionalinio ūkio vystymui didinti.

LITERATŪRA

1. Adnett, N. (1999). *Eurooean Labour Markets. Analysis & policy*. Longman.
2. Ahluwalia, P. (2006). *Youth Employment Systems*. Youth Employment Systems, Inc. Cambridge College, MA USA.
3. Bartosevičienė, V. (2004). *Formulių rinkinys ekonominei statistikai: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
4. Basseler, U. (1995). *Grundlagen und Probleme der Volkswirtschaft (Broschiert)*. Wirtschaftsverlag Bachem; Auflage: 14., überarb. u. erw. A. Berlin.
5. Beržinskienė, D., Stoškus, S. (2003). *Gyventojų užimtumo ir ekonomikos dinamikos pokyčiai globalizacijos kontekste*. Vadyba. Mokslo tiriamieji darbai. Nr. 2 (3). Kauno technologijos universitetas, Panevėžio institutas.
6. Boguslauskas, V. (1999). *Ekonometrija*. Kaunas: Technologija..
7. Brue, S., Jackson, J., McIver, R., McConnell C. and Brue, S. (1994), *Economics (Fourth Edition)*, McGraw-Hill Book Company, Sydney.
8. Bukodi, E., Ebralidze, E., Kurz, K., Relikowski, I. and Schmelzer, P. (2006). *Increasing Flexibility at Labour Market Entry and in the Early Career - A New Conceptual Framework for the FlexCAREER Project*. FlexCAREER, Working Paper No.6.
9. Čiburienė, J., Bernatonytė, D., ir kt. (1992). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
10. Damidavičius, M., Pocius, A. (1998). *Darbo rinkos terminai ir sąvokos*. Vilnius: Agora.
11. *Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas: 2006 m. I ketvirtis (Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys) (2006)*.
12. *Darbo paieškos vadovas. (2000)*. Ats. red. R. Kučinskienė. Klaipėda.
13. *Demografijos metraštis 2007: Statistikos rinkinys*. Vilnius: Statistikos departamentas.
14. Drilingas, B. (1997). *Makroekonomikos pagrindai : vadovėlis neekonominių specialybių studentams / B.Drilingas, J.Čiburienė, V.Snieška. - K. : Technologija*.
15. European Commission (2007). *Communication of the European Commission promoting young people's full participation in education, employment and society*
16. Europos Sąjungos Taryba. (2008). *Atnaujintos Lisabonos ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategijos naujo ciklo pradžia (2008–2010 m.)*. Briuselis.
17. Friedman, M. (2000). *Nobel Lecture: Inflation & Unemployment*. The Journal of Political Economy, Volume 85. Issue3 (1977). University of Chicago.
18. Gruževskis, B., (1999). *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą. Užimtumas*.
19. Harges, T. (1999). *Heinz- Dieter: Grundzüge der Volkswirtschaftslehre*. von Heinz - Dieter herdes und Jürgen Mertes. 4., Aufl.-Oldenburg.

20. Howell, D., R., (2005). *Fighting Unemployment - The Limits of Free Market Orthodoxy*. Oxford University Press. New York.
21. Juozapavičienė, A. ir kt. (2001). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
22. Kinderis, R. (2004). *Lietuvos darbo išteklių tyrimas*. Klaipėda.
23. Kulincev, L. (2001). *Youth Employment and entrance into labour market*. Kiev.
24. Lietuvos Respublikos seimo nutarimas I-1413/1996 06 27 „Dėl valstybinės jaunimo politikos koncepcijos“ Valstybės žinios, 1996, Nr. 65-1537
25. Makroekonomika: mokymo priemonė (2001). Ats. red. M. Židoninė. Akademija (Kauno raj.): LZŪU
26. Martinkus, B. (2001). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas
27. Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija.
28. Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė A. (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija.
29. Martišius, S. A. (2003). *Statistika*. Vilniaus universitetas: Ekonomikos fakultetas.
30. Matulionis A., Mikšys A. *Jaunimo vertybinių orientacijų sistema. Gyvenimo sankirtos*. Vilnius: Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
31. McConnell C., Jackson, J., McIver, R., and Brue, S. (1994). *Microeconomics* (Fourth Edition), McGraw-Hill Book Company, Sydney.
32. Navickas, V. (2004). *Europos Sąjungos rinkų ypatumai*. Kaunas: Technologija.
33. Okunevičiūtė – Neverauskienė L. (2002). *Jaunimo padėties darbo rinkoje pokyčiai*. Verslas, vadyba ir studijos. Vilnius..
34. Okunevičiūtė – Neverauskienė L. (2003). *Jaunimo nedarbas*. Vilnius.
35. Paulavičius, K. B. (1998). *Darbo rinka: mokymo priemonė*. Vilnius: VPU leidykla.
36. Paulavičius, K. B. (2002). *Darbo rinka*. Vilnius: VPU leidykla.
37. Pocius, A. (2003). *Aukštųjų mokyklų absolventų integracijos į darbo rinką galimybės*. Darbo biržos naujienos. Nr. 10.
38. Pocius, A. (2003). *Jaunimo padėtis darbo rinkoje*. Straipsnių rinkinys. Vilnius.
39. Saar, E. (2005). *New Entrants on the Estonian Labour Market: A Comparison with the EU Countries*. European Societies 7.
40. Saruchanov – Саруханов, Т. (1993). Управление занятостью населения. Учебное пособие. СПб.
41. Schiller, B. R. (2006). *The Macroeconomy Today: tenth edition*. New York: McGraw-Hill / Irwin.
42. Schiller, B.R. (1991). *The economy today*. New York: McGraw-Hill Inc.

43. Snieška V., Baumilienė V. ir kt. (2002). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija
44. Snieška, V. ir kt. (2005). *Makroekonomika: vadovėlis ekonominių specialybių studentams*.
45. Statistikos biuletenis. (2006). Vilnius: Statistikos departamentas.
46. The Global Situation of the youth in the 1990s. *Trends and Prospect of the Youth in the 1980s and Challenges for the Year 2000*. New York: United Nations, 1993.
47. Tjahjono, B. (2006). *The Challenge of Youth Employment: A Youth perspectiv*. UN Secretary General's Youth Employment Network.
48. Unt, M. (2007). *Transition from school to work in enlarged Europe*. Tallinn Univesity
49. VVonnacott P., VVonnacott R. (1994). *Makroekonomika*. Vilnius.
50. Latvijos Statistikos departamentas – Užimtumas Latvijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <http://data.csb.gov.lv/DATABASEEN/Iedzsoc/Annual%20statistical%20data/05.%20Employment/05.%20Employment.asp>
51. Latvijos Statistikos departamentas – Išsilavinimas Latvijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <http://data.csb.gov.lv/DATABASEEN/Iedzsoc/Annual%20statistical%20data/09.%20Education%20and%20science/09.%20Education%20and%20science.asp>
52. Latvijos Statistikos departamentas – Kainų indeksas Latvijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <http://data.csb.gov.lv/DATABASEEN/ekfin/Annual%20statistical%20data/07.%20Prices%20and%20consumption/07.%20Prices%20and%20consumption.asp>
53. Estijos Statistikos departamentas – Užimtumas Estijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Population/01POPULATION_INDICATORS_AND_COMPOSITION/01POPULATION_INDICATORS_AND_COMPOSITION.asp
54. Estijos Statistikos departamentas – Darbo rinka Estijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Social_Life/09LABOUR_MARKET/09LABOUR_MARKET.asp
55. Estijos Statistikos departamentas – Pajamos Estijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Social_Life/06INCOME/06INCOME.asp
56. Estijos Statistikos departamentas – Kainų lygis Estijoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Economy/24PRICES/24PRICES.asp
57. Europos Jaunimo forumas. [žiūrėta 2008-05-03]. Prieiga per internetą: http://www.youthforum.org/Downloads/Press_publications/reports/yr.pdf

58. Lietuvos Statistikos departamentas – Užimtumas Lietuvoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>

59. Lietuvos Statistikos departamentas – Kainų lygis Lietuvoje [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=M2020101&PLanguage=0&PXSId=0&ShowNews=OFF>>

60. Estijos darbo birža. [žiūrėta 2008-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.tta.ee>>

61. Latvijos darbo birža. [žiūrėta 2008-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.nva.lv/>>

62. Lietuvos darbo birža. [žiūrėta 2008-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt>>

63. Eurostat – Population and social condition. [žiūrėta 2008-05-02]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL>

ŽODYNĖLIS

Bedarbiai - nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys, nesimokantys dieninėse mokymo įstaigose, užsiregistravę gyvenamosios vietos valstybinėje darbo biržoje kaip ieškantys darbo ir pasirengę profesiniam mokymuisi [Paulavičius, K., 1998].

Darbo rinka - rinkos ekonomikos sudedamoji dalis, apibūdinama kaip darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sfera, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei darbo užmokestis [Paulavičius, K., 1998].

Darbo jėga - visi sulaukę darbingo amžiaus (16 metų) užimti gyventojai ir bedarbiai [Makroekonomika, 2005].

Darbo jėgos pasiūla - tas visuomeninio darbo kiekis, kurį darbo rinkoje siūlo samdomieji darbuotojai [Paulavičius, K., 1998].

Darbo jėgos paklausa - tas darbo kiekis, kurį nori ir gali samdyti darbdaviai - valstybė, įmonės, privatus asmenys [Paulavičius, K., 1998].

Darbo ištekliai (ekonomiškai aktyvūs gyventojai) - darbingi šalies gyventojai, užimti ir neužimti, bet potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje, kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas [Martinkus, B., 2006].

Defliacija – piniginių vienetų vertės didėjimas ir vidutinio bendrojo prekių ir paslaugų kainų lygio mažėjimas [Statistikos departamentas].

Ekonomiškai neaktyvūs gyventojai - nenorintys dirbti arba dėl susidariusių aplinkybių nedalyvaujantys visuomeniškai naudingoje veikloje gyventojai [Martinkus, B., Beržinskienė, D., 2005].

Gyventojai (gyventojų skaičius) - tai nuolatiniai šalies gyventojai, skaičiuojami metų pradžioje [Makroekonomika, 2005].

Gyventojų migracijos saldo - skirtumas tarp atvykusiųjų ir išvykusiųjų skaičiaus [Demografijos metraštis, 2005].

Infliacija – piniginių vienetų perkamosios galios smukimas, pasireiškiantis ilgalaikiu vidutinio bendrojo kainų lygio kilimu [Statistikos departamentas].

Metinė infliacija – vidutinio kainų lygio santykinis pokytis tarp ataskaitinio mėnesio ir praėjusių metų atitinkamo mėnesio [Statistikos departamentas].

Minimalus darbo užmokestis - žemiausias valandinis arba mėnesinis atlyginimas, leidžiamas valstybėje galiojančių įstatymų [World Bank, 2006].

Nedarbas - tai darbo jėgos, kaip gamybos veiksnio, neužimtumas [Damidavičius, M., 1998].

Užimti gyventojai - asmenys, dirbantys visų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ir organizacijose, įskaitant ūkininkų ūkius, bei atliekantys karinę tarnybą ar esantys įkalinimo įstaigose [Martinkus, B., 2006].

Užimtumas - teisėta (įstatymu nedraudžiama) darbinė žmonių veikla, kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas, siekiant patenkinti asmeninius ir visuomeninius poreikius, duodanti jiems uždarbį (darbo pajamas) [Damidavičius, M., 1998].

Vidutinė metinė infliacija – dvylikos paskutinių mėnesių ir atitinkamų ankstesnių dvylikos mėnesių vidutinio kainų lygio santykinis pokytis [Statistikos departamentas].

Valstybių santrumpos:

LT - Lietuva;

LV - Latvija;

EE - Estija.

PRIEDAI

Nr. 1 Darbo jėgos pasiūlą įtakojantys veiksniai

Veiksny	Apibūdinimas
Darbo užmokestis (darbo kaina)	Tai svarbiausias veiksnys, lemiantis darbo jėgos pasiūlą įmonės, ūkio šakos, visos ekonomikos mastu. Siūlomas rinkoje darbo kiekis yra tiesiogiai proporcingas darbo užmokesčio kilimui. Didėjant darbo užmokesčiui, darbo pasiūla irgi didėja. Ir atvirkščiai, mažėjant darbo kainai, siūlomas darbo kiekis taip pat mažėja.
Valstybės darbo apmokėjimo politika	Šis veiksnys taip pat gali skatinti arba mažinti darbo pasiūlą rinkoje. Kovodama su infliacija, valstybė dažnai apriboja darbo užmokesčio augimą, nekeisdama įstatymo tvarka nustatyto minimalaus valandinio tarifinio atlygio. Tokiu būdu stabilizuojama darbo pasiūla visos ekonomikos mastu. Jeigu valstybė sudarys sąlygas darbo užmokesčio augimui, o kiti ekonominiai veiksniai nesikeis, tai darbo jėgos pasiūla rinkoje padidės.
Laisvalaikio vertybės	Šio veiksnio poveikis darbo jėgos pasiūlai makroekonomikos lygyje gali būti paaiškinamas pasitelkiant vadinamąjį substitucijos (pakeitimo) efektą kurį galime apibūdinti kaip žmogaus vidinį veiklos motyvą skatinantį daugiau dirbti (didinti asmenines pajamas) ir mažiau ilsėtis. Šiuo atveju taip pat veikia vadinamasis pajamų efektas, kuris mažina norą papildomai dirbti ir sužadina laisvalaikio vertybių troškimą.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis (Paulavičius, K. B., 1998) ir (Paulavičius, K. B., 2002).

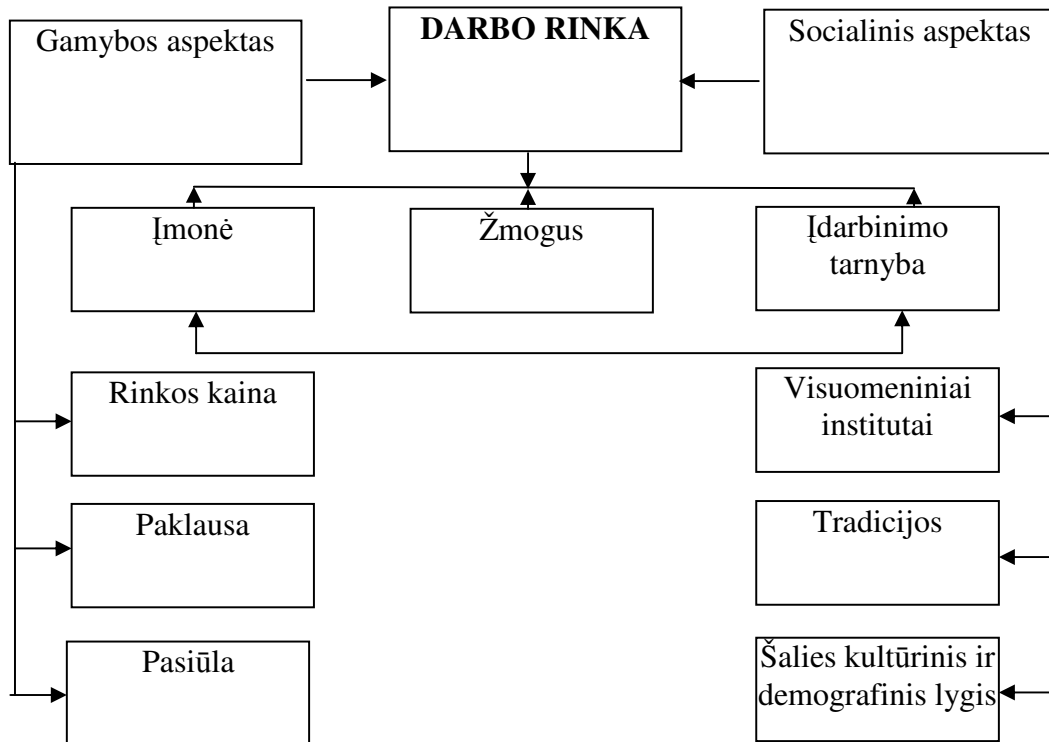
Nr. 2 Darbo jėgos paklausą įtakojantys veiksniai

Veiksny	Apibūdinimas
Darbo užmokestis	Darbo užmokestis yra specifinės prekės (darbo jėgos) kaina. Todėl kuo aukštesnis bus darbo užmokestis, tuo santykinai mažesnis darbo kiekis galės būti samdomas darbo rinkoje. Ir atvirkščiai, mažėjant darbo užmokesčiui, gyvojo darbo paklausa didėja.
Prekių kainos	Ūkio šakoje gaminamų prekių ir paslaugų kainos nėra pastovios. Jos nuolat kinta, t.y. didėja arba mažėja. Kylant šakos produkcijos vieneto kainai atsiranda galimybė žymiai padidinti bendras ir ribines pajamas. Tuo tikslu plečiama gamyba ir samdomi papildomi darbuotojai.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis (Paulavičius, K. B., 1998) ir (Paulavičius, K. B., 2002).

Nr. 3 Darbo rinkos struktūra

Šaltinis: Martinkus, B. (2006).

Nr. 4 Užimtų gyventojų klasifikacija pagal grupes

Užimti gyventojai skirstomi į:
<ul style="list-style-type: none">
• Asmenys, turintys verslą ir dirbantys be samdomųjų darbininkų arba naudojančys samdomąjį darbą; patentininkai; individualių įmonių savininkai; ūkininkai, turintys 3 hektarus ir daugiau žemės; sklypininkai, turintys 2-3 hektarus žemės.
<ul style="list-style-type: none">
• Gyventojai, kurie turi darbą bet tiriamuoju laikotarpiu laikinai nedirbo (eilinės atostogos, ligą neštumas, atostogos vaikų priežiūrai ir kt.).
<ul style="list-style-type: none">
• Darbuotojai dirbantys pilną ar nepilną darbo dieną.
<ul style="list-style-type: none">
• Apmokami mokiniai ir stažuotojai, atliekantys praktiką įmonėje.
<ul style="list-style-type: none">
• Apmokami ir neapmokami šeimos ūkio darbuotojai.
<ul style="list-style-type: none">
• Gyventojai tarnaujantys privačiuose namuose (tarnai, slaugės, namų priežiūrėtojai). Pagal tarptautinę užimtųjų statuso klasifikaciją (1986 m. pasiūlą JTO statistinės komisijos),

Gyventojai pagal dirbančiojo veiklos pobūdį skirstomi į šias grupes:
<ul style="list-style-type: none">
• Darbdaviai - visų rūšių įmonių savininkai, dirbantys savarankiškai ir nuolatiniam darbui (daugiau nei 3 mėn.) samdantys darbuotojus bei valdantys kontrolinį įmonės akcijų paketą.
<ul style="list-style-type: none">
• Samdomieji darbuotojai - asmenys, kurie sudaro raštišką arba žodinę darbo jėgos samdos sutartį su darbdaviu, privačia įmone, akcine bendrove, valstybine įmone, organizacija ar įstaiga.
<ul style="list-style-type: none">
• Asmenys, dirbantys savarankiškai - tai užimti gyventojai, kurie dirba nuosavoje įmonėje (registruotoje ar ne) su dviem arba keliais partneriais ir neturi nuolatinių samdomųjų darbuotojų.
<p>Padedantys šeimos nariai - tai asmenys, kurie dirba giminaičiui priklausančioje įmonėje (ūkyje).</p>

Šaltinis: Paulavičius, K. B., 2002

Nr. 5 Baltijos šalių darbo jaunimo darbo rinkos įvertinimo modelio statistiniai duomenys

	Darbo progr. Sk.	Darbo užmokestis (vidurkis), tūkst.	r	S = $\Pi * r^2$ (Jaunimo „erdvė“)	Išsilavinimas (bent pagrind., proc.)	investicijos įmokslą (proc. NUO BVP)	U (Jaunimo „ūgis“)	Darbo sk. Sk. (proc.)	Migracija (tūkst.)	P (jaunimo pasitikėjimo indeksas)	Užimt. Jaunuolių sk. (proc.)	I (jaunimo įsidarbinimo galimybių indeksas)
Lietuva	43	1,361	44,361	6179,201	0,69	0,053	0,743	0,015	-6,9598	0,0080	0,2258	0,0018
Latvija	54	1,345	55,345	9618,037	0,64	0,053	0,693	0,018	-1,1164	0,0169	0,3426	0,0058
Estija	63	1,89	64,89	13221,64	0,63	0,052	0,682	0,03	0,15	0,0302	0,3619	0,0109

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistikos departamentų, Eurostat informacija.